

Mieszkowski, Wiktor

Nazwy miejscowe gminy Biezuń i południowej części powiatu zuromińskiego

---

Biezuńskie Zeszyty Historyczne 20, 163-258

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nazwy miejscowe gminy Biezuń i południowej części powiatu żuromińskiego

WSTĘP

Praca niniejsza traktuje o nazwach miejscowości (miast i wsi) gminy Biezuń oraz obszaru nad rzeką Wkrą w powiecie żuromińskim. Przez „nazwy miejscowe” rozumie się nazwy obiektów, które są zamieszkałe i stanowią samodzielne jednostki osadnicze. W terminologii onomastycznej do nazw miejscowych zalicza się także nazwy części miast (dzielnic, placów, ulic), części wsi (kolonii, przysiółków, pojedynczych osad ludzkich). Do tego nazewnictwa należą też nazwy charakterystycznych dla całego Mazowsza tzw. *rumunków, wólek, bud* itp. W drugim rozdziale omówione zostały także nazwy pól, lasów i innych miejsc terenowych.

Musimy wyraźnie podkreślić, że nazwy miast i wsi są najtrwalszymi (trwającymi np. od X czy XI, XII, XIII w.) pomnikami dziejowymi. Nazwy miejscowe mają ważną cechę, taką, jaką mają zabytki ziemi, cywilizacji – są niezmiennie. Trwają mimo upływu wieków, jak posągi starożytności. Są to znaki, przekazy, komunikaty, herby; według najnowszych tendencji interpretatorskich każda nazwa (często niejasna) to swoisty znak tożsamości, tzw. logo danego terenu, miejsca, okolicy. To symbol językowy.

Z lektury książek sięgających początków naszych ziem można wywnioskować np., że książęta mazowieccy – począwszy od księcia Konrada I – nie szczędzili dla rycerstwa i ludzi oddanych sobie dóbr za ich dobre czyny. Ta hojność w nadaniach dotyczyła szczególnie duchownych. Tu należy zauważyć, że nazwy miejscowe (wsi, miasta) istniały często już we wczesnym średniowieczu. Dla przykładu – nazwa *Obrąb* wystąpiła już w XIII w., kiedy to Konrad wyposażył Kościół w Czersku wieloma nadaniami.

Tych początków dziejów Mazowsza Płockiego dotyczy praca wydana w 1858 r. autorstwa F. Kozłowskiego pt. „Dzieje Mazowsza za panowania książąt” (Warszawa 1958). Jest to praca niezmiernie ciekawa, nie tylko dotyczy samej historii najstarszej Mazowsza, lecz także spraw nazewnictwa wsi, miast, bowiem powołuje się na najstarsze dokumenty historyczne.

Dla tematu tej pracy ważniejsze są jednak opracowania językoznawców, historyków języka oraz znawców dziedziny językoznawczej zwanej onomastyką.

Wielki historyk języka polskiego Zenon Klemensiewicz w swej „Historii języka polskiego” (Warszawa 1961, t. I, s. 124) podał krótką, lecz jakże sugestywną uwagę zawierającą także dość jasny podział nazw:

„Ciekawym dokumentem starych tendencji i formacji słowotwórczych są nazwy miejscowe. Wiążą się one z fizjograficznymi właściwościami danej okolicy, np.: *Dębica, Kalisz* (mokradło), *Turowo, Glinica, Grabowiec, Mokrosko, Zabłocie, Zakrzewo, Zalesie, Lipniki, Przewodowo* (‘za wodą’). Są tzw. nazwy kulturalne, pochodzące od dorobku zamieszkałego w danej okolicy człowieka, od jego urządzeń materialnych, społecznych itp., np.: *Mogilno, Targowica, Koryciska, Grodzisko, Gumnino, Kościelec, Słupno, Mościska, Wólka*. Są nazwy dziedziczne, np.: *Maciejów* (kierz), *Zajaców* (dąb), *Pomianowa* (wola), *Powierszyn* (most), *Szczudłów* (ostrowek), *Hermanowo, Myślęcino, Boguszyn, Ciechocin, Małogoszcz, Sędomierz*. Wiele miejscowości uzyskało nazwę od rodu, który w nich mieszkał, np.: *Pałuki, Pawelki, Wszebory, Wścieklice, Wypychy, Wyrzyki, Zajączki, Zagwizdy, Załuski, Korytki, Konopki*. Blisko nich stoją nazwy patronimiczne, np.: *Worowice, Zdzisławice, Idzikowice, Kowalewice, Golejewice, Goszczyce*. Są też nazwy od prac służebnych obowiązujących ludność osady, np.: *Mydlniki, Szczytniki, Psary, Rybitwy, Kobierniki, Konarze, Skotniki, Kuchary, Świnary, Drwale*.”

Powyżej podany fragment potężnej pracy jest dla każdego opracowania dotyczącego nazw miejscowych niezmiernie cenny. Przede wszystkim zawiera najbardziej zwięzły podział nazw, ich typy, kategorie:

1. nazwy związane z fizjograficznymi właściwościami terenu,
2. nazwy kulturalne,
3. nazwy dziedziczne,
4. nazwy rodowe,
5. nazwy patronimiczne (od „pater” – ojciec),
6. nazwy pochodzące od prac służebnych.

Pragnę zwrócić uwagę, że dobór nazw przywołany w cytacie niezmiernie jasno kojarzy się mieszkańcom Mazowsza, także Bieżunia: *Glinica, Lipniki, Mościska, Wólka, Myślęcino* (Myślin? – wtr. aut.), *Boguszyn, Konopki, Kuchary* (k. Drobiną – dod. aut.).

Klasyfikacja nazw miejscowych w nauce polskiej jest dość dawno ustalona. Autorytetem w tym dziale językoznawstwa był prof. W. Taszycki.

W pracy swej przyjmuję podział nazw i terminologię związaną z tematem z pracy tego uczonego pt. „Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustalenie podziału)”, Kraków 1946. Stąd też pochodzi stosowana przeze mnie terminologia.

Niniejsza praca zawiera dwa rozdziały: 1. nazwy miejscowe; 2. nazwy terenowe.

W rozdziale pierwszym omawiam nazwy miast i wsi (także przysiółków już nieistniejących). Rozdział drugi dotyczy – stosując naukową terminologię – nazw terenowych.

Nazwy miast, wsi i nazwy terenowe nad średnim biegiem rzeki Wkry (od Poniatowa do Bieżan) nie mają swego opracowania. W ogóle nie istnieje opracowanie nazw powiatu Żuromin. Na temat nazewnictwa powiatów sąsiednich prace są nieliczne i dotyczące niewielkiego terenu np. gminy, wsi.

Niektóre nazwy, np. Bieżunia, Żuromina, Sierpca i większych innych miejscowości, były tematem dociekań etymologicznych. Jednak należy podkreślić, że nazwa Żuromin, Biezuń i inne miejscowości nad Wkrą czy leżące na tzw. Zawkrzu nie mają do tej pory swych monografii. Nieśmiałe próby analizy nazw z tego terenu podejmował Marian Przedpełski i Stefan Gołębiowski. Obaj jednak stosowali metodę zawierzenia jednej wersji, jednemu autorytetowi. Interpretowali nazwy tak, że nie analizowali konkretnych nazw miejscowych, stosując szczegółową wiedzę z dziedziny semantyki, słowotwórstwa, onomastyki. Niniejsza praca stanowi próbę wypełnienia luki w tej kwestii. Zasięg terenu obejmuje nazwy miejscowe i terenowe głównie z południowej części powiatu żuromińskiego, choć – z powodów kulturowych i historycznych związków między nazwami – niekiedy sięga dalej. Teren całości powiatu żuromińskiego wymagałby oddzielnego opracowania.

Historycznie rzecz biorąc, omówione w pracy nazwy dotyczą części terenu, który w literaturze naukowej jest nazywany „Zawkrzem”. Niniejsza praca obejmuje nazwy po obu stronach Wkry w jej średnim biegu: od Poniatowa do Bieżan.

Termin „Zawkrze” oznaczający ziemię zawkrzeńską jako jednostkę administracyjną nie jest jasny. Mimo trzech grodów istniejących na tym terenie, które znamy z falsyfikatu mogileńskiego: Szreńska, Stupska, Grzebska, brak wiadomości, by któryś z nich pełnił funkcję ośrodka kasztelańskiego.

Wiemy, że ziemię posiadające niegdyś kasztelanie, w XV w. podlegały w zakresie sądownictwa własnym kasztelanom. Co do Zawkrza są wiadomości, że część jego terytorium (pow. sulerzyski i szreński (?)) podlegała kompetencjom kasztelana raciańskiego. Zatem w podziale dawnego typu, na

kasztelanie, Zawkrze nie stanowiło odrębnej jednostki administracyjnej. Nawet w akcie lennym z 1355 r., w którym książę Siemowit IV składa hołd królowi Kazimierzowi, Zawkrze nie zostało wymienione, natomiast znajdujemy następujące określenia: *terram Plocensen, ducatus Plocensis, castrum Plocense cum tota terra*. Ponieważ wymieniono tam także nazwy innych jednostek (...), stąd możliwy wniosek, że Zawkrze nie było chyba nigdy dzielnicą polityczną, było integralną częścią Księstwa Płockiego.

Najstarszym znanym dokumentem, w którym Zawkrze jest wyraźnie wyodrębnione, jest akt z 1384 r., w którym Siemowit IV zastawia Zawkrze Krzyżakom. (...)

Krótki okres zastawu (1384-1399) wpłynął na utrwalenie odrębności Zawkrza. Dowodem tego jest pojawienie się w źródłach na początku XV w. nowego określenia położenia tutejszych miejscowości: *in districtu Zawkrzensi* (...)

Granice Zawkrza, opisane w dokumencie z 1384 r. były w całości prawie granicami naturalnymi. Granicę wschodnią tworzył górny bieg rzeki Orzyc, a następnie na całej swej długości rzeka Łydynia (z wyjątkiem krótkiego odcinka naprzeciwko Ciechanowa, gdzie osady po obu brzegach rzeki należały do ziemi ciechanowskiej) aż do swego ujścia do Wkry, koło wsi Gutarczewo. Od Gutarczewa granica skręca na zachód idąc korytem Wkry, która opasuje Zawkrze od południa, następnie od zachodu zmieniając nazwę na Działdówka. Jedyne granica północna, oddzielająca Zawkrze od państwa krzyżackiego, tylko w części była granicą naturalną (górny bieg Działdówki i jej przedłużenie – rzeczka Nida). Ustalona w 1343 r. przez traktat kaliski, przy regulowaniu sporów polsko-krzyżackich, granica ta przetrwała okres rozbiorów, istniejąc bez zmian w okresie międzywojennym (SHGWP).

Istnieje także pogląd historyka, że granica Mazowska, do którego należało województwo płockie, przebiegała na zachodzie po linii: Gostynin – Sierpc – Żuromin – Kuczbork (S. Russocki, Spory o średniowieczne Mazowsze, „Rocznik Mazowiecki” t. IV, 1972, s. 217-257).

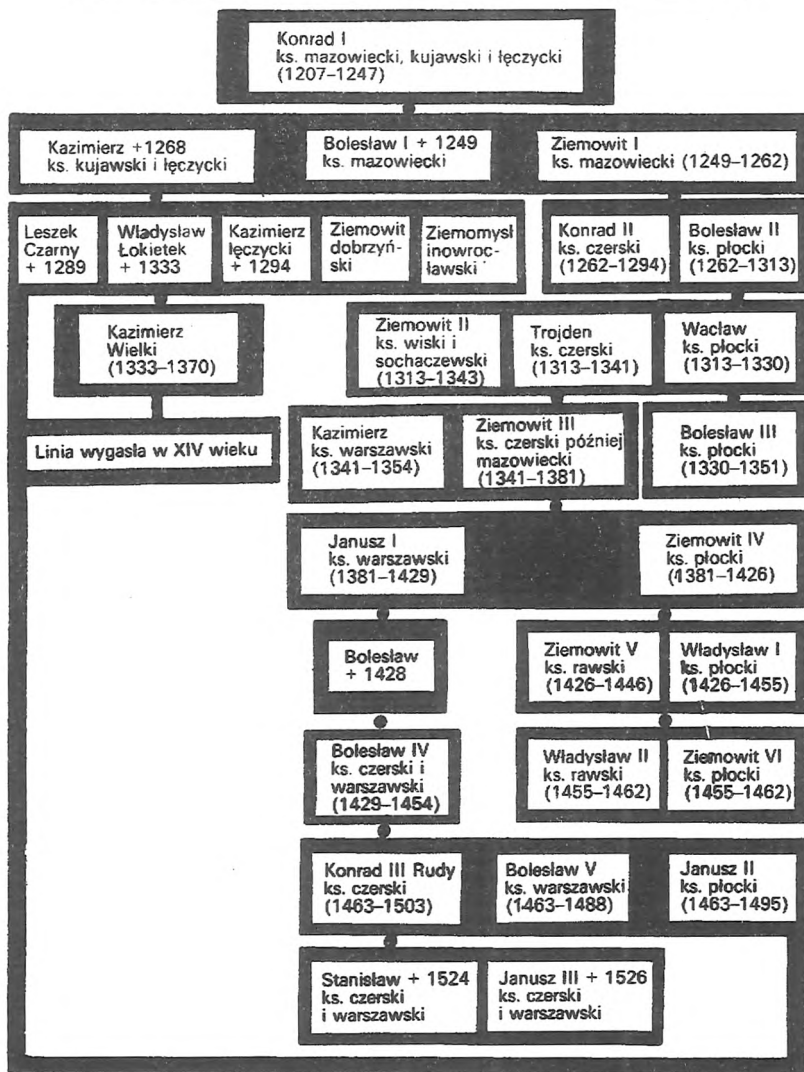
„Województwo płockie dzieliło się na powiaty: raciański, płoński, bielski i sierpski, a za rzeką Wkrą szeński i mławski; nosiło herb orła czarnego z literą P. na piersiach wyrytą. Sejmiki odbywały się w Raciążu, popis rycerstwa na polach tegoż miasta” (T. Święcki, Opis starożytnej Polski, Warszawa 1828, s. 229-301).

Charakter i obyczaje Mazowska dość barwnie i z sympatyczną groteskowością oddaje praca F. Kozłowskiego „Dzieje Mazowska za panowania książąt” (Warszawa 1858, s. 217-257). Piszę on:

Herb województwa płockiego ustanowionego w roku 1495 przez króla Jana Olbrachta, po śmierci ostatniego księcia płockiego Janusza II. Orzeł koloru czarnego (!), złożony dziób, szpony i wielka litera „P”; całość na czerwonym tle.

TABLICA GENEALOGICZNA KSIĄŻĄT MAZOWIECKICH

Według pracy A. Piskozuba „Dziedzictwo Konrada I Mazowieckiego” („Notatki Płockie”, 1988, nr 2/155).

„Mazowszanie, lubo rolnictwu jak wszyscy Słowianie od najdawniejszych czasów oddani, byli jednak ludem więcej wojennym, do bitew i rycerskich dzieł sposobnym (...). Szczególnie słynęli Mazowszanie ze zręczności w jeździe (...), wyćwiczyli się bowiem dobrze podczas długich wojen z sąsiadami Mazowsza ludami, jak: Jadźwingami, Litwinami, Prusakami, Krzyżakami, skąd stan rycerski tak się stał liczny w tym księstwie (...). Obok ogólnego znamienia męskości, wytrwałości posiadali jeszcze przymioty jednych od drugich odróżniające.”

W omawianym w rozdziale pierwszym materiale wystąpią wszystkie typy nazw występujące w klasyfikacji naukowej.

Zwróć uwagę, że w każdym z tych typów wystąpią charakterystyczne, niejako właściwe dla niego sposoby tworzenia nazw za pomocą formantów.

1. Nazwy patronimiczne (od wspólnego przodka rodu) są uważane za jeden z najstarszych typów słowiańskich nazw miejscowych towarzyszących głównie obszarom bezleśnym, o urodzajnej glebie.

Były tworzone za pomocą formantów: *-ice, *-ovicě // *-'evicě.

Nazwa *Biezuń* jest w tym kontekście dość niejasna.

2. Nazwy dzierżawcze pierwotnie były tworzone od nazw osobowych założycieli osad. Ten typ dominuje w całej niemal północno-zachodniej Słowiańszczyźnie. Na Mazowszu północnym ich liczba dochodzi do 43% wszystkich nazw.

Były tworzone głównie za pomocą trzech formantów: *-jb, *-ov (*-'ev-), *-in-. Rzadziej nazwy dzierżawcze są prymarne, tzn. równe nazwom osobowym. Tworzono je za pomocą formantu *-bšk-, *-bcb.

3. Nazwy rodowe (wg. H. Górnowicza) pochodzą od pierwotnego określenia rodzin. Najwcześniej wystąpiły w XII i XIII w. Na Pomorzu Środkowym (wokół Kołobrzegu i Białogardu), a dopiero później szerzyły się na południe i wschód. Dla Mazowsza ta grupa nazw jest najbardziej znaną cechą toponimii. Ich największy przyrost miał miejsce w XV wieku. Najczęściej tworzone były od dwuczłonowych przymiotów oraz od jednoczłonowych adelpetywnych nazw osobowych; rzadziej od słowiańskich hipokorystyków i od prasłowiańskich imion dwuczłonowych, np. *Koziebrody, Koziegłowy, Cyndaty, Galki, Gawrony, Kokoszki, Ślepowrony*. Chyba tu zaliczyć należy nazwę *Mysłin-Wątróbki*.

4. Nazwy służebne wraz z patronimicznymi należą do najstarszych. Są one związane z organizacją służebną państwa wczesnopiastowskiego, polegającą na świadczeniach na rzecz dworu książęcego. Na północnym Ma-

zowszu tego typu nazw nie jest dużo (18), a znajdują się głównie nad Wisłą i Bugiem, np.: *Psary, Sokolniki, Rybitwy, Zduny, Kowale*.

5. Nazwy topograficzne i kulturowe powstawały w sposób bardziej różnorodny niż np. dzierżawcze, rodowe, patronimiczne, np.: *Siedliska, Górki, Jeziórko, Grundy*. W procesie tworzenia biorą udział formanty przymiotnikowe: *-ov-*, *-in-*, **-bn-* **-bsk-* (w różnych rodzajach gramatycznych) oraz formaty rzeczownikowe: *-ica*, **-bcb*, **-bk-*, **-bje*; także formanty pochodne, np. **-bnica*, **-ovbcb*, i in., np. jako nazwy komponowane lub jako wyrażenia przyimkowe.

W pracy zostały zastosowane skróty w miejscach, gdzie przywołane zostały starsze i nowsze słowniki, leksykony i encyklopedie. Rozwinięcie tych skrótów podane zostało w bibliografii pracy. Inne odniesienia do prac szczegółowych zawierają przypisy.

Swoją pracę pragnę poświęcić pamięci wielkiego znawcy problematyki nazewnictwa miast i wsi w Polsce, uczonemu z Uniwersytetu Gdańskiego, prof. dr. Hubertowi Górniewiczowi, którego wykładów miałem zaszczyt wysłuchać w końcu lat sześćdziesiątych i w początku siedemdziesiątych.

NAZWY MIEJSCOWE

1. ADAMOWO

Wieś położona w odległości ok. 3 km na południe od Bieżunia. Nazwa nie była notowana w najstarszych średniowiecznych dokumentach.

Powstała od imienia Adam za pomocą formantu dzierżawczego *-owo* (por. *Jakubowo, Ludwinowo, Stanisławowo, Władysławowo*).

W 1880 r. była to „wieś włościańska, w pow. sierpeckim, par. Biezuń. Miała 10 domów, 107 mieszkańców, 183 morgi gruntu” (SGKP, XV, cz. I).

Już wtedy w Królestwie Polskim istniały aż 24 takie nazwy. Wiele też było pokrewnych: *Adamańce, Adamaryn, Adamek, Adamgród, Adamierz, Adamin, Adamów, Adamowa Bieda, Adamowa Wola, Adamowce, Adamowizna, Adamusy, Adasie*.

Istotne dla nazwy wsi informacje występują w „Herbarzu polskim” Niesieckiego. Tu autor słownika przytoczył „własnoręczny dopisek Zofii ks. Czartoryskiej ordynatowej Zamoyskiej” zmarłej we Florencji w roku 1837. Dopisek dotyczył rodu Zamoyskich, licząc od Stanisława (ordynata):

„Niech mi wolno będzie dokończyć wiadomość do dnia dzisiejszego o domie, do którego należą wszedłszy w śluby małżeńskie z Stanisławem, ordynatem Zamoyskim.

Jędrzej ex Kanclerz koronny ordynat Zamoyski miał synów: Jana, Alexandra, Stanisława, Michała i Jędrzeja – córki zaś Annę i Maryannę.

1. Jan w wieku dzieciennym zmarł.

2. Alexander zostawszy ordynatem po śmierci ojca nadto krótko żył dla swoich i dla przyjaciół (...) pojął za żonę Maryannę Granowską, która wprzód była za Adamem Chreptowiczem, synem kanclerza, lecz bezdzietnie zmarł.

3. Stanisław objął po bracie ordynację; z chlubą myślą, że jeżeli matka mojego męża Czartoryska z domu, utrzymała imię Zamoyskich, jestem drugą domu mego – na którą spaść ma też zaleta; a jeżeli z nadziei, która się podchlebnie zapowiada, godzi się i na przyszłość pomyślnie sobie skutki zamierzać, spodziewam się, że i dzieci nasze odchowane, okażą się godnymi tak zasłużonego w ojczyźnie imienia. Wyliczam tu dzieci moje rzędem wieku – Konstanty, Jędrzej Artur, Jan, Władysław, Celestyna Gryzelda, Jadwiga, Zdzisław i August.

4. Anna ordynatowa Zamoyska poszła za Alexandra Sapiechę krajczyca litewskiego; w roku 1812 wdową została, całkowicie wychowaniu dzieci swoich poświęciła się – Anny i Lwa Sapiehów.

5. Maryanna, Michał, Jędrzej – w dzieciennym wieku pomarli. Pisałam w Krakowie d.10.lutego 1814. – Zofia z książąt Czartoryskich ordynatowa Zamoyska, córka Adama i Izabeli z Flemingów Czartoryskich.” (HP, X, 73-74).

Z powyższego dłuższego przytoczenia nazwy wsi wydają się jasne (por. Stanisławowo, Władysławowo). Są to nazwy wsi „na pamiątkę” dzieci rodu Zamoyskich.

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce nazwa Adamowo występuje około 60 razy.

2. AGNIESZKOWO

Przysiółek w pobliżu Dzieczewa.

Nazwa pochodzi od imienia *Agnieszka*. Jest to poświadczony w zapisie powizytacyjnym parafii Zgliczyno z 26 IX 1775 r.:

„Czeladź takową ksiądz pleban trzyma: siostrę swoją rodzoną Agnieszkę (...)”¹. Nazwy od imion kobiecych często nie dotyczyły większych osad, lecz były to nazwy niewielkich posiadłości, lasów, łąk.

Nazwy tego typu należą do nazw dzierżawczych i pamiątkowych. Na terenie Mazowsza nie należały do częstych. Tworzone były za pomocą formantów: *-ka* (Barbarka, Brygidka, Klarka), *-ówka* (Helenówka, Mariówka), *-anka* (Urszulanka), *-inek* (Marysinek), *-ówek (-in)* (Helenówek, Marysin, i in.²

3. ANTONIEWO GÓRY

Jest to wieś położona na terenie pagórkowatym, w lasach, w pobliżu wsi Sokołowy Kąt.

Nazwa *Antoniewo* należy do kategorii dzierżawczych. Powstała niewątpliwie od imienia Antoni, analogicznie do nazw: Adamowo, Jakubowo.

W końcu XIX w. wieś liczyła 21 domów, 157 mieszkańców, 650 mórg ziemi. Niekiedy zaliczano ten teren do Nowej Wsi. Nazwy pokrewne to: Antonie, Antoniew, Antonin, Antoninek, Antoniów, Antoninowo, Antoniówka (SGKP, XV, cz. I).

W nazwie występuje charakterystyczny sufix *-ew-* używany po spółgłosce miękkiej.

Druga część nazwy wynika z pagórkowatego ukształtowania terenu leśnego i rolniczego.

4. BABIEC

Wieś w powiecie sierpeckim, związana z Rościszewem, Borowem, Nadolnikiem. Prof. H. Górnowicz sądzi, że takie nazwy są najbardziej znamiennej cechą toponimii Mazowsza.

Dalej dowodzi, że wieś nigdy nie nazywała się pluralnie – *Babce*.

Powstała przed XIV w. Notowana była jako *Babce* (1231 r.) w tzw. „Kopiarzyszu plockim” lub jako *Babche* (1258 r.). Dodajmy, że podane formy nie oznaczają liczby mnogiej, lecz formę dzierżawczą.

Imienia **Babiec* nie notują źródła. Stąd teza, że nazwa powstała od nazwy osobowej *Baba* poprzez dodanie formantu *-ce*; w naszym przypadku *-'ec*.³

Też Górnowicza popiera przykład nazwy występującej w pracy W. Tazzyckiego. Tu *Babice* (wieś w pow. warszawskim) zapisana jako: *de Babyecz* (1466) pochodzi od nazwy osobowej *Baba*.

Od tej samej nazwy pochodzą nazwy wsi: Babięta, Babięty. Nazwę osoby *Baba* notują źródła już w XIV wieku.⁴

5. BIELAWY GOŁUSKIE

Wieś w gminie Biezuń leżąca na wschód od miasta przy szosie do Sławęcina.

Pochodzenie tej nazwy wszystkie dostępne źródła rozstrzygają jednoznacznie.

Brückner zalicza tę nazwę do przymiotników od *biały* (*biel*), dodając, że formy *biele*, *bialasy* to łąki błotne, a nazwy istniały już w poł. XV w. Popularne stały się już w wieku XVI. Jako przykład Brückner wymienił właśnie *Bielawy* jako nazwę miejscową.⁷ Taka nazwa istnieje w pobliżu Raciaża.

Podobne formy to: *biela*, *bielica* ‘mokradło, nizina, bagno; mokra, podmokła łąka’; ‘polana w lesie’; ‘niski las bagnisty’, ‘sucha łąka’, ‘wygon’; *bielawa* ‘pastwisko’, ‘łąka błotna’; *bielasy*, *bielamy*.⁸

K. Zierhoffer zaliczył nazwę do kategorii topograficznych. Przytoczył także stare zapisy wsi: *in willa Byelawy*, *in Slawaczyno*, *Sthawyszyno et Byelawy* (1502 r.), *Bieliawy Gołuszkie* (1578 r.).⁹

Jeszcze starsze zapisy nazwy wsi to: *Byelewo* (1449 r.), *Byelawo*, *Bieliawy* i *Byelawy Gołuszki*.

W roku 1449 wieś Bielawy Gołuskie znajdowała się w tzw. „distrykcie zawkrzeńskim”, w powiecie szreńskim, parafia Zgliczyn Kościelny. W tym samym roku wieś była własnością Borka z Dobrska i Czernic Borowych. Do niego należał też Gołuszyn. W roku 1470 Krystyn z Czernic Borowych – pleban w Żukowie – otrzymuje w podziale z braćmi Bielawy, Gołuszyn i Borowo. W roku 1497 król Jan Olbracht daje Janowi z Radzymina (kasztelanowi warszawskiemu i rotmistrzowi) skonfiskowane dobra Andrzeja i Mikołaja w Bielawach i obu Gołuszynach. W roku 1502 kmięć Andrzej Dura zeznaje przed sądem, że w Bielawach było 7 włók kmięcych (...), z których dziesięciny pobierał biskup; poza tym są stare folwarki. Inny kmięć oświadcza, że w Bielawach było 7 włók zwanych z dawna folwarcznymi, poza tym wszystkie są kmięce.¹⁰

Dalsze losy wsi nie są mi znane. Udało się jedynie dotrzeć do informacji, że około 1880 r. wieś Bielawy była włościąńska oraz że był tam też folwark. Należała wtedy do gminy Stawiszyn, parafia Radzanów. Liczyła wtedy 28 domów, ponad 200 mieszkańców; powierzchnia gruntów wynosiła 725 mórg.¹¹

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce nazwa Bielawy występuje około 120 razy. Świadczy to o dużej ekspansywności nazwy.

6. BIEŻUŃ

Miasteczko nad rzeką Wkrą notowaną już we wczesnym średniowieczu (1065-1155) jako *Vcra*, *Wkra* – prawy dopływ Narwi. Przebiega dawne zięmie zakroczymską i ciechanowską i dopiero w swoim średnim biegu przepływa przez dawne województwo płockie, oddzielając Ziemię Płocką od

historycznego Zawkrza. Była też nazywana Działdówką (od osady Lubowidz do ujścia rzeki Szkotówka), w górnym swym biegu nazwana Nidą (?) (...).

W 1544 r. odnotowano, że rzeka Wkra oddziela dobra Karniszyn od dóbr Biezuń i Strzeszewo. Rok 1565 przynosi informację, że „w Kępie jest most na rzece Wkrze; mostowego bierze się od woza po 3 denary; jest młyn na Wkrze (...)”. Od roku 1609 Karniszyn należał już do Sylwestra Działyńskiego, s. Jana, wojewodzica chełmińskiego).¹²

Jeszcze przed wyjaśnieniem nazwy miasta *Biezuń* inne wyjaśnienie językoznawcze nazwy rzeki Wkra.

A. Brückner wywodzi ją od *Wiar* – nazwy rzeki, której nazwa pochodzi od *Wjahor*, *Wjahra* (latopis hipacki z roku 1152); jest to nazwa pochodząca od *węg-r ‘kręty’; w litewskim -*wingrus* ‘kręcący się’; od pnia *weng*, *wang*; forma powtarza się w polskich czasownikach *wąkronić*, *przywąkronić się* – w XVI w. ‘przybłąkać się’, jeśli g w k odmieniono.

Dalej Brückner twierdzi, że litewskiemu *wikrus* ‘rzeźwy’ odpowiada nazwa rzek słowiańskich – *Wkra* (niem. *Ucker*, *Uckermark*), a to z kolei nazwa od nazwy szczepu słowiańskiego *Wkran*, *Ukrani* z X i XI wieku (Brü, 611, 615).

Nazwa samego miasteczka nie jest do końca jasna co do pochodzenia. W związku z tym należy dla obiektywności przybliżyć różne jej interpretacje językoznawcze.

Biezuński poeta, tłumacz dzieł Horacego – Stefan Gołębiowski – nie dysponujący chyba w tej kwestii wiedzą z historii języka pisał, podobnie jak Brückner, że nazwa jest związana z kontekstem: *bieży* ‘biegnie’, *bieżec* ‘często biegać’, *bież* ‘idź, ruszaj’ (tryb rozkazujący), *bieżec*, -y, -al ‘biec, uciekać’; może od niem. *Lauf* (*Laufen*) – ‘bieg’ (SW, I, 147, 25), (Brü, 25).

Inne wyjaśnienie nazwy miasta podał prof. K. Rymut. Twierdzi, że językowa budowa sugeruje, że jest to nazwa utworzona za pomocą dawnego przyrostka dzierżawczego *-*jb* od nazwy osobowej *Biezun*, choć dodaje, że nazwa w pełni nie jest jasna, „gdyż oczekiwalibyśmy raczej *Biegun*”.¹³

Kolejna możliwa wersja rodowodu nazwy mówi, że „pośród mazowieckich nazw terenowych (toponimów) pochodzących od imienia - gdy toponim jest równy imieniu - taki sposób kształtowania nazw był znany już bardzo dawno. Tu wymienia się formę imienia – *Biezuj*”.¹⁴

Józef Wybicki w swych „Listach patriotycznych” z lat 1777-78 pisanych „z prowincji” do „ex kanclerza” A. Zamoyskiego pod datą 28 V 1777 r. wymienił nazwę jako *Biezun*.¹⁵ Taki zapis nie stanowi jednak argumentu językowej genezy nazwy, jest raczej przypuszczeniem.

Nazwa, którą za zgodną z rodowodem od *bieżeć* (*bieżeńcy*) przytaczał S. Gołębiowski za Brücknerem, wiąże się raczej z nazwami rodowymi. Mają one raczej formę liczby mnogiej. Stąd prof. H. Górniewicz nie umieścił w swej dużej pracy o nazwach rodowych *Bieżunia* jako nazwy.

Niektóre jednak nazwy rodowe, jak: *Bieżejewice* (*Bierzewice*), *Biezeiwice* na Mazowszu wg niego pochodzą od nazwy osobowej **Bieżej*.

„Na możliwość istnienia nazwy osobowej **Bieżej* wskazuje (prócz nazwy *Bieżejewice*) szereg nazw miejscowych i osobowych utworzonych od pierwiastka *bieg-* // *bież-*, np. nazwa miejscowa *Bieżanów* (n. os. **Bieżan*), *Bieżuń* (od n. os. **Bieżun*); nazwa osobowa *Biegasz* (Stanisław *Byegasch* 1420 r.); *Biegosz* (1228 r.) i *Biegun* (Jacobus *Begun* 1393 r.).¹⁶

Nazwę *Bieżuń* co do jej rodowodu wyjaśnił ostatecznie prof. W. Taszycki w pracy „Patronimiczne nazwy miejscowe na Mazowszu” (Wrocław 1951).¹⁷

Posługując się tą pracą badacz terenu M. Przedpełski pisał:

„Już sama nazwa patronimiczna (od „pater” – ojciec) – *Bieżuń* jest tak stara jak: Poznań, Toruń, Wieluń itd. Małe plemię *Bieżuńczan* nad rzeczką *Bierawą* (systemat *Odry*) wchodziło w skład *Polan* (...)”

Nazwę „*Bieżuń*” wywodzono od przemarszów i koncentracji wojsk, jako pochodzącą od wyrazu „biegać-bieżeć” (np. ku nieprzyjacielowi). To znów nazwa miała oznaczać miejsce dogodnie dla uciekinierów, którzy z ekspansji kujawskiej (*Skrwa* – rzeka na północno-zachodnim Mazowszu) w X wieku w tym miejscu bardzo bliskiej przez błota i lasy „uciekać” (biegać?) musieli niezadowolony z jakichś ciężarów (ucisk książąt, panowanie obce?) nad rzekę *Wkrę* do wolnych *Mazurów*. W każdym bądź razie *Bieżuń* znajdował się przy starożytnym trakcie, który prowadził przez *Wojnowkę*, *Bogurzyn*, *Miączyn Wielki* do *Szeńska*, *Bieżunia*, *Sierpca* i do *Płocka*, którym docierała do niego cywilizacja, wojna i handel.

Dlatego też z małego osiedla rozwinął się stopniowo *Bieżuń* w osadę rybacką, która zapewne istniała już w XIII wieku. Później, leżąc w niewielkiej odległości od granicy pruskiej i zarazem przy granicy ziemi *zawkrzeńskiej*, która często była w rękach krzyżackich, niejednokrotnie był *Bieżuń* narażony na ataki ze strony tych ostatnich i był świadkiem przemarszów wojsk krzyżackich i polskich (por. informacje o marszu *Wł. Jagielly* pod *Grunwald* w „*Bieżeńskich Zeszytach Historycznych*”).¹⁸ Skąd M. Przedpełski wywodzi nazwę plemienia *Bieżuńczan*, nie wiadomo.

Już za czasów *Kazimierza Wielkiego* *Bieżuń* należał do punktów obronnych na Mazowszu obok *Raciaża*, *Radzanowa*, *Szeńska*.

Za czasów Kazimierza Wielkiego istniał tu zamek, a A. Święcicki w swoim dziele o Mazowszu nazwał Biezuń twierdzą („castellum”) – zamkiem karniszyńskim („carnissinum”), od przyległej do Biezunia wsi Karniszyn”.

Ze względu na istniejącą dość już bogatą literaturę traktującą o przeszłości miasteczka ograniczę się na koniec do przytoczenia najstarszych zapisów nazwy: *Biezun*, *Beszun*, *Byezun* – 1406 r. (SHGWP, 12).

Nazwy pokrewne odnotowane przez wielokrotnie cytowany słownik to: *Bieznica*, *Biezeck*, *Bieżany*, *Bieżewo*, *Bieżanice*, *Bieżeń* (pow. częstochowski), *Bieżunica* (rzeka w pow. bobrujskim), *Bieżyn* (pow. kościański) (SGKP, I).

Wymieniony rok 1406 to data nadania praw miejskich. W roku 2006 Biezuń będzie obchodził swoją 600-letnią rocznicę istnienia jako miasto nad Wkrą. Sprawa wyjaśnienia nazwy wydaje się tym samym konieczna i pilna.

7. BRUDNICE

Wieś nad rzeką Wkrą w powiecie Żuromin.

Nazwa jest bardzo stara. W XIV w. notowana była jako: *Brudnicze* (1384), *Brudnycza*, *Brudznycza*.

W 1437 r. wieś ta należała do dystryktu plockiego; od 1439 r. w dystrykcie zawkrzeńskim. W 1578 r. przynależała do powiatu Sreńsk, parafia Lubowidz.

Osobliwością tego miejsca jest fakt, że już w roku 1384 odkryto tu rudy żelaza. Nazwa wsi *Ruda* występuje też w pobliżu Lubowidza.

Od czasów średniowiecza była to wieś szlachecka. W 1437 r. szlachcic Piotr z Brudnic sprzedaje Wojciechowi z Brudnic 4 włóki ojcowizny w Brudnicach z połową młyna (...) W 1438 r. Piotr z Brudnic sprzedaje Wojciechowi 1 włókę i młyn z karczmą nad Wkrą. Piotr następnie sprzedaje Sąd-kowi – dziedzicowi z Psar 2 włóki ojcowizny w Brudnicach obok młyna; każdą włókę liczącą 7 prętów, wraz z siedliskami.

W 1439 r. wspomniany Piotr sprzedaje Wojciechowi z Brudnic całą część ojcowizny za 6 kóp i 15 gr pospolitych. Następnie wspomniany Sądęk z Psar sprzedaje szlachcicowi Wojciechowi z Brudnic za 8 kóp gr 2 włóki kupione wcześniej od Piotra.

W roku 1497 król Jan Olbracht daje Stanisławowi Rościszewskiemu (por. nazwę – Rościszewo) między innymi skonfiskowane dobra Macieja w Brudnicach, Pątkach i Lubowidzu.

W 1502 r. szlachcic Maciej z Lubowidza jako świadek w sprawie dziesięcin z Brudnic oświadcza, że w Brudnicach są 2 folwarki uprawiane z dawna i na

„surowym korzeniu”: jeden posiada Maciej Prudnicki i sam go uprawia (...), inny folwark należy do Sądka Kosmaczewskiego cześnika płockiego, który osadził kmieci (...); są także w Brudnicach inne 4 włóki kmieccie (...).

W roku 1531 posiadaczami w Brudnicach byli: Gawel – 0,5 włóki; wdowa po Stanisławie – 2 włóki folwarczne; Tomasz Kosmaczewski – 2 włóki osadnicze; Tomasz – 2 włóki folwarczne, młyn o 1 kole w dzierżawie rocznej; Jan Broda – 0,5 włóki osadniczej (SHGWP, 28-29).

Nazwę miejscowości dość szczegółowo przedstawił prof. W. Taszycki. Piśze on, że nazwy typu: *Brudnice*, *Bagienice* pod względem znaczeniowym wskazują na to, że są one formacjami o przyrostku **-ica*, a nie **-itjo-*.

Brudnice (1578) – pisze dalej Taszycki – to być może dawniejsze **Bródnice* (*:bród, brodu*). Na takie pojmowanie nazwy *Brudnice* naprowadza podwarszawskie *Brudno* notowane w źródłach w postaci *Brodno*, tj. *Bródno*. Jeżeli wywód formy *Brudnice* z **Bródnice* jest słuszny, w takim razie zestawień ją trzeba z nazwą miejscową *Brodnica* w pow. Kartuszy i *Brodnica* na ziemi dobrzyńskiej.

Dalej uczony ten konkluduje: „nazwy miejscowe *Bagienice*, *Bielice*, *Brudnice*, *Czyrznice*, *Dąbrowice*, *Glinice*, *Kamienice* (...) są wedle wszelkiego prawdopodobieństwa nazwami topograficznymi”.¹⁹

Znamienne, że autor pracy o nazwach rodowych na Mazowszu prof. H. Górniewicz nie wymienia nazwy wśród pochodzących od nazw osobowych. Nie jest to więc nazwa rodowa.²⁰

8. CHAMSK

Wieś w pow. Żuromin leżąca w odległości 1,5 km od szosy Biezuń-Żuromin.

Nazwa jest bardzo stara. W 1382 r. pisano – *Chamsko*, *Champsk*, *Champsko*, *Champszko*. W XVI w. pisano: *Chamszk*, *Olschevo Chamszkye*; w 1552 r. – *Chamsko*; w 1567 r. – *Chamsk*, *Olsevo Chamskie*; w 1578 r. – *Chamsk*, *Olszewo Champskie*.

Parafię Chamsk notuje się już w 1401 r. Wieś należała (1436) do tzw. „distryktu zawkrzeńskiego”; w roku 1578 w powiecie Szreńsk. Od wczesnego średniowiecza wieś była szlachecka.

W 1382 r. książę Siemowit IV nadaje Raciborowi z Chamska, skarbnikowi, „prawo nieodpowiedne”. Wymienia się też wtedy Nadbora z Chamska. W 1404 r. wymieniony jest Pomścibor z Chamska – figuruje on też w zapisach z lat 1416-1436; pełnił wiele różnych funkcji.

Tenże Pomścibor (posiadał także wieś Borkowo, Koszewnicę, Przyboje-wo) w roku 1436 (jako cześnik ciechanowski) testamentem darowuje po swojej śmierci wsie Chamsk i Poniatowo bratankom: Mikołajowi z Zeńboka i Janowi z Miłobędzina, także wnukom: Stanisławowi, Mikołajowi, Annie, Nastce; dzieciom zmarłego Piotra z Setropi i swej żonie Dadźbodze.

W 1448 r. Stanisław – syn Piotra z Setropi – odstępuje stryjowi Janowi z Opinogóry wszystkie części w Opinogórze i w Baczach w zamian za części w Chamsku i Poniatowie (...).

Później Elżbieta, córka zmarłego Mikołaja z Zeńboka, żona Jakuba wołyńskiego, odstępuje bratu Stanisławowi z Chamska jedną trzecią Chamska i jedną trzecią Poniatowa.

Stara parafia Chamsk w roku 1401 obejmowała wsie: Łążek(?), Olszewo, Dębsk, Myślin, Karniszyn i Poniatowo (SHGWP, 34-35).

Dzieje dalsze tej wsi są ściśle związane z dziejami Bieżunia i Żuromina. Wiadomo np. że Chamsk był własnością Działyńskich, Zamoyskich, a od roku 1801 do 6 IV 1803 należał do księcia Józefa Poniatowskiego (wraz z Poniatowem).

Późniejszymi właścicielami Chamska byli: Adam Zalewski (do 1813 r.), Amalia z Zalewskich Krempska i Florentyna z Zalewskich Bromirska (do 1826 r.), po licytacji Główny Bank Berliński (do 1830 r.), Rząd Królestwa Polskiego (do 1837 r.). Później właścicielem był Adam Wołoski i in.²¹

Od strony językowej nazwa Chamsk została utworzona za pomocą formantu *-bsk-*. Jest to więc nazwa dzierżawcza. Podobnie powstały nazwy: Dębsk, Gójsk, Szreńsk (choć ostatnia z nich wywodzi się od nazwy rzeki).

9. CHROMAKOWO

Wieś leżąca 7 km od Żuromina, gmina Lutocin.

Przyrostek *-owo* tworzył nazwy dzierżawcze.

Nazwę wsi w 1531 r. pisano jako *Chromakovo*. W 1578 r. należała do powiatu sierpeckiego, parafia Lutocin.

W 1531 r. była własnością niejakiego Ośnica, który posiadał tu 3,5 włóki areалу. W 1538 r. biskup plocki przywrócił wikariuszom wieczystym katedry plockiej posiadanie dziesięcin snopkowych z Chromakowa.

Nazwa wsi ma także związek z pobliską wsią Chrapoń (1440 *Chrapunya*, *Chraponia*). W 1440 r. w podziale własności między Adamem z Życka, kasztelanem gostyńskim i jego synami z pierwszej żony: Gotardem, Junoszą i Ziemakiem, wymienieni synowie oraz (wnukowie): Piotr i Jadwiga - dzieci Jakuba z Borowa (nad rzeką Skrwą) otrzymali wsie: Życk, Świniary,

Rękawki (pow. gostyński) (por. nazwę *Rękawczyn* – przyp. aut.), Rościszewo, Borowo, Grąbiec, Chromakowo, Gorzewo, Polik, Lipniki, Kownatki, Wrześnię, Stopin i Czachory (SHGWP, s. 40-41).

Pochodzenie nazwy należy z pewnością łączyć z wyrazami: *chromy, chromać, chromam*. W XVI w.: *chromać, chramię, chromota*, związane z kimś o nodze kulawej. Cerkiewna postać **chrom (chramati)* pochodzi od pnia *skrem, stąd formy „poskromić”, „skromny”, „chrupanie” (Brü, s. 184).

Inny słownik podaje formy: *chromać (chramać), chromieć (chramieć)*, co oznaczało „być chromym, kuleć, upadać na nogę” pochodzące od pnia *chrom* (SW, I, 298).

W. Taszycki podaje nazwę podobną, lecz w liczbie mnogiej: *Chromice* jako już nieistniejącą część wsi Humięcino w ciechanowskim. W tej postaci była to nazwa rodowa.

Ostatecznie należy przyjąć, że nazwa *Chromakowo* pochodzi od nazwy osobowej (przezwiska) – Chromy. Tezę taką postawił K. Zierhoffer w pracy wielokrotnie tu przywoływanej (s. 135).

10. DĄBRÓWKI (DĄBRÓWKA)

Wieś położona na południe od Bieżunia, przy szosie do Zawidza. Najstarsze zapisy nazwy wsi pochodzą z XV w.: *Dambrowky* (1447), *Dambrowky Beszunskye*, *Dambrowky Byeszakye*.

W 1578 r. w powiecie Sierpc, parafia Biezuń. W 1593 r. zagon zwany *Bożemeczny* od granic Myśliń Dźwierzna do rzeki Wkry przedzielał dobra Myśliń-Wątróbki od dóbr Dąbrówek.

Własnością szlachecką były Dąbrówki już od roku 1447, kiedy to w podziale dóbr dziedzicznych między braćmi – Andrzejem z Zakrzewa, kanclerzem plockim i Piotrem z Gulczewa – Andrzej otrzymał połowę miasta Sierpc i wieś Śniedzanowo po śmierci Sasina, (...) a Piotr połowę miasta Sierpc z dworem, wieś Dąbrówki po śmierci Sasina i inne wsie (...).

W latach 1484-1488 Maciej syn Mikołaja z Dąbrówek, kleryk diecezji plockiej i notariusz jest właścicielem wsi (SHGWP, 54).

W tych samych latach nazwa: *Dambrowa, Dambrowki* (1438) jest notowana w parafii Szreńsk; *Dambrowka, Dambrowky Szyeprzskye* (1439) w parafii Sierpc i także były własnością najpierw Sasina, a później Piotra z Gulczewa.

Od początku XVII wieku należały Dąbrówki do rodu Kretkowskich (por. nazwy: Seroki, Obrąb, Strzeszewo, Zimolza), a w końcu wieku do Tomasza Działyńskiego.²²

Później Dąbrówki znalazły się wśród licznych posiadłości Zamoyskiego. Pod koniec XIX wieku była to wieś włościańska nad rzeką Wkrą, liczyła wtedy 14 budynków mieszkalnych, 108 mieszkańców, 372 morgi gruntów (SGKP, I). Wtedy to nazwa wsi pisana jest w liczbie pojedynczej – *Dąbrówka*.

Nazwa wsi nie nastęrcza trudności w interpretacji. Ułatwienia dokonał A. Brückner, pisząc: „Dąbrowa (u Słowian też *dąbrawa*) nic z dębem nie ma wspólnego; była *debrzą* i oznaczała dół zarosły, zarośla, gaj. Pierwotne znaczenie tego wyrazu to »gaj«, »las«. Później »dąbrowie« z »dębem« pomieszano” (Brü, s. 85).

W myśl powyższego wywodu nazwa wsi jest topograficzna.

Również ciekawe informacje podał o nazwie Z. Gloger: „W obrębie Królestwa Kongresowego znajduje się obecnie 433 wsi i miasteczek biorących swoją nazwę w rozmaitych formach od „dębu”, (...). Poza tym istnieje co najmniej kilka tysięcy podobnych nomenklatur (nazw – wyj. aut.) miejscowości niezaludnionych, tj. uroczysk, pól, lasów” (Estp G, I, 306). Widoczna jest rozbieżność etymologii nazwy u obu uczonych.

W aktualnym spisie miejscowości w Polsce nazwa „Dąbrówka”, „Dąbrowa”, „Dąbrówki” występuje ok. 350 razy.

11. DĘBSK

Wieś położona na wschód od Żuromina.

Najwcześniejsza historia wsi sięga roku 1401. Wtedy to zanotowano jej nazwę: *Dampsko*, *Dampsk*. Od tego też roku wieś była w parafii Chamsk. Od roku 1446 w dystrykcie plockim, od 1578 r. w powiecie Szeńsk.

Od dawna Dębsk był własnością szlachecką. W 1446 r. niejaki Stogniew z Dębska sprzedaje Ziemakowi z Rościszewa (por. art. o Rościszewie) część ojcowizny w Dębsku obejmującą 7 włók za 105 kóp groszy (...). W 1489 r. Jan z Dębska kupuje połowę wsi Żuromin z całym folwarkiem, siedliskiem i domami i całe wójtostwo w Żurominie za 301 kóp groszy w szelągach.

W 1496 r. król Jan Olbracht daje Pawłowi Ziemakowi z Rościszewa, sędziemu plockiemu, m. in. skonfiskowane dobra Pawła Przeradzkiego w Dębsku oraz Januszowi z Dębska dobra Pawła z Przeradza w Dębsku (por. nazwę „Przeradz”).

W 1502 r. dwaj kmiecie z Dębska jako świadkowie w sprawie dziesięcin zeznają, że przed wojną pruską (1410?) był w Dębsku jeden folwark (...) i włoka ziemi. Z niej to oraz z 16 włók os. dziesięcinę pobiera biskup plocki (SHGWP, 55).

Z rodu Dębskich pochodziło wielu mężów wielce zasłużonych dla swojej ziemi, jak również dla województwa płockiego, dla Mazowsza. Ród ten w „Herbarzu polskim” notowany był pod herbem „Prawdzie” już od XVI wieku i miał wiele koligacji w całym Mazowszu.

Wieś ok. roku 1880 była włościańska. Zajmowała obszar 1775 mórg, liczyła 337 mieszkańców; 31 budynków mieszkalnych; we wsi znajdowała się kaplica i wiatrak (SGKP, II).

Nazwy pokrewne to: Dębowce, Dębowica, Dębowiec, Dębówka, Dębowo.

Jeśli chodzi o nazwę wsi k. Żuromina, jest to nazwa dzierżawcza. Przypomnijmy, że takie nazwy powstawały głównie za pomocą trzech formantów: *-jb, -ov (*-ev-), *-in-. Rzadziej występują nazwy dzierżawcze prymarne, tj. równe nazwom osobowym oraz nazwy dzierżawcze z sufiksem *-bsk, *-bcb derywowane fleksyjnie (por. nazwy: Bielsk, Szeńsk, Gójsk, itp.).

12. DZIECZEWO

Wieś położona w odległości ok. 18 km na wschód od Bieżunia, w pobliżu Siemiątkowa.

Sufiks występujący w nazwie (*-ev-) dowodzi, że jest to nazwa dzierżawcza.

Słowniki etymologiczne notują tu konteksty: *dzik, dziczki* ‘owoce’, *dziki, dzikość*; cerkiewne: *diwyj (Brü, 113); oraz *dziecza, dzieża, dzięża, dziża* (SW, I, 638-639).

Nie wydaje się jednak przyjmowanie takiego pochodzenia nazwy wsi za słuszne.

Nazwę *Dzieczewo* zapisywano w 1497 r. jako *Dzieczewo*. Wtedy, a także jeszcze w 1578 r., leżała ta wieś w powiecie Raciąż, parafia Zgliczyn Kościelny. Była to własność szlachecka. W 1497 r. król Jan Olbracht nadał ją niejakiemu Zygmunтови z Łaszewa (to wieś k. Siemiątkowa) wraz ze skonfiskowanymi dobrami Jana, Mikołaja, Marcina i innych braci w Bojanowie i Dzieczewie. W roku 1531 w Dzieczewie było 1,5 włóki osadniczej.²³

Wieś Dzieczewo i wtedy i obecnie leży w lasach, w pobliżu krętej w tej okolicy rzeki Wkry (por. Kępa Gołuska). Zatem bliska prawdy będzie hipoteza, że nazwa pochodzi od rzeczownika „dzik”, od czego formy pochodne wymieniają spółgłoskę -k- > -cz-: (*dzicz, dziecz*).

Jeszcze bardziej do przyjęcia jest hipoteza A. Bańkowskiego. Omawia on nazwę „Dzieciny” i twierdzi, że „dziecina” to sosna dziana, tj. z barcią. Na Kujawach występują nazwy „Dzienice”, „Dzienki” jako derywowane od imiesłowu „dziany”. Może to być jednak derywat od ogólnosłowiańskiego imiesłowu

*dět albo od rzeczownika *dět, utworzony jak *brt* 'barć' (...). Ślady staromazowieckiego *dziec* upatrywałbym w nazwach miejscowych znanych w XV-XVII w.: *Dzieci* – część wsi Chmielewko pod Nasielskiem, *Dzietki* – część wsi pod Mochowem, pow. Sierpc, por. też *Dziczewo* (<*Dziczewie?*), wieś sąsiadująca z Siemiątkowem; także *Dziety* – część wsi Siemiątkowo.²⁴

Nazwę wsi *Dziczewo* podczas wizytacji parafii „Zgliczyno” 26 IX 1775 r. notowano jako *Dziczewo*. Stąd najtrafniejsza będzie teza, że nazwa wywodzi się od „dzik”, „dziczyzna”.

W latach Królestwa Polskiego wieś należała do parafii Radzanów, gmina Gradzanowo, powiat Sierpc. Zajmowała wtedy 219 mórg i była w posiadaniu włościan. (SGKP, t. II).

Wokół wsi leżą części tej wsi: Pietrzykowo, Agnieszkowo, Suwaki, Mączki, Rogale, Pieńki, Łopacin, Siciarz, Chrapoń, Smólnia. Są to w większości nazwy rodowe lub topograficzne. Rodowe nazwy mają zwykle formę plu-ralną, np. *Kiniki*, *Pęsy* koło Raciąża.

13. DŹWIERZNO

Wieś w gminie Biezuń położona na północny wschód od Myślina.

Nazwa z pewnością powstała od rzeczownika pospolitego *zwierzę* (*zwierz*). Słowniki notują następujące konteksty etymologiczne: *zwirz*, *dźwiierz*, *dźwirz*, *dźwyrz*, *dźwiryz* 'wielkie dzikie zwierzę'; *dźwierzyna*, *dźwyrzyna*, *zwirzyna* 'mięso dzikich zwierząt' (SW, 646); cerkiewne: *zwěr, litewskie: *źwieriena* (Brü, 658).

Istnieje też opinia naukowa, że w staropolskich toponimach typu *Dźwir(z)stno* występowało zjawisko epentetycznego *x* (*ch*). Nazwa *Dźwierzno* powstała w kolejności następującej: *Dźwir(z)stno* > *Dźwierzno* > *Dzwierzchno* > *Dźwierzno*.²⁵

Historycznie nazwę wsi pisano: *Dzwirstno* (1496), *Dzwyrzszno*, *Dzirschno*, *Dzwierzno*, *Zwyerschno*.

W 1578 r. nazwę wsi zanotowano jako *Dzwiersno*. Początkowo wieś należała do powiatu Sreńsk, parafii Karniszyn. W 1576 r. istniał zagon w Myślinie-Wątróbkach od granicy *Dźwierzna* do drogi wiodącej do Myślina. W 1593 r. zagon w Myślinie zwany *Bożemeczny* od granic *Dźwierzna* do rzeki *Wkry*.

Własnością szlachecką jest ta wieś od roku 1496, kiedy to król Jan Olbracht dał Pawłowi Ziemakowi z Rościszewa m. in. skonfiskowane dobra w *Dźwierznie*. Od roku 1531 niejaki Przeracki posiadał tu 2 włóki osadnicze. W tym to roku 1497 dobra te Olbracht skonfiskował wójtowi Wojciechowi z *Dźwierzna* i nadał Andrzejowi i Jakubowi Głuzkom.

W 1502 r. szlachcic Andrzej z Myślińa zeznawał (w sprawie dziesięcin należnych plebanowi w Chamsku), że w Dźwierznie od czasu wykarczowania lasu są 4 kmiecie osiadli na 4 włókach, od których dziesięciny pobiera biskup płocki; są także 4 włóki folwarku (w tym 2 włóki wymienionego Andrzeja). 2 włóki z owego folwarku pleban z Chamska sprzedał wraz z innymi dobrami w Myślinie swoim braciom stryjecznym. Po nich osiedlili się w Dźwierznie dwaj kmiecie: Stanisław Łysek i Jan Dłukoń.²⁶

W późniejszym okresie (1775) wieś Dźwierzno należała do parafii Chamsk obok innych wsi: „Poniatów, Olszewo, Dembsk, Sadłowo, Kobyla Łąka i Myślno” (obecnie Myślin).²⁷

Nazwę *Dźwierzno* K. Zierhoffer potraktował jako „niejasną”.²⁸ Około 1880 r. wieś liczyła 3 domy, 30 mieszkańców, 96 mórg gruntu (w tym 20 mórg nieużytków), (SGKP, VI).

Nazwa *Czubatka* występująca w pobliżu Dźwierzna to chyba nazwa terenu pochodząca od przymiotnika „czubaty” ‘wydatny, wypukły’ – chodzi istotnie o miejsce zalesione, lekko wyniosłe. Nazwa powstała w wyniku tzw. substancywizacji przymiotnika zakończonego na *-at-* (czubaty). Jest to teren leśny.

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce nazwa Dźwierzno występuje 3 razy.

14. ELŻBIECIN

Wieś leżąca na południowy zachód od Bieżunia.

Jest to nazwa dzierżawcza, co potwierdza sufix *-in*; utworzona została od żeńskiego imienia Elżbieta. Nazwa ta jest XVI-wieczna. W najdawniejszych zapisach brzmiała: *Elżbiecino* (1605), ku *Elżbiecinu* (1773).

Wiadomo, że w roku 1531 niejaki Prokop Sieprski (związany z Sierpcem!) przy podziale swego majątku przekazał córce Elżbiecie posiadłość Elżbiecin, natomiast drugiej z córek Urszuli posiadłość Urszulewo.

Ze źródeł wynika, że od ok. 1605 r. Elżbiecin znalazł się w posiadaniu rodu Kretkowskich; przed tym rokiem był własnością niejakiej Jadwigi Wesslowej.²⁹

Posiadłość *Elżbiecin* znalazła się jeszcze później wśród posiadłości A. Zamoyskiego. Po oczynszowaniu (w 13 lat) Zamoyski oddał Elżbiecin i Jonne Klemensowi Kozłowskiemu.³⁰

W roku 1870 zanotowano: „Na folwarku Elżbiecin grunta są uwłaszczone, które mają przestrzeni morgów 253 prętów 150, dworskie zaś wynoszące morgów 4 prętów 90 i łąki około morgów 100 (...) sprzedane zostały włościanom przez poprzedniego właściciela dóbr Biezuń Lasockiego”.³¹

15. FELCYN

Wieś w gminie Lutocin, leżąca na Zachód od Bieżunia. Nazwę pisano często jako *Felcin*.

Występuje w tej nazwie charakterystyczny formant *-in*, jak w nazwach zakończonych na *-ino* (por.: *Stawiszyno, Myślıno*).

Omawiana nazwa dzierżawcza powstała od imienia. Całą kategorię imion, od których tworzone były nazwy miejscowe, nazywamy hipokorystycznymi lub odapelatywnymi.

Według K. Zierhoffer'a nazwa *Felcyn* powstała tak jak *Falęcın* od imienia *Falimir* lub *Falibog*.³²

W dokumencie z 1870 r. napisano: „na folwarku Felcin grunta w ilości morgów 1134 prętów 100 i zabudowania są uwłaszczone, łąka zaś bagnista morgów 31 prętów 107, pod granicą wsi Elźbiecin i Września położona, sprzedaną została przez Bronisława Lasockiego włościanom”.³³

W okresie Królestwa Polskiego Felcyn był wsią włościańską, należącą do parafii Bieżuń. Zajmował wtedy 668 mórg gruntów, miał 27 domów, 160 mieszkańców; we wsi był wiatrak (SGKP, II).

16. GLINKI

Etymologia tej nazwy jest wyraźnie związana z wyrazami: *głina, glinka, gliniasty, gliny*. Często występuje w różnych modyfikacjach w nazwach miejscowych. Wyraz *głina* należy do prasłów w krajach słowiańskich. Pochodzi od pnia *glei-*. W XVI w. w formie *Glinka* odnosiło się także do nazw osób i koni (np. u Kochanowskiego!).³⁴

W „Słowniku staropolskim” M. Arcta odnotowano formę *glipki* ‘lepki’.³⁵ Duży zestaw wyrazów pokrewnych i wyjaśnień podaje „Słownik Warszawski”. Formy: *glinianka, glinica, glinca, glińca* to miejsce, gdzie ‘glinę kopią’ lub kopano w przeszłości. *Glinki* to też dół po glinie wybranej na cegły, napelniony zwykle wodą³⁶ oraz grunt gliniasty, gliniaty, gliny, glinowaty, inaczej „ił”.

Nazwa wsi *Glinki* w pobliżu Sławęcina notowana była w roku 1502 jako *Glynki*, a w roku 1578 jako „Zgliczyno *Glinki*”. Jest to nazwa rodowa pochodząca od nazwy osobowej *Glinka*.³⁷ Taką tezę potwierdził także prof. Hubert Górniewicz, dając dodatkową informację, że nazwa *Glinki* notowana była już od XV wieku³⁸, a nie – jak podał Zierhoffer – w roku 1502.

Też prof. H. Górniewicz potwierdza fakt, że prof. W. Taszycki notuje nazwę „*Glinice*” (wieś w pow. pułtuskim): „*de Glinicze*” (1447) i inną:

„Glinice” w pow. plockim (1576) zaliczając je do nazw patronimicznych z charakterystyczną liczbą pluralis tej nazwy.

W XVIII wieku wieś Glinki należała organizacyjnie do parafii *Zgliczyno* (wg wizytacji parafii z 26.IX.1775 r.).

Według „Herbarza polskiego” ród Glinieckich był dość liczny i tytułował się herbem szlacheckim „Korab”. Wojciech Gliniecki z Glinek był stolnikiem warszawskim. Z tego rodu pochodzili także: Anna, Stanisław, Filip, Wawrzyniec.³⁹

O samej nazwie wsi istnieją informacje dość skąpe. Więcej informacji można zebrać, gdy chodzi o pewne dane statystyczne z XIX wieku. Około 1880 r. „Glinki - Zgliczyn” był to folwark, pow. sierpecki, gmina Stawiszyn, parafia Radzanów. Folwark Glinki, lit. AB, w skład którego wchodziły attynencye: Zgliczyn Glinki, Zgliczyn Kościelny, Drzazga, tudzież wsi: Zgliczyn Glinki, Zgliczyn Kościelny i Drzazga (...). Glinki-Zgliczyn zostały nabyte w roku 1876 za rubli srebrnych 24.420. Rozległość wynosi móg 927, grunta orne i ogrody móg 556, łąk móg 158, pastwisk móg 74, lasu móg 97, nieużytki i place – móg 30; płodozmian 6- i 7-polowy; budynków murowanych 1, drewnianych 12. Wieś Zgliczyn Glinki osób 39, gruntu móg 121. Wieś Zgliczyn Kościelny osadników 2, grunta – móg 1; wieś Drzazga – osadników 10, gruntu móg 10⁷.⁴⁰

W tym samym źródle występują nazwy pokrewne: Glinik, Gliniki, Glinka, Glinna, Glinnik, Glinno, Glinojek, Glinisk, Gliny, Glinówka.

Nazwę „Glinki” nosiła też niewielka część ul. Sierpeckiej w Bieżuniu.

17. GŁODOWO

Wieś (przysiółek) w pobliżu Kobyłej Łąki, gm. Biezuń. Z pewnością pochodzi od wyrazu *glód*, a to z kolei od prasłowiańskiego *gold; ruskie – *gołod*; czeskie – *hlad*.⁴¹

Staropolskie formy to: *glod* i *glodzien* oraz wyrazy pokrewne: *glodomor*, *glodomerek*, *glodomór*, *glodomórz*, *glodość*.⁴²

Inne źródła notują tylko pokrewne nazwy miejscowe jak: *Głodno*, *Głodów*, *Głodówko*, *Głody*. Często nazwy te pochodziły w tym przypadku od nazwy rodu Głodowskich, np. Głodowo w pow. Łomża.⁴³

Według K. Zierhoffera identyczna nazwa *Głodowo* (inaczej: *Glice*) koło Pułtusza jest nazwą dzierżawczą od nazwy osobowej *Głód* (*Gloth*).⁴⁴

Wydaje się zatem, że słuszną będzie hipoteza następująca. Nazwa znajdująca się w gminie Biezuń ze względu na fakt, że nazwy osobowej *Głód* na tym terenie źródła nie notują, jest nazwą kulturową, oznaczającą po prostu brak żywności, piaszczyste ziemie, teren, gdzie się żyje biednie.

18. GOŁUSZYN

Wies położona nad Wkrą we wschodniej części gminy Biezuń. Od razu należy wykluczyć kojarzenie nazwy z wyrazami: *goły*, *golota*, *hołota*, *golec* ‘człowiek nieosiadły’, ‘nie posiadający własnej ziemi’, ‘czeladź nieosiadła’ (SW, I, 869). Także nie kojarzy się nazwa naszej wsi z kontekstem: *golek*, *gołysz*, *gologumno* (Brü, 149)

Na takie rozumowanie wskazują średniowieczne zapisy dziejów wsi. Kroniki notują Gołuszyn (Duży) i Gołuszyn Mały. Pierwszy z nich w 1449 r. jest notowany jako: *Goluszino*, *Goluschyno*, *Golussino*, *Goluszyno Maior*. Należał do dystryktu zawkrzeńskiego; w 1497 r. w powiecie Szreńsk. W 1578 r. w parafii Zgliczyn Kościelny. Już wtedy był własnością szlachecką. Np. w roku 1449 właścicielem był niejaki Borek (z Dobrsk, z Czernic Borowych) – stolnik płocki, który w wymienionym roku kupił Gołuszyn i Bielawy Gołuskie na prawie chełmińskim.

W roku 1470 Krystyn z Czernic Borowych, pleban w Żukowie, otrzymuje w podziale z braćmi Gołuszyn (Duży), Bielawy Gołuskie i Borowo.

W roku 1497 król Jan Olbracht daje Janowi z Radzymina, kasztelanowi i rotmistrzowi warszawskiemu, skonfiskowane dobra Andrzeja i Mikołaja w obu wsiach – Gołuszynie i Bielawach Gołuskich (...)

Gołuszyn Mały był notowany w zapisach jako: *Goluschyno*, *Goluszyno Minor*, *Goluszyno Parva* (1497) – dziś to część wsi Gołuszyn.

W 1497 r. należał do powiatu Szreńsk; w 1578 do parafii Zgliczyn Kościelny.

Od 1581 r. istniał tu folwark, czyli siedlisko z rolami od granic Sławęcina, płosa zwana *Zacierznie* (płosa – to dział roli); w innym miejscu – pod mostem – płosa od drogi wiodącej z Kobylej Łąki do rzeki Luty; w trzecim miejscu istniał folwark Przegonowy (SHGWP, 84).

Jeśli chodzi o nazwę wsi, to ciekawą interpretację przytoczył w swej pracy o marszu Jagielly pod Grunwald Marian Przedpelski, kronikarz, pisarz i badacz dziejów związanych z Biezuńniem.

Pisał: „... hipotezą nazwy Gołuszyn może być fakt, że rzekomo 3-9 lipca 1410 r. w Gołuszynie straże polskie pilnowały swego księcia Juranda. Od »zagłoszenia«, »zagliwienia« Krzyżaków miałyby pochodzić nazwa.”

Dalej Przedpelski stawia hipotezę lub twierdzi, że później (ok. roku 1917) H. Sienkiewicz płynął łódką z Gołuszyna na Gołuską Wyspę, którą później, w powieści nazwał „Kępą Juranda” i „Spychowem, gdzie mieszkał Jurand z Danusia”.⁴⁵

Wyjaśnienie nazwy wsi przy pomocy pospolitego czasownika („zagłuszyć”) nie może być do przyjęcia z powodów etymologii tej nazwy.

Należy w tej sytuacji przyjąć hipotezę bardziej językowo uzasadnioną. Nazwa wsi powstała od nazwy osobowej *Głuch* lub *Goluch* (por. pracę Zierhoffera).

W 1880 r. wieś liczyła 12 domów, 142 mieszkańców, 84 mórg włościąńskich, 641 folwarcznych.

Miejsce zwane Kępa Gołuska jest rezerwatem przyrody prawnie chronionym.

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce nazwa Gołuszyn występuje tylko 1 raz. Znana jest też nazwa „Goleszyn” w pow. sierpeckim.

19. JAKUBOWO

Wieś położona na północny zachód od Bieżunia, w pobliżu Przeradza Nowego.

Jest to nazwa dzierżawcza. Oznacza to, że powstała w prosty sposób od imienia *Jakub*.

Nazwy dzierżawcze tworzone za pomocą sufiksu *-ov* (*-ev-). Nazwy z *-ov- tworzone były od imion zakończonych na spółgłoskę. Natomiast do imion zakończonych na samogłoskę dodawany był sufix *-in-. Oto przykłady najbliższe: Mojnowo, Stanisławowo, Rościszewo, Myślino, Władysławowo, itp. Zjawisko wymiennego sufiksu *-ov i *-in- nazywane jest repartycją.

Ogólnie w różnych regionach kraju (Pomorze, Wielkopolska, Mazowsze) przeważał ilościowo sufix *-ov-.

Wieś Jakubowo w 1827 r. należała do folwarku *Chromakowo* (por. nazwę Chromakowo). Do tegoż folwarku należało też *Paulinowo* (por. nazwę *Agnieszkowo*).

W 1880 r. wieś liczyła 30 mieszkańców, 10 mórg gruntu a tylko 3 domy. Był to więc przysiółek powstały z podziału posiadłości. (SGKP, t. III).

Na mapie Królestwa Polskiego z roku 1820 wokół Bieżunia i Żuromina występują licznie tego typu nazwy: Poniatowo, Rynowo, Szczutowo, Strzegowo, Żochowo, Adamowo, Sadłowo, Pączkowo, Nadratowo, Chojnowo.

20. JAWOROWO-LIPA

Wieś położona na południe od Bieżunia przy szosie Biezuń – Zawidz.

Pochodzenie tej nazwy szeroko i przystępnie objaśnia Z. Głogier w swej „Encyklopedii staropolskiej” (Warszawa 1900). Podaje on, że wiele nazw wiosek pochodzi od położenia topograficznego i tu wlicza charakterystyczne

cechy terenu: „skały, góry, podgórze, zagórze, chelmy, międzyrzecza, porzecza, brody, brzeziny, lipniki (por. nazwę Lipniki – wtr. aut.), brześć (las brzostowy), grądy, piaski, glinniki, suchodoły, kujawy, żuławy, pasieki, rudy, poręby, gródki, mogiły, nowiny (ziemie pod pług), żary, żarki (od wypalania), łomy”.

Pierwsza część nazwy jest więc wyraźnie czytelna.

Część druga – „Lipa” – jest niejasna. Z pewnością nie pochodzi od jednego drzewa. Także nie jest to nazwa rodowa, na co wskazuje forma liczby pojedynczej.

Sklonny jestem posłużyć się tu uwagą A. Brücknera, który omawiając hasło *jawor* (prasłowo) jako częsty element nazw typu – *jaworów* dodaje, że „*Lipkowie* to w XVII wieku Tatarzy litewscy z Kamieńca, którzy pustoszyli Polskę” (EstpG, 258-263).

Wieś Jaworowo (bez dodania „Lipa”) w 1827 r. liczyła 20 domów, 223 mieszkańców; około roku 1880 liczyła już 101 domów, 1200 mieszkańców, 2040 mórg gruntów.

Nazwy pokrewne: Jaworów, Jaworowa (góra), Jaworowa (dolina), Jaworowa (wola), Jaworowce, Jaworówka, Jawory, Jaworzyna, Jaworz, Jaworze (SGKP, III).

21. JONNE

Wieś leżąca w kierunku zachodnim od Bieżunia. Jej nazwa jest trudna do wyjaśnienia. Nie notują jej najbardziej autorytatywne prace językoznawcze (H. Górnowicza). Należy jednak postawić parę hipotez.

Na pierwszą z możliwości pochodzenia nazwy wskazuje M. Biolik, twierdząc, że w gminie Jonkowo istnieje nazwa *Jonkowe Bagno*. Nazwę tę utworzono od nazwy osobowej Prusa *Joniko*. W języku pruskim istnieją też formy: *Jonike*, *Joneke*, *Jonik*.⁴⁶

Nie wydaje się jednak, by tu na Mazowszu oddziaływały wpływy pruskie. Słuszniejszy będzie pogląd, że nazwa *Jonne* powstała w taki sam sposób jak *Joniec* lub *Juniec*, *Jonkowo* i *Joniny*.⁴⁷

Osobiście skłaniałbym się ku hipotezie, że w nazwie wsi w pobliżu Bieżunia imię *Jan* z powodów dialektowego (gwarowego) brzmienia niedbale zapisywano jako *Jon*. Sufiks *-ne* wskazuje w tym przypadku na dzierżawczą postać nazwy, analogicznie jak w nazwie *Poświętne*, *Kośne*, *Krasne*.

Wieś *Jonne* należała do bieżuńskich i okolicznych dóbr ziemskich A. Zamoyskiego. Istniał tam także folwark.

W 13 lat po oczynszowaniu w 1773 r. Zamoyski oddał wieś Jonne i Elżbiecin w dzierżawę Klemensowi Kozłowskiemu.⁴⁸

Według protokołu z roku 1766 w sprawie pomiarów pól, ogrodów i łąk nazwa *Jonne* w celowniku miała obecną postać: *ku Jonnemu*, ale w tym samym dokumencie występują nazwy świadczące, że sąsiednie wsie miały w mianowniku formę zakończoną na *-o*: *ku Elżbiecinu*, *ku Lutocinu* (lecz: *ku Zimolzy*).⁴⁹

W 1870 r. we wsi Jonne „znajdowały się następujące budowle: dwa domy z drzewa w węgiel pod słomą i wjazd karczemny, stodoła i studnia, dwa ogrody (...) Uwłaszczeni włościanie na tej wsi posiadają zabudowania i gruntu morgów 940 prętów 288”. Pisarz trybunału odnotował także historyczne już dziś nazwiska posiadaczy ziemi: Paweł Gapo, Franciszek Margiel, Jan Szpakowski, Jan Graczyk, Katarzyna Brdak, Wojciech Jagodziński, Marcin Antembarski.⁵⁰

Jeśli przyjąć, że nazwa „Jonne” nie jest pochodzenia pruskiego, lecz polskiego, to na mapie Polski z roku 1956 (podziałka 1:500000) występują nazwy pochodzące i od formy *Jan*, i jego tzw. derywatów, których jest ponad 100, np. *Janczewo*, *Jangrot*, *Janiewice*, *Janik*, *Janisławice*, *Janki*, *Jankowo*, *Jankówka*, *Janowice*, *Jany*, *Jańczewo*, *Jenikowo*, *Jeniniec*, *Jeńki*. Są też nazwy związane z częstką *Jon-*, np. *Joniec*.⁵¹

22. KARNISZYN

Wieś w gminie Biezuń położona w odległości 2 km od Bieżunia przy szosie Biezuń – Żuromin, nad Wkrą i Lutą (?).

Etymologia nazwy nie jest jasna. Najstarsze zapisy to: *Karnischino*, *Carnischin*, *Carnyszyno* (1401 r.). Wtedy to należała do dystryktu zawkrzeńskiego, w powiecie szeńskim.

Od 1401 r. Karniszyn należał do parafii Chamsk, od 1530 r. istniał tu kościół. Organizacyjnie należał wtedy do dekanatu w Szeńsku. W 1756 r. należał już do parafii Biezuń. Od 3 VII 1519 r. było to z nadania Janowi z Wiczwni, wojskiemu płockiemu i kasztelanowi sierpskiemu, miasto na prawie niemieckim – *Carnischino*.

Dalsze dzieje tego osobliwego miasta-wsi zostały już opracowane⁵², stąd ograniczę się do problematyki nazwy.

A. Brückner wywodzi pokrewne nazwy od pnia *Karn* jako dotyczącego tylko nazw osobowych i miejscowych, np. *Karna*, *Karnin*, *Karnia*, *Karniszewo*. Przy tym autor słownika wymienia formę *Krnek* jako nazwę przezwiskową *Świnka* (Brü, s. 229).

Nazwę wsi-miasta wyjaśnia też prof. W. Taszycki. Pisze ten uczony, co prawda w odniesieniu do nazwy *Karnice*, *Carnycze*, *Carmycze* (1380), *Karnica* (1579), *Czarnice*, że nazwa pochodzi od nazwy osobowej *Karnia. Twierdzi dalej, że nazwy typu *Carna* (1136) odczytywano jako *karna* i dodaje, że „je raczej *Karnia* odczytywać należy, na co wskazują nazwy *Karniów* i *Karniowice*”. To samo źródło wymienia dodatkowo nazwisko osoby *Michael dictas Carsna* i *Jan Carsnya de Ponyathonicze* (1426).⁵³

Dla ścisłości naukowej należy przytoczyć jeszcze inną możliwość wywodzenia nazwy. Forma rzeczownika *karń* (l. mn. *karnie*) oznacza także „kawał rudy żelaznej, zwanej karniastą”. O znaleziskach rudy żelaza mówi się w opisach dóbr A. Zamoyskiego dość często. (SW, II, 276) (por. nazwę *Brudnice*). Ruda występuje także w okolicy wsi Szoniec.

Ostatecznie przyjąć trzeba tezę językoznawcy Kazimierza Rymuta, który twierdzi, że nazwa *Carnischin* (1466), *Carnyszyno* (1502) pochodzi od nazwy osobowej *Karnisz*. Nazwa ta została wg tego językoznawcy utworzona od podstawy słowotwórczej *Karn-* ‘okaleczony’.⁵⁴

Dość ciekawe informacje o założycielach wsi przenieść należy do tekstu uzupełniającego.⁵⁵

W tradycjach wsi zostały legendy. Obecnie jest to jedna z bardziej zamożnych wsi gminy Biezuń. W wersji gwarowej nazwa brzmi jako *Karnyszyn*.

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce nazwa *Karniszyn* występuje 1 raz.

23. KAROLEWO

Wieś położona w lesie w pobliżu Sokółowego Kąta. Nazwa bardzo popularna. Z pewnością nie należy do dawnych, staropolskich. Formant *-ewo* pozwala te nazwę zaliczyć do dzierżawczych od imienia *Karol*. Nie udało się ustalić nazwiska osoby, od której imienia utworzono nazwę wsi.

W latach Królestwa Polskiego była to wieś włościańska w gminie i parafii Biezuń. Miała wtedy 6 domów, 36 mieszkańców, 80 mórg gruntu.

Nazwy podobne to: *Karolin*, *Karólew*, *Karolinowo* oraz od imienia żeńskiego: *Karolina*, *Karolinka* (SGKP, III).

24. KOBYLA ŁĄKA

Wieś położona nad rzeczką Lutą we wschodniej części gminy Biezuń.

Pierwsza wzmianka dotycząca wsi o takiej nazwie pochodzi z roku 1502.

Przytoczył ją J. Antoniewicz w swej pracy „Studia i materiały do dziejów ziemi zawkrzeńskiej”, (t. I, Warszawa 1971, poz. 72).

Nazwa *Kobyła* bez dodawania rzeczownika na Podkarpaciu to częsta nazwa gór dla podkreślenia wielkości. Starszą formą jest forma *Kobylany* lub *Kobyle* (l. mnoga).⁵⁶

W Królestwie Polskim zanotowano nazwy: *Kobyła*, *Kobylaki*, *Kobylany*, *Kobylanka*, *Kobylata*, *Kobulczyce*, *Kobyle*, *Kobylik*, *Kobylin*, *Kobylino*, *Kobylnica*, *Kobylniki*, *Kobylka*, *Kobyły* i in. (SGKP, XV, cz. II).

W polskim nazewnictwie terenowym nazwa *Kobyła Łąka* jest nazwą komponowaną. Człon pierwszy zwykle jest przymiotnikiem utworzonym od nazwy miejscowej a człon drugi rzeczownikiem.⁵⁷

Wynikałoby z powyższego, że mogła najpierw istnieć nazwa *Kobyła* lub *Kobyły* np. od przydomka. Czyli *Kobyła Łąka* to ‘łąka Kobyły’ (właściciela).

Takie nazwy lub podobne nie są na Mazowszu rzadkością i zwykle powstawały przed XVI w. Przykłady: *Kobyła Grzęda*, *Kobyle Błoto*, *Kozia Łąka*, *Kobylec*.⁵⁸

W XIX wieku *Kobyła Łąka* była podzielona na wieś i folwark. Łączna powierzchnia wynosiła około 662 mórg gruntów.

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce nazwa *Kobyła Łąka* występuje 2 razy.

25. KOCEWO

Wieś nad rzeką Wkrą. Pierwotnie był to przysiółek wsi Myślin. W XVI w. nazwa brzmiała *Miszlino Koczowe* (1578) (por. nazwę Myślin).

Formant *-ewo* po spółgłosce twardej wskazuje na dzierżawczy typ nazwy. Ciekawsza jest do interpretacji jej część pierwsza.

Prof. H. Górniewicz rozpatruje podobną nazwę *Kucze* (l. mnoga). Zaliczył ją do nazw rodowych i przypisał datę 1453 r.: *Kucze* w pow. plockim, *Truszki-Kucze*, pow. Kolno; *Żmijewo-Kucze*, pow. Mława; *Kucze-Pokrzywnica*, pow. Nidzica; ale też *Brodowo-Kuce*, pow. Pułtusk. Uczony ten wywodzi nazwę rodową *Kucze* od n. osobowej *Kucz* (Bartholomus Kucz) (1453).⁵⁹

Powyższe uwagi należy także odnieść do nazwy *Kocewo*, pamiętając, że wiele nazw miejscowych ulegało z latami wielu językowym zmianom, np. mazurzeniu (zmiana: *č > c*).

W 1827 r. w Myślinie-Kocewie był folwark, dwa domy, 21 mieszkańców. Około roku 1880 wieś należała do gminy Stawiszyn, parafii Poniatowo.

Posiadała wiatrak, 486 mórg gruntów ornych; 9 domów, 114 mieszkańców.

Obok wsi Kocewo istnieje do dziś nazwa przysiółka – Kocewko (gwarowo: *Kocyvko*).

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce nazwę *Kocewo* odnotowano 1 raz.

26. KRUKOWIEC

Niewielka wieś leżąca na północ od Bieżunia, w pobliżu Młudzyna.

Nazwa z pewnością ze względu na formant *-ec* świadczy o przynależności do miejsc terenowych nie związanych z osobą, przewiskiem, rodem. Należy do nazw typu: Dębowiec, Żarnowiec, Grabowiec, Lipowiec.

W funkcji toponimicznej formant *-ec* jest na Mazowszu znacznie bardziej produktywny niż w nazwach prymarnych (takich, które są słowotwórczo niepodzielne, np.: Baba, Bagno, Biel, Bór, Buda, Gać, Góra). Tworzył ten formant nazwy sekundarne, pochodne.

Nazwy tego typu to tzw. derywaty tworzone od nazw zwierząt i roślin. Formant *-owiec* // *-ewiec* to formant wtórny powstały przez tzw. substancywizację poprzez *-ec* przymiotników na *-ow-* // *-ew-*.

Nazwa kojarzy się z kontekstem słownikowym: *kruk*, *krukać*, *krakać*, *kruczeć*, *krukawka* ('rodzaj gołębia'); litewskie – *kraukti*, *kruczy*, *krukowy*, *krukowaty* (Brü, 272).

W XIX w. Krukowiec był osadą w parafii Chamsk, miał 1 dom, 5 mieszkańców, 22 morgi gruntu.

27. LUDWINOWO

Przysiółek w pobliżu Kobyłej Łąki, gm. Biezuń. Nazwa jest z pewnością dzierżawcza, powstała od imienia *Ludwik* lub od spieszczonej formy żeńskiego imienia *Ludwinia*. (por. pochodzenie nazwy Jakubowo).

W 1880 r. była to wieś w pow. sierpeckim, gmina Stawiszyn, parafia Radzanów. Miała wtedy 1 dom, 6 mieszkańców, 28 mórg gruntu (SGKP, V).

28. LUTOCIN

Miejscowość będąca siedzibą gminy, położona na zachód od Bieżunia.

Dawna nazwa miejscowości to *Lutocino*, wcześniej – *Luthoczino* (1418). Jest to nazwa dzierżawcza. Wskazuje na to formant *-in-*, który był w średniowieczu bardzo rozpowszechniony (por. nazwy: *Stawiszyno*, *Mislino*, *Goluszyno*).

Wśród znawców przedmiotu istnieje rozbieżność co do pochodzenia tej nazwy.

W jednym ze źródeł twierdzi się, że nazwa pochodzi od nazwy osobowej *Lutota; analogicznie: *Dobrota*, *Młodota*.⁶¹

Nazwa *Lutocino* – podaje to samo źródło – odnosi się także do nazwy miejsca topograficznego. Wśród nazw terenowych z formantem *-i(y)n-* zaznaczono, że ów formant „tworzył tzw. apelatywne przymiotniki przynależnościowe pierwotnie od rzeczowników żeńskich na *-a*, *-ja*, *-i*. Na skutek tego, że podstawami były tu najczęściej nazwy osobowe, wykształciła się dzierżawcza funkcja formantu. W toponimii tworzy *-i(y)n-* nazwy geograficzne o charakterze dzierżawczym (gdy pochodzą od nazw osobowych) lub topograficznym i kulturowym, (gdy tworzone są od apelatywów lub innych toponimów).

Inne źródło naukowe przy nazwie *Lutocino* podaje, że mogła ona powstać od nazwy osobowej *Lutogniew, jak np. nazwa *Luszewo* w gminie Ratowo.⁶²

W kontekście słownictwa polskiego z nazwą z pewnością można kojarzyć formy: *luty*, *lutawy*, *lutowanie*, *lut*, *lusi* (‘litość’, ‘miłosierdzie’, ‘zmiłowanie’); *lutać* (czasownik) ‘myśleć, smuć się, wyrzekać’ (SW, II, 781).

Także mogą się kojarzyć staropolskie formy: *luto komu* ‘żał komu, okrutnie, srogo’; *lutościwie*, ‘człowiek ‘litujący się nad kim’; *lutować się* ‘litować się’; *lutowanie* ‘litość, zmiłowanie’ (SA, 159).

Jeszcze ciekawszą wiadomość przytoczył w swoim słowniku A. Brückner: „W ciągu XVI w czasowniki, jak: *litowny*, *litować się* zamieniły się w dawniejsze: *lutować*, *luto*, *lutościwy* (...); w cerkiewnym *lutie ‘biada’ kojarzyło się w słowiańszczyźnie ze wszystkim, co groźne, ostre, ciężkie, trapiące (...)” (Brü, 300).

W notatce z 1870 r. czytamy: „W folwarku *Lutocin* uwłaszczeni włościanie posiadają gruntów z budowlami około morgów 1280 pręt 1, dwór posiada tam pastewnik około morgów 100 porośłego krzakami, położonego pod granicą wsi *Boguszewice*, *Chrapoń* i *Rościszewo* (...) Poprzedni właściciel *Lasocki* ustąpił włościanom w części na własność, w części na wieczystą dzierżawę...”⁶³

W latach Królestwa Polskiego w *Lutocinie* istniała wieś i folwark, należące do gminy *Biezuń*. Wieś miała kościół parafialny murowany (zbudowany w roku 1861); szkołę początkową 1-klasową, zajazd i wiatrak; istniało 56 domów, 632 mieszkańców, 1494 morgi grunta – w tym 1277 mórg ziemi włościańskiej (SGKP, V).

Wieś Lutocin wymienił w swych „Listach patriotycznych” twórca słów hymnu narodowego, przyjaciel i współpracownik A. Zamoyskiego – Józef Wybicki.

Niezwykle ciekawą anegdotę (legendę?) o Lutocinie opowiedział w swej pracy M. Przedpełski: „Wieś niesie, że tak, jak w Poliku (gm. Rościszewo), Serokach (gm. Biezuń) osiedlili się Szwedzi, tak w Jonnem i Lutocinie zamieszkali znów Tatarzy. Jeszcze i dziś mieszkańcy Serok mówią na »lutociniaków« »kaka-je«, a znów »lutociniacy« na mieszkańców Serok – »Szwedzi« i »Szwedy«”.⁶⁴

Zbliżoną anegdotę, lecz dotyczącą niezbyt odległego Skrwilna, przytoczył A. Wróbel w pracy dotyczącej nazwy Skrwilno: „miejscowość gminna – Skrwilno jak i rzeka Skrwa mają coś wspólnego z faktem, że okoliczna ludność nazywa Skrwilno mianem „Okopy Szwedzkie””.⁶⁵

Czy obie legendy mają coś wspólnego pod względem historii, zatem i nazewnictwa?

29. ŁOPACIN

Wieś w pobliżu Sokołowego Kąta nad rzeką Wkrą. Nazwę tej niewielkiej wsi można wyjaśnić dość łatwo. Według H. Górnowicza nazwy rodowe części wsi (przysiółków) często tworzone od nazwisk zakończonych na *-ski*.

Według powyższej uwagi nazwa powstała od nazwiska „Łopaciński”. Kolejne etapy modyfikowania nazwy wsi:

1. *Łopata* (przezwisko) > 2. *Łopacino* > 3. *Łopaciny* > 4. *Łopacin*.⁶⁶

Nazwa *Łopacin* jest więc dzierzawcza. Nazwy pokrewne to: *Łopaciszki*, *Łopata*, *Łopatki*, *Łopacionka*.

Nazwę nas interesującą zapisano w 1542 r.: *Lopaczin silva in Szyemyathowo Utraque*.⁶⁷

W okresie Królestwa Polskiego folwark należał do powiatu sierpeckiego, gmina i parafia Gradzanowo. Była tam cegielnia, 5 domów, 14 mieszkańców, 330 mórg gruntu.

Obecnie jest to niewielka osada w pobliżu lasu (por. n. Dzieczewo).

30. ŁUGI

Wieś położona na północny wschód od Biezunia przy szosie Biezuń – Szreńsk.

Nazwę wsi A. Brückner wywodzi od kontekstu słownikowego: *lug* (*łęg*) ‘bagno, mokradła’ (w „Biblii” – „*posiekli lugi*” – gaje); także *lugi* ‘lasy, ostrowy’ (Brü, 314), por. nazwę – *Łęg* k. Bielska, na Mazowszu.

Pokrewne tej nazwie są też formy na Polesiu: *Łuh, Łuch, Ług, Łuchy, Łuka, Łuhy*, a także nazwa *Łukomie* (nad rzeką Skrwą) (SGKP, V, 803).

W. Taszycki dodaje, że nazwa w liczbie mnogiej *Lugowice* (*Lugowicze*) (1511) oznacza mieszkańców osiedla o nazwie *Ług* albo *Ługi*.⁶⁸

Jest to zatem nazwa terenowa, związana z właściwościami geograficznymi tego miejsca.

Przed drugą wojną światową, w 1933 r. Tadeusz Kuligowski na łamach gazety „Echo Powiatu Sierpeckiego” pisał: „Nikt we wsi nie może wytłumaczyć znaczenia nazwy wsi. Słowo „ługi” (w liczbie pojedynczej: „ług”) jest używane w Polsce i dziś ale w innych okolicach naszego kraju. Oznacza się tym słowem łąki, zalewane często wodą, a otoczone zewsząd polem, niezbyt niskie, bo zdatne do użytku przez większą część lata. Takie łąki Ługi posiadają. Co prawda, podeschły one w ostatnich czasach, ale wiosną i jesienią są zalane wodą i wozem nie można tam wjechać. I znów trzeba dodać, że najstarsi ludzie wsi opowiadają iż ługowskie łąki, które łączą się z łąkami Nadratowa i Trzask były w czasach ich młodości siedliskiem wilków i innej zwierzyny dzikiej”.⁶⁹

M. Przedpelski, etnograf i literat, badacz terenu Mazowsza dalszego (wg określenia językoznawców) pisał: „Ługi to zaścianek szlachecki – stara to wieś, gdyż widać to ze sposobu zabudowania. W środku wsi jest sadzawka, przy niej duży plac; dookoła sadzawki i placu pobudowano chaty, za nimi szopy, chlewy i stodoły. Obecnie, po przebudowaniach, kształt wsi jest zmieniony, ale przedtem budynki gospodarskie tworzyły okrąg zamknięty zewnątrz, a otwarty tylko z południa i z północy wylotami.”⁷⁰

Z nazwą Ługi jest związany ród Ługowskich o herbie „Lubicz”. Ich przodkiem był niejaki „Wisek”. Pierwszym notowanym z tego rodu był Stanisław Ługowski, rycerz zmarły w roku 1612. Późniejsi to: Szymon Ługowski; jego synowie: Stanisław i Jan. „Ich przodek »Wiskiem« nazywany, który koło roku 1281 mężnie wojując z Leszkiem Czarnym Księciem Polskim Litwę i Jadźwingów, od niego, w nagrodę wziął dobra Ługi, od których Ługowskiemi sukcesorowie jego są przezwani i z herbem »Lubicz«. Taki herb nosiło 189 rodzin. („Herbarz polski”).

Z nazwą wsi Ługi związane są dwie inne nazwy już nie istniejących osad: *Bargły* i *Gryty*, położone w pobliżu Ługów. „Bargły” leżały na wschód od wsi, „Gryty” – na południe.

Wspomniany T. Kuligowski pisał: „Obecnie nie ma śladów po tych wsiach. Zostały tylko Ługi. Wymierające obecnie pokolenie najstarszych

ludzi pamięta, że kiedy przeniesiono z Bargłów do Ługów ostatnią chałupę, która do roku 1914 była własnością Kobylińskiego, a do 1919 – Ignacego Jabłonowskiego.”⁷¹

T. Kuligowski, jak wspomniałem, próbował dociekać znaczenia nazw, nie dysponował chyba wtedy pracami naukowymi. Ważny jednak był włożony wysiłek twóczy.

Gryty i *Bargły* jako nazwy już nieistniejące w pobliżu Ługów mają swoje źródła.

Nazwa *Gryty*, według Brücknera, pochodzi – to hipoteza – od *gruda* lub niemieckiej formy *Gries* ‘zwir, pisaek’; skojarzenie z *grudką*, *grudzić*, *grudowaty* (forma znana u Słowian) (Brü, 159-160).

W „Słowniku warszawskim” odnotowano formę: *gryt*. W słowniku dotyczącym nazw późno powstałych w Królestwie Polskim podaje się, że niemieckie nazwy: *Gryteiten* (‘Grytyszki’) i *Grietischken* to posiadłości rodu Nagórskich w pow. szawelskim. Tu zapisano nazwę – *Grytki*.

Wieś obecnie nieistniejąca *Gryty* należała do rodziny Gryckich. Kiedy ludność Gryt wymarła na cholere, a jako właścicielki zostały dwie panienki, one sprzedały *Gryty* Ługom, a same się gdzieś wyniosły. Ile jest prawdy w legendzie, czy *Gryty* i *Bargły* były przysiółkami Ługów, czy też wsiami, która wieś była najstarsza, co znaczą nazwy: *Bargły* i *Gryty*? – to są pytania trudne do rozstrzygnięcia – pisał T. Kuligowski.⁷²

Nazwa *Bargły* – podaje Brückner – początkowo łączona była z nazwą owada noszącego nazwę „kowalik”. Wydaje się jednak, że nie może to być wyjaśnienie trafne. Bardziej prawdziwa jest okoliczność, że wieś leżała w lasach, co z kolei narzuca oczywistą formę ‘bartnik’ – pracownik zajmujący się pszczelarstwem.

Nazwy pól i tzw. nazw terenowych, które szczegółowo wyliczył i próbował opisać T. Kuligowski, jako dosłowny przedruk przedstawię w rozdziale o nazwach pól. Praca zasługuje na najwyższe uznanie ze względu na wnikliwość dociekań tego badacza, który amatorsko dociekał tajemnic nazw.

Wieś Ługi w okresie Królestwa Polskiego znajdowała się w powiecie sierpeckim, gmina Stawiszyn, parafia Szeńsk.

W 1827 r. było tu 13 domów, 71 mieszkańców; w 1880 r. – 21 domów, 206 mieszkańców, 813 morg gruntu, 102 morgi nieużytków (!), wiatrak (!) (SGKP, V, 863). Ruina wiatraka znajduje się tu do chwili obecnej.

Obecnie wieś Ługi należy do gminy Szeńsk, pow. Mława.

Ostatecznie należy przyjąć, że nazwa Ługi w klasyfikacji naukowej na-

leży do nazw prymarnych, rzeczownikowych, pluralnych, analogicznie do: *Bielawy, Błota, Brogi, Gliny, Góry, Grądy, Iły, Kliny, Łazy, Moczydła, Ostrawy, Praski, Płosy, Pogorzele, Poręby, Przecze, Rowy, Wągrody, Wrzosy, Zagaje, Żary, Żdzary*.⁷³

31. MAK

Wieś położona w południowej części gminy Biezuń.

Nazwa *Mak* z pewnością nie powstała od botanicznej nazwy *mak* łac. 'papaver'.

W czasie wizytacji parafii biezuńskiej w 1775 r. była tam, „buda jedna”. Prawie sto lat później zanotowano: „na osadzie Budy Biezuńskie czyli Mak zwanej jest: dom z drzewa w węgiel pod gontem o czterech izbach, stodoła i dwa chlewki (...) gruntu mórg 10 i łąki mórg 10, w posiadaniu Wojciecha Gąsiorowskiego i Jakuba Piwońskiego przez ich kupione (...)”.⁷⁴

W dokumencie sądowym z 1874 r. napisano, że „owe »budy« zajmuje służba leśna z 4 rewirów jako to: Ostrów, Mak, Jonne, Zimolza i taż służba pozostaje pod zarządem Alberta Wejtz i Augusta Senator.”

W lasach powyżej wymienionych na przestrzeni 50 włók Wejtz i Senator wycinają i wywożą drzewo; w tych lasach znajduje się tartak parowy o 24 pilach (...)” Porównaj nazwę „Tartak”. Istniała – jak podają dokumenty – także kolonia Mak, gdzie było 19 osad chłopskich (byli to chłopci uwłaszczeni).

W okresie Królestwa Polskiego była to już wieś należąca do gminy i parafii Biezuń. Miała 20 domów, 157 mieszkańców, 271 mórg ziemi uprawnej (SGKP, V).

Nazwa *Mak* – twierdzi K. Zierhoffer – powstała od nazwy osobowej *Mak*.

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce nazwa *Mak* występuje 1 raz, lecz z pniem *mak* – aż 41 razy.

32. MAŁOCIN

Wieś w gminie Biezuń odległa ok. 8 km przy szosie Biezuń – Szeńsk.

Nazwa utworzona za pomocą formatu **in-*, należy więc do nazw dzierżawczych. W tego typu nazwach występowały też formaty: **-jb*, *-ov*, (**-'ev-*), **-bšk*, **-bcb*.

H. Górowicz objaśniając pochodzenie wsi o nazwie rodowej *Malusze* (*Malusy* i *Malusz*), wywodzi ją od nazwy osobowej „*Malusz*”, od typu: *Malomir*.⁷⁶

Nie jest więc wykluczone, że nazwa *Malocin* pochodzi od imienia jednoczłonowego przydomka „Mały”. Wskazywałaby na to wymiana spółgło-

skowa *t:l:l*. Twierdzą, że nazwa wsi była najpierw rodowa, później dopiero dzierzawcza. Potwierdza tę tezę praca H. Górnowicza i Łaszyckiego.

W 1775 r. wieś nosiła nazwę *Małocino Poświętne* i należała do parafii Szreńsk.⁷⁷

Raczej nie jest do przyjęcia hipoteza, że nazwa może mieć związek z terminem *małocześnieńnik*, tzn. 'wieśniak małorolny', posiadający mniej niż 18 morgów ziemi (mały + część) lub od *małoczynny* 'niewiele zajęcia mający' (SW, II, 863).

Ostatecznie pochodzenie tej nazwy wskazał W. Taszycki. Omawiał ten uczony nazwę *Małocice* na Mazowszu. Twierdzi, że nazwa ta notowana w 1580 r. pochodzi od nazwy osobowej *Malota* (< *Małomir*, *Małostryj*) itp. Imię to staropolskie pisane było w 1383 r. jako *Malotha*.⁷⁸

Według danych z 1827 r. Małocin miał tylko 9 domów i 53 mieszkańców. W roku 1880 była to wieś włościańska, pow. mławski, gm. Mostowo, par. Szreńsk. Miała 15 domów, 117 mieszkańców, 685 mórg gruntu (SGKP, VI).

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce nazwa Małocin występuje 1 raz. popularne za to są nazwy: Małki, Małkinia, Małkowice, Małków i in. z pnem *mał-*.

33. MARYSIN

Nazwa przysiółka (wsi?) k. Sławęcina, gm. Biezuń. Nazwa nie jest trudna do wyjaśnienia. Należy do kategorii nazw terenowych od imion kobiecych. Została utworzona od imienia *Maria* w formie spieszczonej – *Marysia*.

Nazwy tego typu na północnym Mazowszu nie należą do częstych. Jednak występują np. Anusin, Jadwisin, Joasin, Marylin, Marysin, Wandzin, Zosin, Stasin, Rózin. Szczególnie nazwy tego typu są nagromadzone w Polsce centralnej, w centrum Mazowsza i w północnej Małopolsce.

W „Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego” występuje nazwa *Maryska* – wieś w pow. mławskim, gmina Ratowo.

W 1880 r. miała 4 domy, 50 mieszkańców, 389 mórg gruntu „dobrego”.

34. MŁUDZYN

Wieś nad Wkrą w pobliżu Strzeszewa i Poniatowa. Nazwa wsi pochodzi od staropolskiego, zmodyfikowanego imienia **Młodota*; analogicznie: **Dobrota*.⁷⁹

Według najstarszych zapisów dotyczących rodu Prokopa Gulczewskiego (Sieprskiego), który był starostą płockim (zmarł ok. 1519 r.), wieś należała do jego rodu lub osób skoligaconych.

Wspomniany Prokop miał 2 córki: Urszulę (*Urszulewo*) i Elżbietę (*Elźbiecin*). One to w 1540 r. podzieliły dobra bieżuńskie i część sierpeckich. Pochodząca z tego rodu Anna (z męża Latałska) otrzymała w 1578 r. posiadłość Biezuń oraz wsie: Mojnowo, Seroki, Elźbiecino, Młodzin, Dąbrówki, Siedliska, część wsi Bobowo, Babcze (obecnie Babiec), Myślin-Watróbkki.

Później Anna Latałska, po rozwodzie z mężem Janem Latałskim, przekazała wymienione dobra swej córce – Jadwidze, która wyszła za mąż za Baltazara Wessla.

W 1605 r. Anna sprzedała swe dobra wujowi Andrzejowi Kretkowskiemu, wojewodzie brzesko-kujawskiemu.⁸⁰

W latach późniejszych (1775) nazwę wsi pisano jako: *Młodzyn*, *Młodzyń*, *Młodzyń* i *Młodzym*.⁸¹

W okresie Królestwa Polskiego *Młodzyń* (*Młodzyń*) liczył 193 mieszkańców, 22 domy, 530 mórg gruntu ornego, 124 morgi nieużytków. Obecnie wieś leży w granicach parafii Biezuń, lecz administracyjnie należy do gminy Żuromin.

35. MOJNOWO

Wieś położona na północny zachód od Biezuń.

Nazwa wsi pochodzi od dwuczłonowego imienia *Mojmir*, notowanego w grupie imion rodzimych czyli najstarszych, takich jak: Więcesław, Dobrosław, Wszemił, Sębor (por. nazwę Semborze), Zawid, Sobiesław.⁸²

Należy zdecydowanie wykluczyć wywodzenie nazwy wsi od wyrazów: „maj” (w niektórych zapisach: *Majnowo* – ‘teren zieleni’, drzew, ‘teren porośnięty zielenią’ (Brückner).

Mojnowo jako posiadłość należała przed rokiem 1605 do Jadwigi Wesslowej, a od roku 1605 do Andrzeja Kretkowskiego. Od ok. 18 I 1609 r. właścicielką była Teofila Justyna z d. Tarło. Od 1615 r. w posiadanie Mojnowa wszedł jej pasierb Jan Kretkowski (zm. ok. roku 1643). Kolejnym posiadaczem wsi był Damian Kretkowski (zm. 1675). Około roku 1662 administratorem wsi był Jan Dębnicki. Wtedy to osada liczyła „3 osoby stanu szlacheckiego i 36 kmieci”.

W 1694 r. wieś Mojnowo bracia Andrzej i Franciszek Kretkowscy oddali pod zastaw Mikołajowi Chamskiemu. Po śmierci Franciszka w 1695 r. Andrzej Kretkowski zapisał wieś w testamencie swemu cioteczemu bratu – Tomaszowi Działyńskiemu (por. nazwy sąsiednich wsi). Warto tu dodać, że potomek rodu Chamskich – Rajmund, właściciel dóbr koło Raciąża (Łempin), został pochowany w Raciążu przy głównej alei cmentarza.

Nazwa wsi na początku XIX w. była zapisywana jako *Moynowo*, a w testamencie wyżej wspomnianym, z datą 23 V 1696 r. jako *Moynow*.⁸³

Mojnowo jako nazwę wymienił J. Wybicki – autor hymnu narodowego – w swoich „Listach patriotycznych” (1777).

W latach Królestwa Polskiego była to wieś włościańska, pow. sierpecki, gmina Biezuń, parafia Lutocin; liczyła 27 domów, 330 mieszkańców, 865 mórg gruntów użytkowych, 19 mórg nieużytków.

Nazwy pokrewne: Mojówka, Mojcisze, Mojtyn. (SGKP, VI). *Mojnowo* to nazwa dzierżawcza od imienia *Mojmir*.

36. MYŚLIN (WĄTRÓBKI)

Wieś nad Wkrą położona na wschód od Bieżunia. Najstarsze zapisy nazwy pochodzą z początku XVI wieku: *de Misliino*; *in Miszliino* (1502); *Miszliino Koczowe*, *Misliino Magna* (1578).

Według jednej z tez nazwa *Myśliino* pochodzi od skróconego imienia dwuczłonowego *Mysł (< *Bolemysł*, *Cieszymysł*) lub od skróconej formy *Myśl (< *Myślbor*, *Myślimir*).⁸⁴

Znawca nazewnictwa H. Górnowicz postawił hipotezę, że nazwa pochodzi od nazwy osobowej „*Myśl*” (od typu: *Myślbor*). Analogicznie powstała nazwa rodowa *Myślawy* w Wielkopolsce.

To zjawisko językowe polegające na skracaniu dwuczłonowych imion z przyczyn akcentowych prof. Z. Klemensiewicz wyjaśnia tak, że skróceniu ulegał człon pierwszy, np. *Kazimir*>*Każmir*, a także drugi: *Sulimir*>*Sulim*. Jeden z członów mógł zostać całkowicie usunięty, np. *Blizbor*>*Bliz*, *Dzierżykraj*>*Kraj* (por. nazwę *Krajkowo*). Człon skrócony rozszerzano przeważnie formantem o wygłosie *-ch* lub *-sz*, np. *Bolech*, *Gniewosz*, *Budysz* lub formantami: *-ek*, *-ko*, *-ik*, *-yk*, *-ina*, *-yna*, *-on*, *-ęta*, *-ota*, np. *Godek*, *Sławek* (por. *Sławkowo*), *Chwalko*, *Dobrzykowo* (k. Płocka), *Borzyna*, *Miron*, *Chwaleta*, *Jarota*.⁸⁵

Jedna z prac historycznych wymienia nazwę *Myślin-Wątróbki* już od roku 1496 występującą w dokumencie „*Matriculum Regni Poloniae Summaria*” – nr 789.⁸⁶

Druga część nazwy – „*Wątróbki*” to nazwa od osiedlonych tu osadników o herbie „*Wątróbka*” lub „*Oksza*” („*Herbarz polski*”, VII, s. 66).

Wobec tego całość nazwy pozwala stwierdzić, że należy ona do kategorii rodowych (istotna jest tu liczba mnoga drugiej części nazwy). Wieś *Myślin-Wątróbki* w XVII w. należała do rodu *Kretkowskich*, później była własnością *Tomasza Działyńskiego*.⁸⁷

Wraz z wsiami: Poniatowo, Olszewo, Dębsk, Sadłowo, Kobyła Łąka, Dzwierzno – *Myślino* w roku 1773 należało do parafii Chamsk.⁸⁸

Nazwę *Myślin*, jeśli chodzi o jej historię, należy rozpatrywać łącznie z nazwami: *Myślin-Dzwierzno* (por. „Dzwierzno”) i *Myślin-Kocewo*.

W latach Królestwa Polskiego wieś *Myślin* liczyła 31 domów, 871 mórg gruntu ornego, 152 morgi nieużytków (SGKP, VI). Nazwy pokrewne: *Myślewo*, *Myślęcín*, *Myślíborz*, *Myslicz*, *Myśliniew*, *Mysliszów*, *Myślinierz*.

Nazwa *Myślin* w najnowszym wykazie miejscowości w Polsce występuje tylko 1 raz.

37. OBRĄB

Wieś na zachód od Bieżunia, gm. Bieżuń.

Ślady powstawania nazwy odnajdujemy u Brücknera. Wyrazy: *obręb*, *obrębek*; *obrąb*, *obrębiać* < ‘rębać’; *rąbek*, *rąbeczek* pierwotnie oznaczały ‘kraj, brzeg płótna’ (*obrębiać*, *obroba*).

Obrebianie najpierw oznaczało „ucinianie”, a to pierwotne znaczenie *rębu* (*rąbać*, *rąbnać*, *rębacz*, *rąbacz*). W języku cerkiewnym *rąb oznaczał odcięty obszar gruntów (Brü, 372, 455).

Podobne konteksty znajdujemy w innym słowniku: *obrąb*, *obrębu*, *obręby*, *obrębło* w przestarzałym znaczeniu ‘granica, kraniec, kres, brzeg’ (SW, III, 503).

Sięgając do historii posiadania tej wsi, należy zauważyć, że nazwa wsi *Obreń* występuje już w roku 1447, kiedy to Piotr z Gulczewa przejął tę posiadłość na własność.

W roku 1605 przejęli *Obreń* Kretkowscy od Jadwigi Wesslowej. Jako własność rodu Kretkowskich wieś pozostawała aż do roku 1695, kiedy to Andrzej Kretkowski (po śmierci Franciszka) przepisał ją w testamencie Tomaszowi Działyńskiemu – swemu cioteczemu bratu (por. nazwy: Jonne, Elźbiecin).⁸⁹

Później wieś i dobra należały do rodu Zamoyskich. W latach Królestwa Polskiego (1880) była to wieś i folwark w gminie Lutocin. Wieś miała 666 mórg ziemi włościańskiej (SGKP, VII, 348).

Nazwa wsi jest bardzo stara. Może świadczyć o tym fakt, że starożytny wprost kościół w Czersku w roku 1666 otrzymał wiele nadań w postaci wsi. Jedną z nich był *Obrąb*.⁹⁰ Czy był to ten sam *Obrąb* k. Bieżunia?

Językowe wyjaśnienie nazwy jest dość oczywiste. Zarówno w kontekście słownikowym, semantycznym, jak również na podstawie prac naukowych należy uznać, że nazwa *Obreń* wywodzi się od położenia ziem, posiadłości „na skraju”, „na brzegu”, „na granicy”.⁹¹

Pod względem przynależności według klasyfikacji toponimicznej jest to nazwa prymarna, takiej samej kategorii, jak: Grąd, Dział, Kąt, Płoch, Ruda, Zima (por. nazwę Zimolza).

W nazwie „Obręb” wyraźnie występuje przedrostek *ob-* tworzący nazwy odczasownikowe. W naszym przypadku: *ob + ręb(rąb)*.

38. PARLIN

Wieś położona na północ od Lutocina.

Słownik Brücknera nie wyjaśnia tej nazwy. Podaje wyrazy pokrewne, jak: *par* ‘opary, mgły’, *oparzeliska* ‘ziemia „oparzysta”, tj. nigdy nie marnąca’; pochodzi od pnia **per*.⁹²

Według „Słownika warszawskiego” *parów* (też: porów, porowa, parowa, korycizna) to ‘dół wybity przez wodę, rów niebezpieczny, jar, wąwóz, wą-dół’; oznacza również niebezpieczne, niedostępne wertepy.⁹³ Ciekawe jest w tym źródle jeszcze jedno znaczenie czasownika „*parlić*” – oznacza ‘siać, sadzić gęsto, byle jak uprawiać rolę’.

W 1870 r. nazwę wsi zapisano jako *Perlin*.⁹⁴ Wtedy to „we wsi *Perlinie* uwłaszczeni posiadają gruntów mórg 270 (...) Lasocki resztę ziemi sprzedał Kowalewskiemu”.

W roku 1880 była to wieś włościańska, pow. sierpecki, gm. Biezuń, par. Lutocin. Liczyła 17 domów, 109 mieszkańców, 276 mórg powierzchni. Nazwy pokrewne i identyczne to: *Parlin* (pow. Płońsk), *Parlin* (k. Mogilna); *Parlin* k. Pruszcza jako dobra rycerskie, *Parlinek*, *Parlinierckie Huby* i in.⁹⁵

Nazwa *Parlin* pochodzi od formy **Parla* i jest utworzona od tego samego rdzenia, co nazwa osobowa *Paruch* i *Parzech*.⁹⁶

Pod względem kategorii toponomastycznej jest to nazwa dzierżawcza. Wskazuje na to sufiks *-in(-ino)*.

W pracach onomastycznych występują też nazwy rodowe i patronimiczne typu: *Parule* (od nazwy osobowej *Parul*), *Paruchy* (od nazwy osobowej *Paruch*).⁹⁷

Nie jest to interesująca nas nazwa patronimiczna, ponieważ miałyby formę *Parliny*, *Parulice*, *Parolice* i wtedy pochodziłyby od nazwy osobowej *Parula*.⁹⁸

39. PONIATOWO

Niegdyś miasto nad rzeką Wkrą położone na południe od Żuromina. Sama nazwa nie nastęca trudności językowych. Jest ściśle związana z rodem Poniatowskich. Nazwa dzierżawcza utworzona została za pomocą charakterystycznego formantu nazewniczego *-ov-*, ponieważ poprzedzająca spółgłoska była twarda. Inna wersja tej nazwy to *Poniaty*.

Opisem raczej historycznym zajmował się zasłużony dla Bieżunia Marian Przedpelski. Pozostawił po sobie pracę w maszynopisie „O powiecie sierpeckim, jego miastach i wsiach” (1959) przechowywaną obecnie w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie (sygn. AKC 13751).

Przedpelski nie wyjaśnił nazwy i nie związał jej z konkretnym właścicielem z rodu Poniatowskich. Informacje, jakie podał, są bez wątpliwości ciekawe. Oto parę faktów z najdawniejszych dziejów tej pięknie położonej miejscowości.

Jako miasto sięga swymi początkami XVI wieku – data lokacji: 13 V 1520 r. Nie wiadomo, na jakim prawie dokonana została lokacja. Przedpelski dotarł do źródła historycznego: „Metryka Koronna” (t. 33, s. 374) i innych.

W spisach poborowych z roku 1578 – podaje Przedpelski – *Poniatowo* występuje jeszcze jako miasto, lecz z końcem XVIII w. jest już wsią.

W roku 1578 było tu 200 mieszkańców, w tym 84 rzemieślników. Aż 18 zajmowało się produkcją alkoholu.

Herbem *Poniatowa* jako miasta był „Jastrzębiec” – złota podkowa z krzyżem w środku pola w kolorze niebieskim.

Już w roku 1564 istniał tu kościół filialny należący do parafii Chamsk. Ten kościół drewniany uległ pożarowi w roku 1673. Kościół parafialny mурowany został wzniesiony w 1805 r. przez Adama Zalewskiego. W roku 1861 był odnowiony.

W latach późniejszych (ok. 1850 r.) dobra „na Poniatowie” przeszły w posiadanie rodziny Wołowskich.

Obszar włościański dóbr w Poniatowie obejmował 691 mórg; folwark zaś 2155 mórg. W skład dóbr wchodziły folwarki: Orłowo, Krukowiec, Franciszkowo i Maryanki (obecnie Marianki) (SGKP, VIII).

Nazwa *Franciszkowo* pochodzi niejako automatycznie od imienia właściciela – Franciszka.

Obecnie Poniatowo należy do gminy Żuromin i jest typową miejscowością rolniczą nad Wkrą.

40. POZGA

Wieś bardzo mała położona w lesie na południe od Bieżunia. Nazwa sprawia spore problemy etymologiczne. Opisowo biorąc, to forma rodzaju żeńskiego (końcówka *-a*), liczba pojedyncza. Wyklucza to oznaczanie nazwy rodowej czy dzierżawczej. W tej sytuacji pozostaje postawienie paru hipotez co do pochodzenia.

W staropolszczyźnie występują formy: *pożga* ‘pożoga, pożar’, *pożog* ‘pożar’, *pożognik*, *pożożca* ‘podpalacz’. Z tymi formami związane są też

formy czasownikowe, np. *żec*, *żgę* 'palić', *zażgę* 'zapaleń', *zużoga*, *zażega*, *zażożka* 'zapalenie, podpalenie'.⁹⁹

Przytoczone powyżej staropolskie wyrazy mogą stanowić typ etymologiczny. Tym bardziej, że staropolskie imię łacińskie *Ignatius* (czy był właścicielem wsi?) tłumaczono w dokumentach jako *Żegota*. Byłaby to zatem nazwa wsi *Po* + *Żegocie* (*Pożegota*).

Inną hipotezę powstania tej trudnej nazwy może stanowić fakt, że wśród staropolskich imion występują m.in. imię *Pozar*, *Poznomir* z charakterystycznym elementem nagłosowym *poz-*. Jak więc w tej sytuacji rozumieć częstą drugą *-ga*?¹⁰⁰

Na jeszcze inny trop historii tej nazwy wskazuje fakt, że w powiecie stopnickim już w XV w. istniała wieś, której nazwę pisano jako: *Požogi* (*Pożygi*). W pow. Szydłowiec występuje nazwa wsi *Pozogi*.¹⁰¹ Występowanie spółgłoski *-z-* chyba słusznie można tu uznać za przejaw procesu mazurzenia. Wynikałoby więc z powyższego rozumowania, że pierwotnie nazwa ta brzmiała *Pożga* z charakterystyczną głoską *-ż-* jak w wyrazie *pożga* 'pożoga'.

W 1836 r. odnotowano jednak, że we wsi *Pozga* (nie *Pożga*) istniała „karczma 21x13x4 z drzewa w słupy, pod słomą, z kominem na dach wymurowanym, jest w średnim stanie (...) prócz tego szopka z drzewa, szopa i szopa druga”.¹⁰²

W 1880 r. *Pozga* to „wieś włościańska, pow. sierpecki, gmina i parafia Biezuń; ma 9 domów, 73 mieszkańców, 169 mórg”.

Obecnie należy do gminy Biezuń i nadal jest wsią małą. Na terenie Polski nazwa *Pozga* występuje tylko 1 raz.

Ostatecznie chyba słuszna będzie teza poparta autorytetem A. Brücknera, że nazwa *Pozga* wywodzi się od form z XV wieku: *pożega* (pożoga), *żegleń* 'węgiel', *zglisko* 'zgliszczce'.¹⁰³

41. PRZERADZ WIELKI

42. PRZERADZ MAŁY

Obie wioski leżą w gminie Lutocin w kierunku zachodnim od Bieżunia. Nazwy powstały od staropolskiego imienia *Przyrad. Nazwy były notowane jako: *de Przyracz* (1408), *in Przeracz* (1502), *Przeradz* (1578), także *Przyradz*.¹⁰⁴

Przeradz Wielki miał ok. roku 1827 14 domów, 132 mieszkańców. W 1880 r. ta wieś liczyła 20 domów, 165 mieszkańców, 624 morgi użytków, 31 – nieużytków. 406 morgów należało do drobnej szlachty.

W 1885 r. istniał tu także folwark o powierzchni 184 morgi, gruntów ornych – 130, łąk – 24 morgi, pastwisk – 27 morgów; 7 budynków drewnianych.

Przeradz Mały liczył w 1827 r. 36 domów, 228 mieszkańców. Później, około 1880 r., posiadał szkołę początkową, wiatrak, 41 domów, 393 mieszkańców; 1469 mórg ziemi uprawnej (SGKP, IX).

Od nazwy wsi pochodzi ród Przeradzkich herbu „Jasieńczyk”, a także herbu „Jastrzębic”. Taki herb przypisany jest wg herbarza aż 349 rodzinom (HP, VII, s.339).

43. RATOWO

Wies położona na wschód od Bieżunia w miejscu ujścia rzeczki Mławki do Wkry.

Ciekawe informacje odnośnie pochodzenia tej nazwy podał Brückner. Twierdzi on, że nazwy: Raciąż, Racibórz także Ratowo pochodzą od dawnego rzeczownika *rac ‘wojna, bój’; cerkiewne – *rat*, stąd: *racieǫz ‘wojownik’ (Brü, 451).

Informacje Brücknera poparł później Zierhoffer, twierdząc, że nazwa *Ratowo* pochodzi od *rat* ‘walka, wojna’; w języku prasłowiańskim – *ratiti se* ‘walczyć, bić się z kims’.¹⁰⁵

W okresie Królestwa Polskiego w Ratowie istniał kościół i klasztor pobernardyński (istnieje dotychczas – wyj. aut.), kasa wkładowo-zaliczkowa, cegielnia, karczma; 32 domy, 354 mieszkańców; 3404 morgi obszaru, w tym 395 mórg ziemi włościańskiej.

Klasztor bernardynów założył w 1685 r. dziedzic dóbr – Tomasz Narzyski. W tym także roku powstał kościół. Obecny kościół murowany pochodzi z lat 1736-1745. W nim znajduje się głośny z cudów obraz św. Antoniego z Padwy, gromadzący na odpust 13 czerwca licznych pielgrzymów.

Ratowo było też siedzibą gminy. Na terenie tej gminy istniała też synagoga (w Radzanowie), ewangelicki dom modlitwy, 6 wiatraków, 2 tartaki, 2 młyny wodne, gorzelnia, 4 karczmy. Gmina Ratowo obejmowała osady i wsie: Agnieszkowo (por. nazwę Dzieczewo), Adamowo, Adolfowo, Bębnowo, Bębnowko, Bieżany, Budy Rudzkie, Budy Zofijki, Budy Brzeziny, Budy Wolińskie, Breginie, Brzeźno, Bojanowo, Gradzanowo. Zbieńskie, Gielczyn, Gielczynek, Goszczk, Józefowo, Kalasantowo, Luszewo, Łaszewska Wola, Maryśka, Mączki Prusocin, Ratowskie Budy, Radzimowice, Radzanów, Radzanówek, Rydzyn, Staroguby, Trzciniac, Wygoda, Zgliczyn Pobodzy, Zgliczyn Witowy (SGKP, IX, 544).

Nazwy te są interesujące pod względem językowym, nie są jednak tematem pracy.

Dobra Ratowo wraz Radzanowem w latach 1806-1830 były własnością generała wojsk polskich Józefa Niemojewskiego¹⁰⁶, następnie należały do Sadkowskiego (?).

44. ROŚCISZEWO

Osada będąca siedzibą gminy położona przy trasie Biezuń – Sierpc.

Najstarsze zapisy nazwy pochodzą z połowy XV wieku. W jednym z opracowań naukowych brzmią one: *in villa Rosczyschewo* (1449), *de Rosczyschewo* (1462) i *Rosciszewo* (1578).

Jest to nazwa zaliczana do kategorii dzierżawczych, pochodzi od imienia *Rościsz, a to z kolei od dłuższej wersji tegoż imienia – *Rościgniew* lub *Rościsław*.¹⁰⁷

Jest ciekawostką nazewniczą, że ta nazwa dzierżawcza przetrwała wieki w formie nie zmienionej.

Została utworzona za pomocą formantu *-evo*, a dokładniej od obocznej wersji tego formantu *-ovo* dodawanego po spółgłoskach miękkich (spółgłoska „sz” także była miękka).

Była to więc własność *Rościsz*a. Natomiast nazwa osobowa *Rościsz* jest spieszczonym skróceniem znanego dwuczłonowego imienia *Rościsław* (lub *Rościgniew*). Analogicznie: Bronisław > Bronisz, Bogusław > Bogusz, Gniewomir > Gniewosz, Godzimir > Godzisz, Miślisław > Myślisz (por. nazwę wsi Myślin).¹⁰⁸

Leżąca w pobliżu wieś *Lipniki* bierze swoją nazwę od fizjograficznych właściwości tej okolicy; analogicznie: Dębica, Glinica, Grabowiec, Mokrsko, Zabłocie, Przewodowo (za wodą).¹⁰⁹ „Lipniki” to nazwa wspólna z nazwą wsi.

Z Rościszewem i okolicznymi miejscowościami: Lutocinem, Lipnikami, Polikiem, Wrześnią, Felcynem, Jonnem związana jest legenda, która mówi, że 4 lipca 1410 r. tędy podążało rycerstwo księcia Janusza (Starszego), Władysława Jagielly i Wielkiego Księcia Witolda pod Grunwald.¹¹⁰

Ziemie rościszewskie wówczas były własnością rycerstwa i wielkich ziemian z herbu „Junosza”. Najstarsze zapisy wymieniają najczęściej niejakiego „Ziemaka” – człowieka porywczego.

Z tą legendą częściowo polemizował M. Przedpełski, który dowodził, że wojska Jagielly szły innymi drogami – przez Raciąż, Radzanów, Spychów (Gołuszyn) i dalej na północ.

Wracając do osoby wspomnianego „Ziemaka”, warto, ze względu na pradzieje Rościszewa, przytoczyć jeszcze parę informacji o rodzie spod herbu „Junosza”.

Niejaki Terencjusz (in. Ziemiuk, Ziemak) miał „za sobą” siostrę Aleksandra, księcia mazowieckiego. Zygmunt Rościszewski był scholastykiem wileńskim i kanonikiem krakowskim. Wojciech Rościszewski wydał córkę za Mościńskiego (stąd nazwa wsi *Mościska* – przyp. aut.). Rozesław Rościszewski miał 9 synów: Tomasza (w zakonie), Wojciecha (także w zakonie bernardynów); Wojciecha – urodzonego w Borkowie, filozofa i teologa, zmarł w 1619 r. w Sandomierzu; Michała – także ur. w Borkowie – sławnego pułkownika, który w Sierpcu do obrazu Matki Boskiej dał szczerzłoty łańcuch z krzyżykiem z 12 diamentami, potem wstąpił do zakonu św. Franciszka; Adam Rościszewski był kasztelanem raciańskim; Jan Rościszewski; Jan Zygmunt Rościszewski – był chorążym zawkrzańskim. Z tym rodem spokrewniony był też ród Borkowskich, Zawadzkich, Sieprskich. W I poł. XVIII wieku właścicielem był Ignacy Jeżewski, generał wojsk polskich. Zmarł w Ugoszczu w 1852 r.¹¹¹ (por. nazwę *Jeżewo*).

Od imienia *Rościsław*, a także od imienia kobiecego *Rościslawa* oraz formy *Rościgniew* (skrótowa postać – *Rostek*) powstała nazwa wsi *Rostkowo* w pow. plockim i *Rostkowo*.

45. SADŁOWO

Wieś położona na północ od Bieżunia przy szosie Biezuń – Żuromin. Należy z góry wykluczyć pochodzenie nazwy od prasłowiańskiego *sadlo – ‘tłuszcz obrastający wnętrzości zwierzęce’ lub od cerkiewnego *sažda; ruskiego *saža*, *salo*, czeskiego *sadlo*. Na Rusi też *posadnik* już w X w. oznaczało *grododzierżcę*.

Średniowieczne nazwy wsi brzmiały: *Sadlowo* (1313 r.), *Sadlew* (1466 r.), *Sadlowo* (1578 r.).

K. Zierhoffer jest zdania, że nazwa wsi pochodzi od nazwy osobowej *Sadlo*, co oznacza formę przeczyszczeniową.¹¹²

Tę tezę rozwija dodatkowo kontekst słownikowy staropolszczyzny. Formy: „posadłowie, posiadlić” pochodzą od pnia *sad-*; pochodne formy to: *osada*, *siedlić*, *siedlisko*, *sadzić* ‘sadowić się’; *sedlak* ‘mieszkaniec siola, wieśniak’ (SA, 375).

Pierwsze zapisy i wzmianki o tej wsi pochodzą prawdopodobnie z roku 1254 i 1313.¹¹³

W pobliżu Sadłowa istniała też osada zwana *Grotki* oraz teren ziemski zapisany jako *Boża Wola*. Są to nazwy obecnie zaginione.

Nazwę *Grotki* H. Górniewicz określa jako dawne dzierżawcze powstające głównie w wiekach XV i XVI a także po XVI w. w zapisach: *Grotki* (pow. Białobrzegi), *Grotkowa Wola* (1520), *Volya Groth* (1508), *Grothowa Wolia* (1569). Uczony ten twierdzi, że nazwa powstała od nazwy osobowej *Grot*. Właściciel *Grot* mógł być nazywany w formie deminutywnej *Grotkiem*.¹¹⁴

Nazwa *Boża Wola* była na Mazowszu dość rozpowszechniona. Pochodzi od pnia *Boż-* (*Bog*) i oznacza osady należące początkowo do parafii. Oto parę przykładów: *Boża Wólka*, *Bożepole*, *Bożewo*, *Bożęcín*, *Boży Dar*, *Bożydar* (zrost). W niektórych przykładach obie nazwy funkcjonują łącznie: „*Grothowa Wolia*”.

Ostatecznie należy przyjąć tezę, że nazwa *Boża Wola* (*Boża Wólja*) należy wg klasyfikacji do grupy „kulturowych”.¹¹⁵

W okresie Królestwa Polskiego wieś Sadłowo i folwark należały do parafii Chamsk. Folwark był rozległy, liczył 1207 mórg gruntów ornych, 632 morgi „ogrodów”, 218 mórg łąk, 310 mórg pastwisk; 6 budynków murowanych, 2 drewniane; stosowany był 15-połowy płodozmian.

Wieś liczyła 33 domy i 486 mieszkańców, 300 mórg ziemi. Nazwy pokrewne to: *Sadlarz*, *Sadlinki*, *Sadlno*, *Sadliska*, *Sadług*, *Sadłowice*, *Sadłowina*, *Sadłuki*, *Sadług*, *Sadłużek* (SGKP, X, 201).

W skali kraju wg najnowszego wykazu miejscowości nazwa Sadłowo występuje 3 razy.

46. SEMBORZE BIEŻUŃSKIE

Wieś leżąca na południe od Bieżunia, w pobliżu Stanisławowa. Nazwa prawdopodobnie pochodząca z XV wieku. Nie notują jej prace historiograficzne czy językoznawcze (onomastyczne). Niewątpliwie występuje tu element słowotwórczy „*bór*”. Co oznacza pierwsza część wyrazu *sem-*?

Najpierw wskażę kontekst etymologiczny tej części nazwy. W słowniku Brücknera istnieje pierwotna forma *sien* (od *sam* ‘tu’); oznaczała zaimek wskazujący, tak jak w przysłowiu: tam i sam = tam i tu. *Sam* to skrócenie od zaimka *samo*; analogicznie: *tamo* = *tam*. Wcześniejszą formą był zaimek wskazujący *sien* (czeskie: *sem*, cerkiewne *sěmo, słoweńskie *sēm*; w „Biblii” – *sam*).

Czy zatem forma *Semborze* to konstrukcja *sam* + *bór* (*sam-borze*)?

W przytoczonym wyżej źródle podano jeszcze inne bardzo prawdopodobne ślady powstania nazwy wsi. *Szymborza* i *šamborza* to wieżyczka nad

bramą. W 1388 r. pisano: *in szamboria*. W połowie XV wieku – *zamborza*. W 1500 r. były to *szymborza*. W inwentarzach dóbr szlacheckich z XVI i XVII w. występują zapisy: „Komor dwie pod tą szymborza”. Jednak A. Brückner nie wyjaśnił formy do końca.¹¹⁶

Bardziej prawdopodobne wydaje się pochodzenie tej nazwy do staropolskiego imienia dwuczłonowego *Sambor*. Imię to notuje Gloger w swej „Encyklopedii staropolskiej”. Wymienia nazwę *Sambory* (l. mnoga), gdzie osiedlili się potomkowie *Sambora*; analogiczne są nazwy: *Bogusze*, *Boguty*, *Bolesty*, *Bożymy*. W liczbie pojedynczej forma musiała mieć brzmienie – *Sambor*.¹¹⁷ To samo imię występuje w powieści J.I. Kraszewskiego „Stara baśń”.

T. Święcki w „Opisie starożytnej Polski” (Warszawa 1828, t. II, s. 36) także wymienia nazwę „*Samborz*”, na Rusi Czerwonej, gdzie za panowania Jagiellonów warzono sól.

Wreszcie w „Herbarzu polskim” podano, że „ród zacny Żukowskich (stąd „Żukowo”) w woj. płockim idą od Sobora”. Wnuk tego „Sobora” – Ścibor otrzymał od Konrada Mazowieckiego Żukowo k. Raciaża, Milewo i Grodzko. (Ścibor pozostawił 2 synów: Pełkę i Włodka) (por. nazwę *Pełki*).¹¹⁸

Ostatecznie pochodzenie nazwy wsi k. Bieżunia potwierdzają dwie prace naukowe. Według pierwszej nazwa *Sambory* jest rodowa, pochodzi z XV w. Według innego pochodzi od słowiańskiego dwuczłonowego imienia *Sambor*. Analogicznie nazwy: *Czciборы*, *Wszebory*, *Dobrogosty*, *Mściwuje*, *Falibogi*, *Dobrogosty*.¹¹⁹

Imię *Sąbor* i *Sambor* Z. Klemensiewicz zalicza do imion rodzimych dwuczłonowych, które są starsze niż zapożyczone, chrześcijańskie. Oto przykłady imion starszych – rodzimych: *Chwalibóg*, *Gościrađ*, *Sędzimir*, *Sławomir*, *Dobrosław*, *Wszemił*, *Bogumił*.¹²⁰

47. SEROKI

Nazwa wsi leżącej w kierunku zachodnim od Bieżunia, w pobliżu Lutocina.

Etymologia wyrazu *sroka* i *seroka* prowadzi od prasłowiańskiego *ser (*syr*), cerkiewnego *syr*, czeskiego *sýr*, litewskiego *suras* (słony). Jest to tzw. prasłowo od pnia *sur-*. W znaczeniu pierwotnym wyraz „*ser*” nie oznaczał twarogu, lecz napój odużający z mleka.

Od pnia *sur-* pochodzą też wyrazy: *seroka* (notowany już w XVI wieku) oraz formy: *srokosz*, *srocza* i *srokaty* (pod wpływem słowa *pstry* i *pstrokaty*). Wyraz *sroka* wywodzi się od formy *sworka (prasłowiańskie); język starocerkiewny notuje formę *swraka*; na Rusi forma: *soroka*.

Na południu wyraz notowany był jako: *sraka*, *straka* i *szwra*.¹²¹

Formy *sroka*: *seroka*, *stroka*, *sarka* (*sraga*), *syrocka* (gwarowe) notuje też tzw. „Słownik warszawski” wyjaśniając, że jest to ptak wróblowaty z rodziny kruków. Natomiast forma *srokosz* oznacza ptaka z rodziny dzierzb.¹²²

W 1447 r. wieś *Seroki* należała do Piotra z Gulczewa. Do niego też należały i inne okoliczne wsie.¹²³

Dalsze dzieje wsi wskazują, że była ona dzierzawiona ok. 1662 r. przez Andrzeja Bromirskiego. Wtedy liczyła „2 osoby szlachty, 4 sług i 51 poddanych”. Natomiast wcześniej *Seroki* należały do Jadwigi Wesslowej (przed 1605 r.) oraz od roku 1605 do Andrzeja Kretkowskiego. Od ok. 18 stycznia 1609 r. wieś znalazła się w posiadaniu dożywotnim Teofili Justyny z Tarłów. Jej pasierb Jan Kretkowski (zmarł ok. 1643 r.) posiadał wieś do swej śmierci w roku 1615. W posiadaniu Damiana Kretkowskiego były *Seroki* aż do roku 1675.

W 1697 r. Andrzej i Franciszek Kretkowscy dali wieś *Seroki* pod zastaw Pawłowi Mostowskiemu, podkomorzemu plockiemu. Po śmierci Franciszka (1695 r.) jego testamentem *Seroki* przejął Tomasz Działyński, cioteczny brat Franciszka; krajeży koronny.¹²⁴

W II połowie XIX w. „we wsi *Seroki* uwłaszczeni włościanie posiadają gruntu z budynkami mórg 953 prętów 13, zaś Paweł Świdzki kupił od Bronisława Lasockiego (...) gruntu około mórg 13 prętów 120 i łąki mórg 3 (...).¹²⁵ W XVIII w. *Seroki* należały do klucza dóbr A. Zamoyskiego.¹²⁶

W ostatnich latach XIX w., tj. ok. roku 1880, *Seroki* były w powiecie sierpeckim, gm. Biezuń, par. Lutocin. Wieś liczyła wtedy: 36 domów, 335 mieszkańców, 905 mórg obszaru, wiatrak. Wcześniej w 1827 r. było tylko 19 domów i 188 mieszkańców.¹²⁷

Nazwa wsi *Seroki* powstała przed XIV w. Należy do nazw rodowych, najstarszych na Mazowszu północnym. Pochodzi od nazwy osobowej *Seroka* notowanej na tym terenie. Identyczne lub podobne nazwy to: *Konopki-Seroki* (w pow. Kolno), *Seroki* (pow. Sochaczew). Nazwa „*Seroczki*” (w pow. Aleksandrów Kujawski) także jest nazwą rodową powstałą przed XIX w. Notowana jest jako: *Siroczi* (1185), *Siroczki* (1418), *Szeroczki* (XVI w.) i *Sroki* (od nazwy osobowej *Sroka*).

Wywodzenie zatem nazwy *Seroki* od ptaka byłoby błędne. Należy wyjaśnić dodatkowo, że samogłoskę *e* (dawniej *y*) w pierwszej sylabie można wyjaśnić zgodnie z fonetyką polską powstaniem wtórnego elementu wokalicznego przed *r* w sąsiedztwie innej spółgłoski, np. częsta w tym przypadku gwarowa forma *syrocka*, *syr*.¹²⁸

48. SICIARZ I SICIARZ PIEŃKI

Nazwa kojarzy się z kontekstem słownikowym: *sit*, *sicie* 'roślina', łac. „iunkus”; pień *si-* (stąd: *siac*, *sieć, *sitarz*). W XVI w. *sitko*, *si-dło*, *si-tko*, *si-to* (Brü, 493).

Inne formy powstałe od pnia *si-* to: *sitarstwo* (rzemiosło) i *sitek* (grzyb) (SW, VI, 120).

Powyższe konteksty potwierdza Z. Gloger, mówiąc, że jednym ze sposobów powstawania nazw było ich tworzenie od wyrobu: *sita* > *sitarze*.

Zatem nazwa *Siciarz* pierwotnie brzmiała *Sitarz*; przyrostek *-arz* jest w słowotwórstwie charakterystyczny, tworzy nazwy zawodu.

Druga część nazwy „Pieńki” nie pochodzi od „pieńków” czy „karp” w lesie. Jest to zdecydowanie nazwa rodowa.

Prof. H. Górnowicz objaśnia, że w XVw. nastąpił na Mazowszu bardzo silny przyrost nazw rodowych (aż 434 nowe nazwy), tym samym oznacza to intensywną kolonizację drobnoszlachecką. Takie nazwy istniały już przed XV wiekiem – było ich 47 zapisanych, np. *Bacze*, *Bąki*, *Białuty*, *Boczki*, *Bogatki*, *Chelchy*. Takie nazwy tworzono w XV w. od wszelkiego typu nazw osobowych i herbów.

Nazw *Siciarze* (l. mnoga) szczególnie wiele znajduje się w Małopolsce. Są związane z wykonywanym zajęciem: *Piekarze*, *Kołodzieje*, *Koziary*, *Stalmachy*, *Gracze*, *Koniarze*, *Krawce* itp.¹²⁹

Według K. Zierhoffera nazwa *Pieńki* powstała od nazwy osobowej *Pie-niek*, np. *Pyenky* (1497), *Pieńki Sobótki*, *Pieńki Paprotna*, *Pieńki Kownaty*, *Pieńki Żaki*.¹³⁰

W pobliżu *Siciarza* warto jeszcze odnotować nazwę przysiółka *Marianówko* pochodzącą z pewnością od imienia męskiego.

Za czasów elekcji Henryka Walezego Mazurom (z Mazowsza) dano historyczne przezwisko „sitarze” – od kaszy, którą im dawano w czasie obrad. Fakt ten ujmuje satyryczny wierszyk:

„Mazurowie naszy,
po jaglanej kaszy,
mokre wąsy mają,
piwem je maczają.
Kto sieje tatarkę,
Ma żonę Barbarkę,
I krowami orze –
Nie pytaj go czy zdrów,
Ale czy żyjesz nieboże” (SGKP, VI, 203).

Dodatkowy komentarz do „sitarzy” dała prof. Irena Gieysztorowa:

„... często Mazurzy, którzy przybywali na elekcje źle odziani, dziwnie przystrojeni i uzbrojeni w szable (»szarszuny«), aby się nie rozeszli przed końcem elekcji, karmiono ich oszczędnie, bo kaszą, skąd poszło drwiące określenie „sitarzy” i wypłacano im po 2 grosze dziennie”.¹³¹

W latach Królestwa Polskiego notuje się nazwę *Sitarz*. Około 1880 r. była to wieś włościańska nad rzeką Działdówką, pow. sierpecki, gmina i parafia Gradzanowo; miała 9 domów, 64 mieszkańców, 81 mórg powierzchni (SGKP, X).

49. SIEDLIKA

Wieś nad Wkrą w gminie Biezuń.

Istnieje parę kontekstów toponimicznych tej nazwy. Według najstarszych zapisów (protokoły kościelne) były to tzw. „Budy”. W dawnym języku polskim istniał wyraz *siolo* ‘wieś’; stąd pochodne: *sielski*, *sielanie*, *sielanka*; także – *siodło* (por. Długosiodło, Siedlce). *Sedlak* to in. chłop, jeszcze w twórczości M. Reja. W XV w. powstawały „przysiodłki” (przysiółki). W wielu nazwach miejscowych *siodło* oznaczało domostwo, siedzibę; stąd: *siedlić* ‘mieszkać’, *usiedlić* ‘zbudować’ (Brü, 491).

W innym źródle *siedlisko* to plac, na którym znajduje się siedziba włościańska z wszystkimi budynkami; miejsce przy chacie objęte ogrodzeniem (SW, VI, 96).

Ze źródeł historycznych wynika, że wieś *Siedliska* w 1605 r. była własnością Andrzeja Kretkowskiego; od ok. 18 I 1609 r. dożywotnio należała do Teofili Justyny z Tarłów; od 1615 r. jej pasierb Jan Kretkowski (zm. 1643 r.), później Damian Kretkowski i Franciszek Kretkowski byli właścicielami *Sedlysk*.

Po śmierci Franciszka (1695 r.) brat zapisał wieś w testamencie swemu cioteczemu bratu – Tomaszowi Działyńskiemu, krajczemu koronnemu.¹³²

W latach Królestwa Polskiego wieś liczyła (ok. 1880 r.) 10 domów, 90 mieszkańców.

Należy podkreślić, że formant *-isko* tworzył głównie nomina loci (nazwy miejsc) od podstaw rzeczownikowych i czasownikowych. Te z nich, które zaczęły funkcjonować jako nazwy geograficzne, dały początek wykształceniu się toponimicznej (nazewniczej) funkcji formantu *-isko* (w l. mnogiej *-iska*).¹³³

50. SŁAWĘCIN

Wieś położona w gminie Biezuń, w części wschodniej. W dawnych dokumentach historycznych i kościelnych nazwę pisano: *Sluancino* (1388), *Slawanczyno*, *Salvaczyno et Stawysino* (1502), *Sławęcino* (1578), *Slavyaczyn*, *Slavanczino*.¹³⁴

Nazwa jest dość jasna do interpretacji. Wymienił ją Z. Gloger w swej „Encyklopedii staropolskiej”, twierdząc, że jest to „osada *Sławęty*” (imię staropolskie) (EstpG, 263). Uwagę Glogera potwierdza praca językoznawcza, mówiąca także, że nazwa należy do kategorii dzierzawczych. Dodaje, że nazwy takie powstawały również od imion: *Bogusław*, *Sławomir*. W późniejszych czasach nazwę pisano jako *Sławęcino*. Z dawnych kart dziejowych może warto odnotować informację, że podczas wizytacji parafii dekanatu szreńskiego w roku 1775 i 1776 odnotowano, że dziedzic Sławęcina, JW. śp. Walenty Sławęcki, płacił na rzecz parafii w Gradzanowie dwieście złotych polskich.¹³⁵

Inne źródło przytacza informację z XIV wieku: „Zdaje się, że tę wieś wspomina dokument księcia Ziemowita z 1391 r. nadający pewne swobody rodzinie herbu Gozdawa we wsiach: *Peplovo*, *Sdziari*, *Slawischino*, *Obramp*, *Vilevo*” (SGKP, X, 776) (por. nazwy: Wilewo, Obręb).

Wieś w latach Królestwa Polskiego była zarówno osadą, jak również obok istniał folwark.

Około 1880 r. wieś miała szkołę początkową, cegielnię, wiatrak; 21 domów, 318 mieszkańców. Należała wówczas do gminy Stawiszyn.

W 1885 r. folwark Sławęcina miał dużą powierzchnię 1194 morgi gruntu (w tym – 665 mórg ziemi ornej), budynków murowanych – 2, z drewna – 17; stosowano płodozmian 4-polowy.

W aktualnym wykazie nazw miejscowości w Polsce nazwa Sławęcina występuje 10 razy. Nazwy podobne to: Sławczyn, Sława, Sławęcinek, Sławęcnie Góry, Sławice, Sławin, Sławkowo (3 razy).

51. SMÓLNIA

Część wsi Dzieczewo położona w lasach.

Posiadłość ta w roku 1775 należała do parafii „Zgliczyno” obok miejscowości: Zgliczyno Wite, Zgliczyno Pobodze, Gołuszyno, Bielawa Gołuskie, Staweczno, Stawiszyno Załuska, Stawiszyno Zwale, Pełki, Wilewo, Glinki (uwagę zwracają tu formanty „-yno”).¹³⁶

Nazwa tego miejsca z pewnością należy do kategorii topograficznych. Wskazuje na to charakterystyczny przyrostek *-nia* tworzący tzw. nomina

loci. Samogłoska -ó- podlegała wymianie w -o-, stąd w zapisach z XIX w. – *Smolnia*.

Konteksty etymologiczne nazwy tylko potwierdzają postawioną tezę. Od rzeczownika pospolitego „smoła” wg Brücknera pochodzą formy: smolny, smolisty, smoluch, smołka, Smoleńsk (Brü 503). Także pochodne: smolarnia, smołownia (piec do wyrobu smoły), ‘huta smolna’, smolarz. (SW, VI, 243).

Inne źródło notuje wśród nazw bagien, brodów i mokradel w dorzeczu dopływów Zalewu Wiślanego nazwy: *smolak* ‘bagno leśne’, *Smolne Bagno*, *Smolne Błoto*.¹³⁷ W tym przypadku chodzi raczej o łączenie nazw z „brudzeniem”, „zabrudzeniem”.

Niektórzy znawcy przedmiotu twierdzą, że pewne nazwy na *-nia*, *-nie* nie muszą polegać na zmianie sufiksu przymiotnika *-n-* na *-ń-*, lecz na urzeczownikowieniu nazw przymiotnikowych przez sufiks *-j*.¹³⁸

W czasach Królestwa Polskiego *Smólnia* (*Smulnia*) była to wieś i folwark nad rzeką Działdówką, gmina Radzanowo, pow. sierpecki, parafia Ratowo. Miała 10 domów, 65 mieszkańców.

Dokładniej, bo w roku 1885, folwark Smólnia liczył ogółem 809 mórg; gruntów ornych 240, łąk 197, pastwisk 88, lasu 155 mórg; 1 budynek murywany, 14 drewnianych, las „nieurządzony”. W skład dóbr wcześniej wchodziły także: wieś Smolnia (osad 22, mórg 71), wieś Sitarz Pieńki (osad 4, mórg 13), wieś Dzieczewo (osad 28, mórg 157), wieś Suwaki (osad 10, mórg 272) i osada Borki (1 dom, mórg 33) (SGKP, X).

W Królestwie Polskim notowano nazwy miejscowe: *Smolice*, *Smolicha*, *Smolina*, *Smolna*, *Smolino*, *Smółka*, *Smoliszki*, *Smolnica*, *Smolnik*, *Smolniki*, *Smoluchy* (SGKP, X).

52. SOKOŁOWY KĄT

Jest to nazwa będąca zestawieniem (przymiotnik + rzeczownik). Słownik etymologiczny F. Sławskiego podaje: *kąt* – ‘część płaszczyzny między dwoma schodzącymi się liniami’; ‘róg, zakątek’; też ‘kąt w chłopskiej izbie’; prasłowiańskie **kątb*.¹³⁹

Nazwy: *kąt*, *kąty*, *kącik* (dla przysiółków) są tak liczne w Polsce, że można je liczyć na setki. Najczęściej były położone w pobliżu i na skraju lasów. Wynika z tego, że jest nazwą terenową, wobec czego także nazwy: *kąty*, *kęty* są także tej kategorii.¹⁴⁰

„Słownik warszawski” dodaje, że „kąt” oznacza także miejsce ukryte kryjówkę; przenośnie także „ustronie”, „zacisze”, „kryjówkę”. W określe-

niu „zapadły kąt” oznacza miejsce oddalone od dróg publicznych, dziurę, okolicę zabita deskami.¹⁴¹

Pierwsza część nazwy *Sokołowy Kąt* to przymiotnik o charakterze dzierżawczym. Pochodzi od rzeczownika *sokół* jako wyrazu pospolitego. Cała nazwa nie jest z pewnością patronimiczna czy rodowa. Prawdopodobnie powstała późno jak na trwanie procesów toponimii polskiej. Inne źródła notują nazwę *kąt* i *kąty* jako: 1) *kąt* w języku rosyjskim to *kut* (przysiółek), 2) na Ukrainie to „chutor”.

W dawnych źródłach notowano ją jako *Kante* (1297 r.), *Canthi* (wieś w pow. wadowickim). Są to też dość popularne nazwy folwarków.¹⁴² A. Brückner podaje, że rzeczownik *kąt* (pokrewne: kątowy, kątny, kątnica, pokątny) pochodzi od pnia (*s*)*kąt*-; (*s*)*kut*-.¹⁴³

Z. Klemensiewicz w swej „Historii języka polskiego” (Warszawa 1980, s. 117) pisał, że „w XV w. zaczyna się a w XVI w. dokonuje proces przemiany starych nazw miejscowych o charakterze dwuwyrazowych zestawień w jednowyrazowe złożenia, np. *Białe Brzegi* > *Białobrzegi*, *Brzozowy Gaj* > *Brzozogaj*, *Czarny Las* > *Czarnolas*, *Długa Łąka* > *Długoleka*, *Długie Pole* > *Długopole*, *Zimny Dół* > *Zimnodół*. Tu także wymieniana jest nazwa wsi „*Nowopole*” leżącej na południe od Sokołowego Kąta.

Przyпускаjąc, że nazwa wsi *Zimolza* powstała w analogiczny sposób według schematu: *Zimna Olsa (Olza)* > *Zimolza*. Tak samo powstała nazwa *Kaczorowy* < *Kacze Rowy* k. Raciąża.

W 1827 r. w Sokołowym Kącie było 16 domów, 139 mieszkańców. W 1880 r. była to wieś włościańska, pow. sierpecki, gm. Gradzanowo. Posiadała dom modlitwy ewangelickiej, 2 wiatraki, 27 domów, 436 mieszkańców, 477 mórg ziemi.

Nazwy pokrewne: *Sokół*, *Sokola*, *Sokola Dąbrowa*, *Sokola Góra*, *Sokola Łąka*, *Sokolanka*, *Sokole Pole*, *Sokolany*, *Sokoli Węgiel*.¹⁴⁴

Druga część nazwy *kąt* należy zakwalifikować do tzw. nazw prymarnych, rzeczownikowych; analogicznie: *Bagno*, *Bród*, *Bór*, *Góra*.¹⁴⁵

53. STANISŁAWOWO

Wieś leżąca w kierunku południowo-wschodnim od Bieżunia. Nazwa powstała analogicznie do nazw: *Adamowo*, *Władysławowo* (por. nazwę *Adamowo*) poprzez dodanie formantu *-owo* do imienia zakończonego na spółgłoskę twardą *Stanisław*. Jest to nazwa dzierżawcza.

Nazwę tę łączono z imieniem jednego z rodu Zamoyskich. Żoną Stanisława Zamoyskiego była Zofia ks. Czartoryska. Z tego małżeństwa urodziła

się Gryzelda Celestyna, która 19 XI 1825 r. poślubiła Adama Tytusa ks. Działyńskiego (por. nazwy *Adamowo, Władysławowo*).

W końcu XIX w. *Stanisławów* to wieś w pow. sierpeckim, parafia Biezuń. Było tu 11 domów, 114 mieszkańców, 156 mórg powierzchni; był też w tej wsi wiatrak (SGKP, XI).

Aktualny wykaz miejscowości w Polsce notuje 9 takich nazw, natomiast jako „Stanisławów” nazwa występuje 37 razy.

54. STAWISZYN, STAWISZYN-ŁAZISKA, STAWISZYN-ZWALEWO, STAWISZYN-WYGODA

Wieś Stawiszyn leży w gminie Biezuń przy szosie Sadłowo – Sławęcín, w kierunku północno-wschodnim od Bieżunia.

Dawniej siedziba gminy. Nazwa *Stawiszyn* nie pochodzi od *stawiska* ‘gąszcz oczeretów’; ‘gęsty szuwar’; *na stawiskach* ‘na granicy’. Dawniejsze formy to: *zstaw, sstaw, sustaw, wstaw* (SW, VI, 410).

Najstarsze zapisy nazwy wsi Stawiszyn zanotował K. Zierhoffer: *Stanischino* (1391 r.), *de Stawiszino* (1456 r.), *de Stawysino*, *in Stawyssyno*, *in Sthawyszyno* (1502 r.), *Stawiszino Lasziska*, *Alia* (1578 r.).

Ten uczony stawia tezę, że nazwa ogólna wsi jest dziedziczna i pochodzi od nazwy osobowej *Stawisza (Stavissa)*.¹⁴⁶

„Herbarz polski” wymienia nazwę osobową *Stawisz*, herbu Półkozic. Ród wywodził się z Ziemblic, inni z Łąkoszyna, Bogumiłowic, Wilczyc, Chmielowa i Przemąkowa.

Jeden o tym herbie – Piotr – był infulatem płockim w 1232 r. (zm. 1238), pochowany w katedrze płockiej. Inny – Jan – był biskupem płockim (1270). (HP, VII, 364).

Nazwa *Stawiszyn* – wspólna dla trzech wsi – jest więc dzierzawcza, na co wskazuje zachowane imię oraz charakterystyczny format *-yn (-yno)* po spółgłosce twardej.

Zachowała się też notatka, że Stawiski herbu Gozdawa ze Stawiszyna „był związany małżeństwem z Zofią Żukowską” (Żukowscy z Żukowa, k. Raciąża). Z tego rodu o takim herbie było aż 80 rodzin (HP, VIII, 312).

Stawiszyn-Zwalewo

A. Brückner dowodzi, że nazwa *Zwalewo* pochodzi od czasownika *zwolić* ‘wybrać, zgodzić się’. Forma *zezwoić* jest podwójna od *zwolić*. Termin występuje w XIII-wiecznej „Bogurodzicy” jako: *zwołena Marya*. Wyraz kojarzy się niewątpliwe z cerkiewnym **volja, wola, wólka, swoboda* (Brü, 630).

Z nazwą *Zwalewo* łączą się też formy: *zwoleniec* 'kto uzyskał wolność', *zwolenny* 'wyzwolony, uwolniony', *zwolenstwo* 'wolność', *zwalać* 'zezwoić'.

Była to od początku wieś szlachecka (gmina Stawiszyn, par. Zgliczyn). W roku 1880 należała już do parafii Radzanów - liczyła 17 domów, 167 mieszkańców, 858 mórg powierzchni (SGKP, XI).

Stawiszyn-Łaziska

Wieś sąsiednia do poprzedniej. Nazwa *Łaziska* pochodzi od czasownika *łażę jako *łazy*. Jest to miejsce powstałe w lesie przez wykopanie czy wypalenie drzew. Pokrewne są tu formy: *przełaz*, *łazić*, *łażeka*, *łażęga* (chłop nie osiadły na stałe) (Brückner, 632).

Wieś Stawiszyn-Łaziska w roku 1927 liczyła 18 domów, 119 mieszkańców, (wtedy – parafia Zgliczyn).

W 1880 r. liczyła 17 domów, 226 mieszkańców, 919 mórg powierzchni rolnej, w tym 27 mórg włościańskich (SGKP, XI).

Stawiszyn-Wygoda

Druga część nazwy nie jest obecnie w użyciu.

Nazwa pochodzi najprawdopodobniej od nazwy karczmy: *Wygoda*. Takie nazwy jak: *Wygoda*, *Czekaj*, *Nicponia*, *Łapiguz*, *Mordownia*, *Pociecha*, *Grosz*, *Pohulanka*, *Poprawa*, *Wrzaski*, *Tumidaj* były charakterystyczne nie tylko na Mazowszu. Jak na owe czasy były to nazwy dość reklamowe, zarażem groteskowe i humorystyczne.¹⁴⁷

Nazwy pokrewne do nazwy *Stawiszyn*: *Stawiszyniek*, *Stawiszyn* w b. województwie poznańskim,

W roku 1775 podczas wizytacji parafii Biezuń zostały wymienione nazwy: *Stawiczyny dwa*, *Stawiszyno Zahuska*, *Stawiszyno Zwale*, *Stawiszyno Łaziska*.

W przywołanym dokumencie biskupiej wizytacji zostały uwiecznione niektóre nazwiska płacących na rzecz parafii: *Bratholomei Stawiski Sas dicti* (nazywani), *Josepi Stawiski dicti Ogarek*, *Stawiski dicti Hulezacy* i inni *Stawiscy: Fabiani, Laurent, Stanislai, Rochni, Walentini, Andreas*.

W dalszej części protokołu uwiecznione są jeszcze inne nazwiska: *Walentini Kowalewski et Kamiński*, *Josephi Myśleński*, *Mficus Martinus Czosnkowski*, *Gnosus Josephus Stawęcki*, *Generosa Justina Stawęcka*, *Petrus et Franciskus Gutkowsy*, *Martini Czosnkowski*, *Gnosus Franciscus Zabrowski*, *Adalbertus Pobutowski*, *Adamus Bębnowski*, *Mfici Mostowski*, *Paulus, Jacobus et Catharina Petrykowsy*.¹⁴⁸

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce nazwa *Stawiszyn* występuje 4 razy. Nazwa *Stawiska* występuje też w pobliżu Rypina.

55. STRZESZEWO

Wieś położona nad Wkrą 2 km na północny zachód od Bieżunia.

Nie wydaje się, aby nazwa wsi mogła pochodzić od rzeczownika *strzecha* (też: *ustrzecha*; przestarzałe – *strecha* ‘dach kryty słomą’ lub od pochodnych form: *strzeszka*, *strzecharz* (‘rzemieślnik pokrywający dachy słomą’, *strycharz*, *strycharka*) (SW, VI, 474).

W akcie oczynszowania wsi z 24 VI 1760 r. przez A. Zamoyskiego użyta jest forma *Strzeszowo*.¹⁴⁹ Niekiedy (np. w roku 1880) nazwa była zdrabniana i przybierała postać *Strzeszkowo*.

W najstarszym zapisie z roku 1300 Ziemowit nadaje wieś *Strescovo* kościołowi plockiemu (SGKP, XI).

Nazwa wsi *Strzeszewo* jest wymieniana także wtedy, gdy w 1447 r. „w podziale dóbr dziedzicznych między braćmi: Andrzejem z Zakrzewa (...) i Piotrem z Gulczewa (...) ten ostatni otrzymał połowę miasta Sierpc z dworem, wieś Dąbrówki (po śmierci Sasina) i miasto Biezuń z wsiami: Seroki, Obrąb, Strzeszewo, Zimolza” (por. nazwy: Seroki, Obrąb).¹⁵⁰

Wieś Strzeszewo w późniejszym czasie należała wraz z innymi posiadłościami do rodu Kretkowskich, później do Zamoyskich.

Wizytujący w 1775 r. parafię Biezuń tak plastycznie przedstawił położenie wsi: „Wieś zaś Strzeszewo i Młodzym, lubo tylko o ćwierć mili leży od kościoła, atoli dla bagnów i błot wielkich, osobliwie na roztopach, rozlania rzeki, więcej jak milę objeżdżać się musi do chorego...”.¹⁵²

Około roku 1827 wieś liczyła 13 domów, 241 mieszkańców, a około 1880 r. 24 domy, 212 mieszkańców; 727 mórg ziemi. (SGKP, XI).

Ostatecznie należy przyjąć hipotezę, że nazwa wsi pochodzi od nazwy osobowej *Trzész, która z kolei jest najprawdopodobniej¹⁵³ formą skróconą od jakiejś nazwy osobowej zaczynającej się od *trzę-*. Potwierdzałoby przyjęcie tej hipotezy to, że w innym źródle nazwa ma postać *Trzanszewo*.¹⁵⁴

Nazwy pokrewne wsi to: Strzeszki, Strzeszkowice, Strzeszowo, Strzeszyce, Strzeszyn, Strzeszynka.

Najbliżej Bieżunia nazwa w postaci Strzeszewo-Grzywacze występuje w parafii Góra, k. Drobinia, lecz tu ze względu na drugą część nazwy jest ona rodowa.¹⁵⁵ W mowie ludności z okolic Bieżunia można usłyszeć też tę nazwę jako *Trzesewo*. Od nazwy wsi pochodzą też liczne nazwiska Strzeszewskich (HP).

Czyżby to gwarowa postać *Trzanszewa*?

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce nazwa Strzeszewo występuje 4 razy.

56. SWOJĘCIN

Wieś nad rzeką Wkrą w pobliżu Poniatowa.

W nazwie występuje wyraźnie formant *-in (-ino)* tworzący wiele nazw mazowieckich (por.: *Myślin, Sławęcín*).

Brückner przytacza konteksty tego wyrazu: *swój*, staroniemieckie *swein* ‘sługa’, *swat, swak, świeść, swoboda*, od *swój, swojski* jak *mojski, twojski* (Brü, 528).

Jeszcze szerszy zasięg wyrazu podaje „Słownik warszawski”: *swoch* ‘wuj, krewniak’, *swoić* ‘oswajać’, *swoina* ‘pokrewieństwo’, *swojacki* (od *swajak*), *swojaczyna, swojatyna, swojak, swak, swojok*. (SW, 528-529).

Nazwa wsi w 1775 r. została mylnie zapisana *Sławęcino*.¹⁵⁶ W późniejszych dokumentach kościelnych jako *Swojęcyno*.

W dwa lata później Józef Wybicki w „Listach patriotycznych” zapisał nazwę *Swalencin*.

Wydaje się, że był on najbliższym rodowodem nazwy, którą też pisano: „*ku Swajęcinu*”.¹⁵⁷

Z dużą pewnością można przyjąć hipotezę, że nazwa wsi pochodzi od staropolskiego imienia *Sławęta, Swojęta*. Tym bardziej, że należy do nazw dzierzawczych (por. *Sławkowo*).

Nazwy pokrewne: *Swojatycze, Swojczany, Swojczów, Swojec, Swojków*.

W 1827 r. wieś liczyła 21 domów, 152 mieszkańców.

W 1880 r. była to wieś włościańska, pow. sierpecki, gmina Żuromin, parafia Lutocin. Liczyła wtedy 32 domy, 302 mieszkańców, 865 mórg ziemi. Miała też szkołę początkową i wiatrak. (SGKP, XI).

57. SZREŃSK

Jest to miasteczko leżące przy szosie Biezuń – Mława w odległości ok. 17 km od Bieżunia.

Sama nazwa została wymieniona już w 1065 r. w tzw. „falsyfikacie mogileńskim” jako *Zyremdzko*, później – w 1254 r. – jako *Zrenick*. Trzeci zapis tej nazwy nosi datę 1373 r.

Nazwa *Szreńsk* (dawniej *Szreńsko*) jest pochodzenia topograficznego od nazwy rzeki *Szronki* (dawniej: *Śrzona*). Rzeczownik *szron* to ‘osad lodowy tworzący się podczas zamarzania mgły’.

Prof. H. Samsonowicz dopuszcza tezę, że nazwa miasta może mieć także związek z daniną łowiecką uiszczaną we wczesnym średniowieczu na rzecz księcia, zwaną *śrezną, szronem* lub *owsem łowczym (lowczhaber)*.¹⁵⁸

Praca K. Rymuta wielokrotnie cytowana podaje jeszcze inne zapisy nazwy miasta: *Szreńsko*, *Sreńsko* (1240), *Srzeńsko* (1357), *Szrensko* (1578).

Sposób powstania nazwy jest tu definitywnie rozstrzygnięty. Powstała za pomocą przyrostka **-bsko* od nazwy rzeki Śrzona, dziś Szronka, dopływ rzeki Mławki.

Rzeczownik *szron* pochodzi z kolei od prasłowiańskiego rdzenia **sern-* 'biały'. Grupa spółgłoskowa **sr-* w języku polskim realizowana była początkowo przez *śrz-*, a następnie podlegała ewolucji w *śr-* i *szr-*.¹⁵⁹

Na Mazowszu północnym niewiele można dać przykładów, by nazwa miejscowa pochodziła od nazwy rzeki. Istnieją natomiast przykłady, że nazwa rzeczki powstała od nazwy miejscowości: *Raciaz* – *Raciaznica*, *Sierpe* – *Sierpienica*, *Płońsk* – *Płonka*.

Od nazwy rzeki *Wkra* powstała nazwa wsi *Wkra* w pow. płońskim i nazwa *Skrwilno* od nazwy rzeki *Skrwa*.

58. TRZASKI

Wieś położona na północny wschód od Bieżunia przy szosie Bieżuń – Mława. Nazwa pochodzi od przydomku *Trzaska* (por. nazwy: Wieluń, Pełki, Wilewo). Była zapisywana w formach: *Trzansky* i *Trzaszky* już w XV wieku.

Herb *Trzaska* (in. *Biała*, *Lubiewa*) był wspólny aż dla 48 rodzin szlacheckich (HP, I, 306). Przyznawały się do niego m.in. rody: Gołuchowskich, Glinków, Bielskich, Chojnackich (HP, VII, 426).

Od strony językowej nazwę *Trzaski* interpretuje się jednakowo w różnych pracach.

K. Zierhoffer stawia tezę, że nazwa pochodzi od herbu, tym samym jest rodowa.¹⁶⁰

Tezę tę potwierdza i rozwija H. Górniewicz. Podaje on, że nazwa *Trzaski* pochodzi z XV w. i powstała od nazwy osobowej i herbu *Trzaska*. Ze względu na formę liczby mnogiej jest to kategoria nazw rodowych. Górniewicz dodaje, że nazwy początkowo dzierżawcze przechodziły w rodowe; zjawisko to służyło lepszemu wyrażaniu zbiorowości osadnictwa, a zmiany liczby pojedynczej na mnogą trwały długo, bo od czasów najdawniejszych aż do XX-lecia międzywojennego.

Nazwa nas interesująca w myśl powyższego wywodu zmieniała się według schematu: *Trzasków* > *Trzaskowy* > *Trzaski*.¹⁶¹

Wsie o takiej nazwie istnieją i w innych rejonach kraju, np.: *Trzaski-Górowo* (pow. Nidzica), *Trzaski* w pow. Łomża, *Tyszki-Trzaski* w pow. Mława, *Trzaski* w pow. Siemiatycze.

Wieś Trzaski w gminie Biezuń w 1775 r. należała do parafii Szezeńsk, obok wsi: Przychód, Proszkowo, Wola, Ostrów, Rocheń (obecnie Rochnia), Liberadz, Miączyno Mniejsze, Miączyno Większe, Zaremby, Kunki, Bońkowo Zrzody, Bońkowo Podleśne, Pączkowo, Sławkowo, Ługi, Małocino Poświętne, Nadratowo, Miłoski, Garkowo, Bargły, Mostowo, Krzywki Boszki, Krzywki Piaski.¹⁶²

Wymieniona wyżej wieś *Sławkowo* leży w sąsiedztwie Trzask. W XV wieku nazwę zapisywano jako *Slawkowo* (1405) i *Slawkowo* (1578).

Pochodzi ona od skróconej formy staropolskiego imienia *Bogusław* lub *Sławomir*.¹⁶³

Obie wsie zatem: Trzaski i Sławkowo były własnością szlachecką. W 1827 r. Trzaski należały do gminy Stawiszyn. Liczyły 5 domów i 46 mieszkańców. W latach Królestwa Polskiego wieś liczyła 12 osad, folwark natomiast był bardzo rozległy. Liczył 563 morgi gruntu (w tym 307 mórg ziem ornych i ogrodów), 38 mórg łąk, 180 mórg pastwisk, 28 mórg lasu; 14 budynków drewnianych. (SGKP, XII).

W aktualnym wykazie miejscowości nazwa Trzaski występuje 5 razy.

59. WIELUŃ-ZALESIE, WIELUŃ-PEŁKI, WIELUŃ-WILEWO

Są to trzy osady w pobliżu wsi *Wieluń* przy szosie z Biezunia do Szezeńska, we wschodniej części opisywanego terenu.

Słowniki notują konteksty etymologiczne od: *wiele-*, *wielo-*, *wieleń* 'jelen', *wielenie* 'czynność' od *wielić* (SW, VII, 567). Możliwe są też do przyjęcia formy: *jeliń*, *leleń*, *leiń*, *wieleń*, *wileń* 'jelen' (Brü, 290).

Nazwa *Wieluń* nie jest w skali kraju odosobniona. Występuje też w woj. łódzkim jako nazwa miasta powiatowego. Nazwa pierwszego przysiółku *Zalesie* jest topograficzna (od położenia terenowego za lasem). Nazwa *Wieluń-Pelki* wymaga już szerszego omówienia. Jest to przysiółek wsi Wilewo.

W 1404 r. nazwę pisano: *Wyeluny*, *Velun*, *Wyelun*, *Wielun Pelky* (8 km na WWS od Szezeńska). W 1489 r. należała do tzw. „distryktu zawkrzezeńskiego”. W 1578 r. leżała wieś w powiecie szezeńskim, parafia Zgliczyn Kościelny.

Jako własność szlachecka należała od roku 1404 nadaniem Siemowita IV do szlachty z rodu Lubiewów o przydomku „Trzaska” (por. nazwę wsi *Trzaski*): Marcinowi, Bernardowi, Stanisławowi, Pelce, Wisławowi, Mikołajowi, Przybysławowi, Wyszynie (stad: *Wyszyny*), Wojciechowi, Janowi i Wacławowi z Wielunia. Im to wymieniony książę nadał tzw. „prawo nieodpowiedne” tzn. nie wymagające tłumaczenia się, dowodzenia własności.

W latach 1414-1425 książę Janusz I darowuje Wisławowi i Wojciechowi (braciom) 20 włók nad rzeką Olszanką w Łomżyńskim (...). Tenże książę darowuje niejakiemu Strachance zwanym „Pomaska” ziemię na prawie niemieckim w pow. ostrowskim. W 1432 r. Wojciech i Roslan procesują się o ziemię z jakimś (?) kmieciem. W 1436 r. Roslan i Marcin z Wielunia sprzedają Wojciechowi, dziedzicowi z Nadratowa Starego, 2 włóki swej ojcowizny w Nadratowie Starym za 12 kóp groszy pospolitych (...)

W roku 1489 książę Janusz II nadaje Przeclawowi i jego synom Stanisławowi i Wojciechowi z Wielunia prawo chełmińskie na dobra Wieluń z czynszem po 12 gr. w tzw. „półgroszach”.¹⁶⁴

Nazwa *Pelki* jest więc nazwą rodową o charakterystycznej formie liczby mnogiej i formantem pluralnym.

Jeśli chodzi o nazwę przysiółka *Wieluń-Wilewo*, to historia też odnotowała parę faktów. W 1391 r. zanotowano ją jako: *Uilewo, Wylyewo, Wylewo, Wiliewo* leżące 8 km od Szreńska. W 1448 r. była w „distrykcie plockim”, a następnie (od 1449 r.) w „distrykcie zawkrzeńskim”, w powiecie Szreńsk, parafia Zgliczyn Kościelny. W 1391 r. jako własność szlachecką ks. Siemowit IV nadaje szlachcie herbu Gozdawa (dziedzicom z Wilewa) tzw. „prawo nieodpowiedne”.

Właścicielem w 1416 r. był Bartłomiej z Wilewa.

W czasie wizytacji ze strony biskupstwa plockiego (26 XI 1775 r.) zanotowano, że w „Pelkach” i „Wieluniu” mieszka szlachta, m.in. *Walentinus Wieluński i Jan Wieluński, Paulus, Petrus i Matheus Wilewscy*.¹⁶⁵

Z. Gloger odnotowuje w swej encyklopedii nazwę herbową *Pelka* wśród innych: Krzemień, Klusek, Kapusta, Człab, Wieczorek, Pietrzyk, Szczuka, Rybak, Broniec (EstpG, III, 258).

Językowo biorąc, w nazwie rodowej *Pelki* występuje rdzeń **pel-*, będący podstawą hydronimów czyli wyrazów nazywających moczary, bagna (staropruskie – *pelky (pelki)*, litewskie – *pėlkė* ‘bagnó, torfowisko’, łacińskie *palus(-udis)* ‘stojąca woda’). Nazwa *Pelk* występuje jeszcze w gminie Paślęk i oznacza teren bagna.¹⁶⁶

Nazwa *Wilewo* jako posiadłość rodowa pochodzi od pnia *Wil (< *Wilam*) (nazw brzmiających *Wilamy* słowniki notują dużo). Nazwę notowano jako: *de Vilewo* (1391), *de Wilewo* (1416), *de Wylewo* (1416), *Wiliewo* (1578).¹⁶⁷

Wieś *Wilewo* (wraz ze Stawiszynem) została wymieniona w przywileju Siemowita IV dla rodu Gozdawów (1391 r.) i weszła od roku 1384 w skład tzw. „zastawu krzyżackiego”.¹⁶⁸

W okresie „potopu szwedzkiego” dwaj bracia z rodu Wieluńskich –

Jakub i Jan zasłużyli się dla dobra kraju, podpisując elekcję Jana II Sobieskiego na króla polskiego (HP, IX, 301).

W 1827 r. *Wieluń-Pelki* był folwarkiem w gminie Stawiszyn, parafii Zgliczyn Kościelny. Liczył 5 domów, 34 mieszkańców. Ten sam folwark w roku 1882 miał 164 morgi gruntu, 20 mórg łąk, 5 mórg nieużytków; 2 budynki murowane, 3 drewniane; płodozmian 6- i 9-polowy.

Wieluń-Wilewo ok. 1880 r. był wsią drobnej szlachty. Były tu 4 domy, 38 mieszkańców, 244 morgi gruntu.

Wieluń-Zalesie też około roku 1880 należał do drobnej szlachty. Było tu 17 domów, 189 mieszkańców, 702 morgi gruntów (SGKP, XIII).

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce nazwa *Wieluń-Zalesie* występuje 2 razy.

60. WŁADYSŁAWOWO

Wieś położona w pobliżu lasów na południe od Bieżunia.

W końcu XIX w. nazwę zanotowano jako *Władysławów Budy*. Prócz tego istniało *Władysławowo Stare* i *Władysławowo Nowe*.

Wieś „*Władysławowo-Budy*” miała 6 domów, 54 mieszkańców, 150 mórg gruntów. We *Władysławowie Nowym* istniał folwark liczący: 9 domów, 108 mieszkańców, 210 mórg gruntów, zajazd (karczma) oraz – co jest ciekawe – huta szkła z produkcją do 11000 rs. Nazwa *Huta* używana jest do obecnych czasów i oznacza pewien obszar lasu.

We *Władysławowie Starym* także istniał folwark – 3 domy, 21 mieszkańców, 90 mórg gruntów.

Nazwy pokrewne to: *Władysławów*, *Władysławowska Wola*, *Władysławki*, *Władysławka*, *Władysławin*, *Władysin*. Tego typu nazw w granicach byłego Królestwa Polskiego notowano aż 65.

W tej samej okolicy koło Bieżunia istniała też nazwa *Buda Białgóra*. W dokumencie z 1836 r. czytamy:

„*Buda 12x8x3,5* w ziemi z kamieni polnych wymurowana darniami pokryta z kominem murowanym – znajduje się w średnim stanie. Jest izba i alkierz nad niemi pułap z tarcic – z podłogą z desek – drzwi troje na zawiąsach, okien małych cztery, kominek i piec z cegły”.

Owa *Buda* została zinwentaryzowana w opisie dóbr bieżuńskich. Pojęcie *buda* i *budy* wymagają nieco szerszego komentarza. Były to osady leśne lub powstałe po wyciętych lasach. Pierwotnie wyraz *buda* oznaczał samo mieszkanie osadnika leśnego (...) Gdy z osad, których mieszkańcy trudnili

się lowiectwem, pszczelarstwem, wytapianiem smoły (por. nazwę *Smólnia*), zaczęły się tworzyć osady rolnicze, zatrzymywały one swe pierwotne nazwy, choć miejsce *bud* zastąpiły chaty. Najwięcej „bud” spotykamy na terenie dawnego Mazowsza (...) choć wraz z kolonizacją mazurską spotykamy „budy” na całym obszarze ziem dawnej Polski (SGKP, I, 439).

W pobliżu Bieżunia i okolic istnieją np. Budy Koziebrodzkie, Budy Siemiątkowskie, Budy Łaszewskie, Budy Wolany, Budy Matusy, Budy Osieckie, Budy Kraszewo itp.

Nazwę wsi *Władysławowo* łączę z historią rodu Zamojskich (por. nazwę wsi Adamowo). Generał Władysław Zamojski (zm. 1867) był wujem i szwagrem Cecylii Działyńskiej, która była córką Tyrusa i Celiny z Zamojskich („Polski słownik biograficzny”, Kraków 1948, t. VI, s. 74-99).

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce nazwa Władysławowo występuje 9 razy; w postaci „Władysławów” – 38 razy.

61. WRZEŚNIA

Wieś położona w odległości ok. 20 km na południowy zachód od Bieżunia. Nazwę w 1440 r. pisano: *Wrzeszna, Wrzesznia, Vrzesnina*. W tym samym roku należała do „distryktu płockiego”; od 1578 r. w powiecie sierpeckim, parafia Rościszewo (por. nazwę *Chromakowo*).

Od 1440 r. była własnością szlachecką. Od 1551 r. własność Tomasza Piotrowskiego.

W 1450 r. w sporze między Ziemakiem z Rościszewa a Szczepanem plebanem w Rościszewie, biskup płocki decyduje, że mieszkańcy wsi Kownatki, Września, Lipniki – po upływie tzw. wolnizny – będą płacić dziesięciny kościołowi w Rościszewie, podobnie jak mieszkańcy wsi Polik, Stopin, Czachory. Natomiast dziesięciny „snopkowe” z nowo lokowanej wsi Boguszewiec, z ról kmiecych, będą pobierali tzw. „witrycy” kościoła w Rościszewie na konserwację kościoła, także po wygaśnięciu „wolnizny” (SHGWP, 335).

Wieś Września jeszcze w roku 1775 była odnotowana jako fundatorka kościoła w Gralewie.¹⁶⁹ Wtedy nazwę zapisano w postaci *Wrośna*.

Nazwa wsi zawiera znany formant *-nia* (np. Świdziebnia, Smólnia). Prawdopodobnie nie powstała od imienia lub przezwiska osoby, lecz od nazwy pospolitej *wros* (*wrzos?*). Pokrewne nazwy to: *Wrzesiny, Wrzesina*.

W czasach Królestwa Polskiego wieś Września należała do gminy i parafii Rościszewo. W 1827 r. było tu 14 domów, 129 mieszkańców. Około

1890 r. dobra Września łączyły folwarki we Wrześni, Poliku, Borowie, Nadolniku. Ich powierzchnia obejmowała 2845 mórg.

Września jako wieś liczyła osad 29, mórg 185.

Wieś Polik (także – Palik) – osad 30, mórg 179. Wieś Borowo – osad 19, mórg 177; wieś Ostrów – osad 5, mórg 134; osada Boguszyce – mórg 38.

Folwarki istniały w Poliku (458 mórg), Borowie (387 mórg); tzw. „nomenklatura – Nadolnik” liczyła 53 morgi powierzchni. (SGKP, XIV).

62. WYKNO

Wieś i teren leżący ok. 3 km na południe od Bieżunia. Nazwa pochodzi od wyrazu *wyka*. Końcówce *-no* to bardzo produktywny i charakterystyczny przyrostek dla nazw topograficznych. Słowniki notują różne warianty wyrazu *wyka*: wyczka ptasza, świerzepia (dzika), żyto stokłosi, groch wyczy, wika, wikew (czeskie)¹⁷⁰; wijka, wiejka, wyczka (deminutywne).¹⁷¹

Słowniki nazw geograficznych nie notują nazwy tej wsi prawdopodobnie ze względu na jej nietypowość. Notują natomiast nazwy podobne: *Wykowo*, *Wykrasy*, *Wyków*, *Wyklów*, *Wykień*, *Wyki*, *Wyke*, *Wyk*, *Wyjkanie*, *Wiklów*, *Wikłowo*, *Wiknina*, *Wikno*, *Wików*. Są to osady leśne, kolonie wiejskie i tzw. oledry.¹⁷²

Nazwa *Wyki* – a nie jak w naszym przypadku, byłaby nazwą rodową od imienia jednoczłonowego *Wyka*. Niekiedy nazwy typu *Wyki* (pluralana), występująca już w XV w. zmieniała postać na *Witki*.¹⁷³

Nazwa *Wykno* jako specyficzny typ budowy i etymologii nazewniczej kojarzy się dość wyraźnie z nazwami takimi, jak: Lipno, Górzno, Zbójno, Chelmno, Skrwilno, ze względu na charakterystyczny formant.

63. ZGLICZYN, ZGLICZYN KOŚCIELNY, ZGLICZYN POBODZY, ZGLICZYN WITOWY, ZGLICZYN SMOLNY

Wieś położona nad rzeką Wkrą. Nazwa dotyczy nie tylko jednej wsi, analogicznie jak wieś Stawiszyn; Zgliczyn ma parę dodatkowych osad, w miarę jak rozrastała się.

Nazwa główna wsi pochodzi z XVI wieku. Nie jest związana z formą rzeczownika *zglich* (l. mnoga *zglichy*) oznaczającą ‘miejsce niskie, porosłe krzakami leszczyń lub tarniny’ (SW, VIII, 472).

Znawca przedmiotu – K. Zierhoffer – wywodzi ją od nazwy osobowej *Źglica (*źglic*) (por. nazwę Pozga).

Zapisy najstarsze nazwy to: *in Sgliczyno* (1502), *Zgliczyno* (1578), *Źgliczyno* i *Zgliczyno Poboczne*.¹⁷⁴

Pierwotnie Zgliczyn dzielił się na mniejsze wsie: Zgliczyn Kościelny, Zgliczyn Glinki, Zgliczyn Pobodzy, Zgliczyn Smolny, Zgliczyn Witowy.

Wszystkie wymienione nazwy wsi omówię łącznie pod nazwą Zgliczyn dla jasności wywodu. Dwie z tych wsi: Glinki i Smólnia omawiam ponadto odrębnie w innych rozdziałach (por.: Glinki i Smólnia).

A. Zgliczyn Kościelny

Była to wieś nad rzeką Wkrą. Nazwę zapisano w dawnych dokumentach jako: *Sgliczino* (1491) i *Zgliczino* (SHGWP, 347-348). Była to siedziba parafii. Tu „kościół w kwadrat Piedim de functi nobiles Casimirus Zaborowski de villa Glinki et Josephus Zgliczyński de Zgliczyno-Pobodze oni ze wystawili.”¹⁷⁵ (tu też nazwiska: Joannus Zgliczeński, ImćP Antoni Zgliczyński, ImćP Jakub Krasieński, ImćP Stanisław Osiecki).

Wieś w 1491 r. należała do parafii Szreńsk. Prafia Zgliczyn notowana jest w roku 1578.

Od roku 1491 była własnością szlachecką. W tym to roku toczył się spór w sprawie wyposażenia kościoła parafialnego między plebanem ze Zgliczyna a Maciejem, dziedzicem ze Zgliczyna. Biskup płocki rozstrzygnął spór następująco: pleban będzie posiadał dochody płynące z kościoła i cmentarza, plebanie z ogrodem, będzie decydował o szkole i domach wikarych; przysługuje mu też 1 włóka chełm. z ogrodem jako „poświętne” (SHGWP, 347-348).

W Zgliczynie Kościelnym w 1827 r. były 2 domy, 65 mieszkańców. W roku 1880 było: 2 domy, 21 mieszkańców.

Kościół obecnie nie istnieje. Inaczej także podzielono tereny pod względem parafialnej przynależności.

B. Zgliczyn-Glinki

Najstarsze zachowane zapisy to: *Sgliczyno alia*, *Glynky* (1497 r.); *Szglyczyno Glynky*. Wieś w 1497 r. należała do powiatu Szreńsk, od 1578 r. parafia Zgliczyn Kościelny. Od początku była to własność szlachecka. W roku 1497 król Jan Olbracht darowuje Jakubowi Zgliczyńskiemu skonfiskowane dobra Andrzeja de alia Sgliczynski (...) (por. nazwę Glinki).

Nazwa Glinki jest rodowa. Według Brücknera pochodzi od prasłowa z pniem *glei-*. Ze względu na liczbę mnogą można ją zakwalifikować do nazw rodowych. Podobnie interpretuje nazwę H. Górniewicz.

W 1827 r. było tu 12 domów, 103 mieszkańców. Około roku 1880 – 19 domów, 216 mieszkańców, 963 morgi areалу. Osobliwością tego miejsca jest zapis z roku 1578: „we wsi Zgliczyno-Glinki, w par. Zgliczyno było 4,5 łanów kmiecych, 8 zagród z rolą, 1 zagroda bez roli, młyn, wyrób piwa” (SGKP, XIV).

C. Zgliczyn-Pobodzy

Z góry należy przyjąć, że nazwa pochodzi nie od „pobocznego” położenia, jak to zapisywano błędnie np. w protokołach kościelnych.

Nazwa pochodzi od rodu zwanego *Pobodze*, co wywodzi się z od herbu *Pobóg* (Borkiewicz-Celińska, op. cit.).

Najstarsze zapisy nazwy to: *Sgliczyno* (1382), *Szgluczyno*, *Sglycyno*, *Zgliczyno*, *Sglyczyno Pobocz*, *Zgliczyno Poboczne* (nazwa błędnie notowana).

W 1382 r. książę Siemowit IV nadaje Abrahamowi i Maciejowi ze Zgliczyna prawo chełmińskie na wsie *Sgliczyno* i *Blomino (Gule)*. W 1402 r. wydano potwierdzenie własności wymienionych.

W 1452 r. Abraham i Jan jako dziedzice sprzedają Wiktorii – wdowie po Pobodze i jej dzieciom: Andrzejowi, Maciejowi, Mikołajowi, Wiktorii, Annie, Jachnie – dziedzicom ze Zgliczyna całą część w Blominie (...).

W 1475 r. Jan ze Zgliczyna zostawia Piotrowi z Giżyna (k. Płocka) część młyna w Zgliczynie, 3 kmieci tamże siedzących na 0,5 włóki i 2 ogrodników (...).

W 1482 r. jako właścicielka Zgliczyna figuruje szlachcianka Katarzyna z Młodynina Wielkiego, żona Abrahama ze Zgliczyna.

W 1497 r. król Jan Olbracht darowuje Jakubowi Zgliczyńskiemu skonfiskowane dobra Andrzeja ze Zgliczyna-Glinek.

Do rodu herbu *Pobóg* przyznawał się także w 1518 r. Stanisław Miączyński z Miączyzna (k. Mławy) i jego następcy (SHGKP, 348). Na marginesie dodajmy, że herb *Pobóg* (także: *Pobodze*, *Poboże*) był wspólny aż 93 rodzinom.

W 1827 r. było tu 10 domów, 120 mieszkańców; w 1880 r. – 18 domów, 197 mieszkańców.

W roku 1868 istniał w pobliżu potężny folwark nazywany *Chrapów* (obecnie *Chrapoń*). Liczył on 492 morgi gruntu, w tym ornych – 270, łąk – 32, pastwisk – 80; 34 osady ludzkie (SGKP, XIV).

Nazwa podobna *Starczewo-Pobodze* istnieje w pow. Płońsk. Prof. H. Górniewicz zalicza ją do rodowych.¹⁷⁶

D. Zgliczyn Witowy

Wszystkie dostępne mi źródła naukowe twierdzą, że nazwa *Witowy* pochodzi od nazwy osobowej *Wit (np. *Targonie Wity*, *Chyliny Wity*, *Bońkowo Wity* (pow. mławski), *Gutkowo Wity* (pow. sierpecki)).¹⁷⁷ Nazwa *Witowice* (pow. pułtuski) także pochodzi od imienia *Wit* (< *Witosław*).¹⁷⁸

Nazwę pisano: *Sliczino*, *alia Sgliczyno*. W 1447 r. własność Bartłomieja i Krystyna; na zasadzie ugody obaj posiadają młyn na rzece Wkrze. (SHGWP, 348).

W protokole kościelnym z 26 XI 1775 r. mieszkańców Zgliczyna Witowego zaliczono do „tych, co w borach mieszkają”, w odróżnieniu od mieszkańców pozostałych „Zgliczynów”.¹⁷⁹

Wieś liczyła w 1827 r. 11 domów, 77 mieszkańców; w 1880 – 20 osad. W 1871 r. *Zgliczyn Witowe* liczył 779 mórg (240 mórg ornych), 45 mórg łąk, 94 mórg pastwisk, 200 mórg lasu; budynków drewnianych – 14. W tym okresie wieś należała do powiatu Raciąż (SGKP, XIV).

E. Zgliczyn Smolny

Nazwę notowano jako *Sgliczyno Smolne*, *Zgliczyno Smolne* (1531 r.). W 1531 r. należała ta posiadłość do pow. Raciąż, par. Zgliczyn Kościelny, jako własność szlachecka o powierzchni 3 włóki osadnicze.

Obecna nazwa to Smólnia (por. nazwę Smólnia, k. Dzieczewa).

W najnowszym wykazie miejscowości w Polsce nazwa Zgliczyn występuje 1 raz.

64. ZIMOLZA

Wieś w gminie Biezuń położona w odległości ok. 3 km na zachód od siedziby gminy.

Nazwę tej wsi w roku 1447 pisano: *Zimolza*, w innych przypadkach: *Szymolszy*, *Szymolzy*, *Simolszą*.

Wieś była w 1447 r. własnością szlachecką; w podziale dóbr dziedzicznych między braćmi Andrzejem z Zakrzewa kanclerzem płockim i Piotrem z Gulczewa, Andrzej otrzymał połowę miasta Sierpc i wieś Śniedzanowo po śmierci Sasina; prócz tego 500 kóp groszy za wieś Dziarnowo po śmierci Aleksandra.

Piotr otrzymał połowę miasta Sierpc z dworem, wieś Dąbrówki po śmierci Sasina i miasto Biezuń z wsiami: Seroki, Obrąb, Dąbrówki, Strzeszewo i Zimolzą także po śmierci wymienionego wyżej Aleksandra.

Andrzej zwany Szczubiół (szwagier Andrzeja i Piotra – braci) upominał się o 150 kóp groszy posagu po bratanicy wymienionych – Katarzynie.

W roku 1471 tzw. „urodzony” Andrzej z Gulczewa podkomorzy płocki zamienia z Mikołajem z Trębek, wojskim płockim, wieś Zimolzę na wieś Lubieniek w powiecie Gostynin.

W 1531 r. wieś Zimolza liczyła 6 włók osadniczych ziemi.¹⁸⁰

Dalsze losy wsi zależały już chyba od rodu Kretkowskich, o którym w numerze 9. „Biezuńskich Zeszytów Historycznych” (1996 r.) Tomasz Sławiński napisał: „Jan Kretkowski, chorąży gostyński, w 1714 r. doszedł do

porozumienia z Michałem Zamoyskim, łowczym koronnym i odstąpił mu swoje dobra Biezuń, Dąbrówka, Zimolza”.¹⁸¹

W 1605 r. Zimolza należała do Andrzeja Kretkowskiego, a od ok. 18 I 1609 r. była dożywotnią własnością Teofili Justyny z Tarłów, później Damiana Kretkowskiego i Franciszka Kretkowskiego. Wreszcie Franciszek zapisał wieś swemu cioteczemu bratu – Tomaszowi Działyńskiemu, krajczemu koronnemu.

Od tej pory wieś znalazła się w posiadaniu rodu Zamoyskich, wchodząc do tzw. „klucza”.

Z lat późniejszych już nie zachowało się wiele wiedzy. W czasie wizytacji parafii Biezuń 26 XI 1775 r. zapisano nazwę wsi jako *Zimolza*.¹⁸² Taka też nazwa występuje w dokumentach majątku Zamoyskich: *ku Zimolży*.¹⁸³

W „Obwieszczeniu Pisarza Trybunału Cywilnego w Płocku” z roku 1870 czytamy: „We wsi Zimolzy uwłaszczeni posiadają gruntu mórg 363 prętów 64 z zabudowaniami, a Józef Gašiorowski z tytułu nabycia od poprzedniego właściciela Lasockiego gruntu mórg 9 prętów 50, łąki mórg 1 prętów 150.”

Ciekawostką będzie fakt, że w 1578 r. wieś Zimolza posiadała prawo wyrabiania piwa! Powierzchnia wsi wynosiła wtedy tzw. 2 łany.

W 1827 r. było tu 11 domów i 69 mieszkańców.

W 1880 r. wieś się powiększyła – liczyła 231 mieszkańców, a powierzchnia wynosiła 386 mórg.¹⁸⁴

Sama nazwa wsi jest dość trudna. Nie jest to nazwa patronimiczna czy rodowa. Nie należy także do nazw dzierzawczych. Przytoczę jednak pewne hipotezy.

Jedną z nich będzie prowadzić do przyjęcia, że nazwa wsi pochodzi od nazwy rośliny. A. Brückner zgromadził następujące konteksty językowe. W roku 1472 notowana jest „roślina, co zimę wytrzyma” jako *zim(o)zielon*, *samozielon*, *zimoziele(j)*. W 1500 r. – *zimozielon*. Forma *zimolza* lub *zimozlim* także została odnotowana w XV wieku w jęz. czeskim: *zimolez*, *zimolaz*.

Najwcześniej – podaje Brückner – formę *zimolza* zanotował niejaki „Stańko”. Przypisał jej datę 1472 r.

Według innego autora (Rostafińskiego) *zimolez* to niskie, przyziemne drzewko, które też ludowym językiem nazywano: *zimolza*.

Brückner dodaje, że jest to prasłowo i w językach słowiańskich pisane było tak samo.¹⁸⁵

Drugą z hipotez wiedzie ku wyprowadzeniu nazwy wsi od zestawienia: *zim* + *olza* (zimowa olza). Wyraz *ols* jest pochodzenia saksońskiego i oznacza gatunek olchy: *olsa*, *olszka*, *olszyczka*, *olszyna*, *olcha*. Charakterystycz-

ne -o- wewnątrz wyrazu¹⁸⁶ podkreślił już wcześniej Brückner. Świadczy to, że nazwa jest zrostem.

Słowniki notują na terenie kraju nazwy pokrewne: Zimotki, Zimnowo, Zimnodół, Zimnochy, Zimnocha, Zimno, Zimniki, Zimnice, Zimne, Zimna. Wydaje mi się, że właściwy rodowód nazwy podał Z. Klemensiewicz od: *Zimna Olsa*(*Olza*) > *Zimolza* (por. nazwę *Sokołowy Kąt*).

65. ŻUROMIN

Nazwa była notowana już w XV w. jako: *Ziromino*, *Szyromino*, *Zyromino*, *Szyromino Dampszkye* (1413 r.) (SHGWP, 356).

Nieco później nazwę pisano: *Szyromino* (1436), *Zyromino* (1456), *Ziromino* (1476). W XVI w. spotyka się formę *Żeromino* (1538).

Nazwa miasta (pierwotnie wsi) pochodzi od nazwy osobowej *Żyroma, ta zaś od imienia złożonego *Żyroślaw. Zmiana *Żyromino* w *Żuromino* zaślą po XVI wieku i w szczegółach nie jest jasna.¹⁸⁷

W innym opracowaniu naukowym czytamy, że „na istnienie formy *Żyroma wskazuje także nazwa miejscowa *Żeromin*, dawniej *Żyromino*.”¹⁸⁸ Forma *Żyroma jest skróceniem tego samego typu, co np. *Witoma*: *Witoślaw* (...).

W 1436 r. Żuromin należał do Księstwa Płockiego; w 1489 r. do powiatu szreńskiego; w 1578 r. nadal w powiecie szreńskim, parafia Lubowidz.

Już od 1436 r. była to wieś szlachecka należąca wtedy do Mikołaja ze Stamirowic (?). W 1437 r. jako właściciel występuje Marcin z Szyromina – wojski; w 1450 r. Stanisław z Zyromina – starosta bełski.

W roku 1469 Grzegorz z Zyromina sprzedaje niejakiemu Cztanowi ze Stanowa Dolnego część w Grabowie. Następnie w roku 1476 Falisław Szczygiel – dziedzic z Zyromina – figuruje jako właściciel. Tenże w roku 1489 sprzedaje Janowi z Dębska (por. nazwę *Dębsk*) połowę wsi Zyromin z całym folwarkiem, siedliskami, domami i wójtostwem za 301 kóp groszy w szelągach.

W 1509 r. niejaki Szczepan z Zyromina oskarża Jakuba Rudzińskiego kanonika płockiego o porwanie córki Anny, którą zawiózł do wsi Młodochowo.

W 1531 r. wieś dzieli się na: część kasztelana płockiego – 4 włóki osadnicze, część rodu Dębskich – 5,5 włóki osadniczej; 0,5 włóki przyłączono do folwarku z orzeczenia ławników. Wcześniej w 1497 r. biskup płocki darowuje kapitule płockiej dziesięcinę m.in. ze wsi Zyromino.

W okresie wojen z Krzyżakami w 1413 r. wójt z Działdowa dokonuje grabieży mieszkańców wsi Kosiny, Turza Wielka i Zyromino z polecenia Wielkiego Mistrza Zakonu Krzyżackiego.

Nazwę *Zuromin Dębski* wieś przyjęła w roku 1489, od kiedy Jan Dębski nabył połowę wsi (SHGWP, 356).

Dalsze dzieje miasta są ściśle związane z historią Bieżunia, Poniatowa; z rodami Zamoyskich, Poniatowskich, Działyńskich.

NAZWY TERENOWE

W tym rozdziale pracy dokonam zebrania i omówienia pod względem słowotwórczym i semantycznym (znaczeniowym) nazw terenowych występujących w pobliżu wsi, których nazwy wystąpiły w rozdziale poprzednim.

Według ostatnich badań tego zakresu nazw należą one do trzech głównych kategorii znaczeniowych (por. A. Wolff, E. Rzetelska-Feleszko, Mazowieckie nazwy terenowe do końca XVI wieku, Warszawa 1982): 1. nazwy topograficzne, 2. nazwy kulturowe, 3. nazwy dzierżawcze.

Powyższy podział jest tradycyjnie przyjmowany i opierany na podziale ustalonym dla nazw miejscowych przez prof. Witolda Taszyckiego (W. Taszycki, Słowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału, Kraków 1946). W przypadku wystąpienia nazw z okresu późniejszego niż wiek XVI przyporządkuję daną nazwę pola, okolicy, miejsca, łąki do ustalonego wyżej podziału. E. Rzetelska-Feleszko (op. cit.) wyróżnia trzy główne grupy nazw:

1. Nazwy topograficzne wśród nazw terenowych stanowią grupę najliczniejszą. Ich znaczenie wiąże się z naturalnymi warunkami terenu: ukształtowaniem, glebą, nawodnieniem, roślinnością, żyjącymi na danym terenie zwierzętami itp.

Podstawy leksykalne tych nazw są lustrzanym odbiciem warunków topograficznych, z którymi zetknęli się twórcy nazw, w których owe warunki utrwaliли, z którymi się zetknęli najwcześniej i o czym nazwy potrafią powiedzieć wiele.

2. Nazwy kulturowe (kulturalne) różnią się tym od topograficznych, że ich podstawy stanowią tzw. *appellativa* oznaczające przedmioty, czynności i stany wynikające z działalności kulturowej człowieka. Chodzi też jednak o takie nazwy terenowe, które wynikły z wpływu człowieka na dany teren, miejsce, okolicę, np. pod wpływem karczowania i wypalania lasów, dostosowaniem terenu do uprawy.

3. Nazwy dzierzawcze na Mazowszu (najczęściej z XV i XVI wieku) stanowią około 30% ogółu nazw terenowych. Nazwy takie wynikają z prawa „rzymskiego” do posiadania, własności; stąd licznie zapisane w dawnych dokumentach spory o własność, o miedzę, o znaki graniczne, włóki, półwłóczki, lasy, płosy, siedliska (por. zapisy przy nazwach wsi), młyny, ogrody, biele, uroczyska, przecze, wyspy, karczmy itp.

Na terenie gminy Biezuń oraz okolicy związanej z gminą np. kulturowo, rodowo lub komunikacyjnie do spisania nazw terenowych przyczyniły się głównie dwa źródła. Po pierwsze są to różnego rodzaju protokoły, spisy, szacunki czynione np. podczas wizytacji parafii, przejmowania majątków przez kolejnych właścicieli, banki. Po drugie – są to mapy opisywanego terenu, niekiedy z XIX w., często też mapy sprzed 1939 r. Dokumenty te wyliczyłem w bibliografii pracy. Nazwy terenowe, o których mówiły dokumenty średniowieczne, zostały podane przy omawianiu nazw poszczególnych wsi.

Nazwy terenowe trudniejsze do interpretacji semantycznej i strukturalnej omówię szerzej. Zastosowanie w tym rozdziale ścisłych podziałów według występujących formantów (słowotwórstwo) i znaczeń (podział semantyczny) mógłby zaciemnić rodowody językowe tych nazw (por. A. Wolff, E. Rzetelska-Feleszko, *Mazowieckie nazwy terenowe do końca XVI wieku*, Warszawa 1982). Wobec powyższego zastosuję własne propozycje.

Jeśli chodzi o szlachtę z Zawkrza, prof. I. Gieysztor pisała w „Notatkach Płockich” (1965, z. 3-4; 1966, z. 1): „Mówiono np. Płocczanie prędeziej uderzą niż połają, Sierpianie małowowiący ale zapalczywi, Raciążanie szcrodrzy ale okrutni, Przasnyszanie burczą ale nie biją, Rożanie mężni ale mściwi (...), Łomżanie przyjaźni ale pijacy, Gostynianie gospodarze ale nie żołnierze, Nurzanie do szkoły a nie do obozu, Wyszogrodzanie łagodni ale rozpustni (...), Ciechanowianie ludzcy ale nie rzetelni (...)”.

To samo źródło uzupełnia wiedzę o tzw. „szlachcie niższej”, zamieszkującej ziemię przedstawione w pracy. Ta właśnie szlachta na Mazowszu (nie licząc potężnych feudalów) była właścicielami wsi, dóbr, osad. O tej szlachcie czytamy u F. Kozłowskiego, że o ile w początku średniowiecza trwało powszechne u szlachty i ludu „używanie gorących napojów”, to „szlachta niższa, jakkolwiek wadą pijaństwa nieco była zepsuta, to jednak gospodarna i pracowita, nie zarzuciła wszystkich dawnych obyczajów. Szczerść, cnota, bojaźń boża i ochota do pracy, cechowały zawsze mieszkańca mazowieckiego dworku. Nawet wśród wojny tęsknił on zawsze do domowej zagrody, gdzie wśród rolnych zatrudnień uważał najszczęśliwsze dla siebie chwile,

budzony wcześniej do pracy paniem swego gospodarza (koguta) i przykładem pracowitej żony.

W skromnie urządzonej szlacheckim dworku nie zbywało czym by przyjąć gościa, bo gościnność była głównym znamieniem Mazowszan.”

Pomijając fakt niezaprzeczalny, że spośród mazowieckiej szlachty wywodziło się wielu mężów znacznych i zasłużonych dla kraju, wielu szlachciców weszło w posiadanie wsi, dóbr, majątków w wyniku licznych koligacji, podziału dóbr między potomstwo. Stąd w pracy wyraźnie wystąpi w miarę pełny system tworzenia nazw wsi, przysiółków, osad oraz nazw terenowych. Wyraźnie daje się zauważyć przewaga nazw dzierzawczych. Raczej skromna jest na omawianym terenie liczba nazw rodowych.

Gorsza była sytuacja kmieci (chłopstwa). Opracowania zwracają uwagę na ogólną biedę i wyzysk feudalny tej warstwy społecznej.

W rozdziale dotyczącym nazw terenowych posłużyłem się pracą A. Wolff, E. Rzetelskiej-Feleszko „Mazowieckie nazwy terenowe do końca XVI wieku” (Warszawa 1982) i in. opracowaniami szczegółowymi.

Ze względu na liczne odniesienia do słowników i prac wielotomowych konieczne jest tu posługiwanie się systemem skrótów (wykaz w załączeniu).

Etymologia w ogóle, a toponomastyczna szczególnie, nastęrcza wyjątkowe trudności, stąd w literaturze naukowej odnośnie niektórych nazw na temat ich rodowodu można spotkać poglądy i interpretacje sprzeczne. Lecz – jak sądzę – praca niniejsza może stanowić, jeśli nie ostateczne rozstrzygnięcie, to choćby wskazanie właściwego kierunku dociekań i źródeł.

Nazwy miejscowe i nazwy terenowe stanowią językowe „skamieliny”. Odczytanie ich zgodnie z językowymi procesami historycznymi jest pracą żmudną, zarazem ciekawą.

Warto zauważyć, że często o nazwach miast i wsi krążą różne ciekawe, legendarne, skojarzeniowe, lecz często też fałszywe etymologie ludowe, jak np. że Warszawę założył Wars a Kraków Krak. W związku z omawianymi w tej pracy nazwami także istnieje dość osobliwa legenda. Wyłowił ją z opowieści T. Kuligowski (por. nazwę *Ługi*). W artykule w „Echu Powiatu Sierpeckiego” w roku 1933 pisał:

„Polska wieś, żyjąca do niedawna swoim życiem, opierająca się gwałtownym wpływom teraz (...) ustępuje i zatracza te cechy, które były jej właściwe. Na pierwszy ogień poszedł strój, który utrzymał się już tylko gdzieś tam w Polsce, ale na Mazowszu został zarzucony chyba ze szczeniem.

Słyszałem o jakichś *Modrakach* w okolicach Bieżunia (Lutocin), tak przezywanych od modrych kapot, noszonych w dniu świąteczne. Nie wiem czy kapoty są i teraz w użyciu, czy tylko przez najstarszych są wstydliwie chowane po skrzyniach. (...) Najdłużej opierają się obyczaje i gwara (...)”

Legendy dotyczą też wsi Seroki i Lutocin, o czym mówię przy omawianiu tych nazw.

Aby uszczegółwić problematykę nazw terenowych, zwrócę uwagę, że wśród nazw topograficznych występuje kilka grup klasyfikacyjnych:

1. Nazwy związane z naturalnym ukształtowaniem terenu, np.: ostrów, dół, łęg, góra, grąd.
2. Nazwy określające jakość gleby, np.: Dziarnówka, bagno, biel, błoto, glina.
3. Nazwy związane z terminami wodnymi, np.: Jeziórko k. Bieżunia.
4. Nazwy związane z topograficznymi cechami obiektów terenowych, np.: Okrag, Obręb, Sucha, Smrodynia k. Zwalewa, Czubatka k. Dźwierzna.
5. Nazwy od nazw roślin, np.: Lipniki (k. Rościszewa), Olszewo, Żarnowiec, Trzciniec (k. Radzanowa), Przyce (k. Zwalewa), Czubatka (k. Dźwierzna).
6. Nazwy od nazw zwierząt, np.: Wróblewo, Wilczy Ostrów (k. Maka), Sarnowo, Turza, Kaczorowy (k. Raciąża).
7. Nazwy wskazujące na położenie względem innego obiektu, np.: Zalesie, Za Lasem, Osówka (k. Kuczborka).
8. Nazwy związane ze zjawiskami meteorologicznymi, np.: Lodzisko, Zima, Zimolza.
9. Inne, np. od nazw części ciała itp.

Wśród nazw kulturowych (ich istotą jest pochodzenie od działalności kulturowej człowieka) na Mazowszu wyróżnia się głównie nazwy pochodzące od karczowania i wypalania lasów (np. Osiek, Łazy, Pólko [i Pólka]). Szczególnie ważne są w tej grupie dwa rodzaje nazw kulturowych:

- a) od drobnych wytworów kultury materialnej, np.: narzędzi, pokarmów itp. (Bębny, Płocha, Koło),
- b) od nazw czynności, np.: Zbytki, Przechodna.

Wśród nazw kulturowych z okolic Bieżunia występują różne typy, np.: *Obrąb*, *Nowiny*, *Płosa*, *Siedliska*, *Dźwierzno*, *Mościska*, *Przychód*, *Uroczysko*, *Kocewo* (i *Kocewko*), *Głodowo* (i *Godowo*), *Poświętne* (teren w Bieżuniu).

Wśród nazw dzierżawczych na omawianym terenie nad Wkrą również występuje duża różnorodność, np.: *Jakubowo*, *Marysin*, *Agnieszkowo*, *Lutocino*, *Polikowo* (*Polik*), *Bieżany* (od imienia *Bieżan*), *Lopacin*, *Trzaski* i wiele innych, np. *Kobyła Łąka*, *Sławkowo*.

Pod względem słowotwórczym nazwy terenowe (wg prof. S. Rosponda) dzielą się na:

1. Nazwy prymarne, np.: *Buda, Budy, Kąt, Kępa, Klin, Płocha (Płosa), Łaz (Łazy), Łęg (Łąg), Bielawy, Przecze, Morgi, Dąbrówka, Pólko, Borek, Siedliska, Wilczy, Kobyla*.
2. Nazwy sekundarne, np.: *Czubatka, Osówka, Chmielnik, Lipnik (Lipniki), Żurawiec, Babiec, Zajaski, Łukomie, Dębsk, Obrąb (Obręb), Borowo, Lutocino, Dźwirzno (Dźwierzno)*.
3. Nazwy komponowane (typ dominujący), które od strony semantycznej należą do grupy nazw topograficznych, np.: *U Stogów, Na Nowinach, Na Siedliskach* (z wyrazem pospolitym); *Pod Grabinami* (z n. własną); *Kobyla Łąka, Sokołowy Kąt* (przymiotnik + rzeczownik); *Zimolza*.
4. Nazwy słowotwórczo niejasne i dwuznaczne (najczęściej są to zapożyczenia), np.: *Pusz, Rynsz, Zgierz*. Na omawianym w pracy terenie takie nazwy nie występują, jedynie nazwa *Zimolza* może być trudna.

Warto dodać, że mazowieckie nazwy terenowe w większości są nazwami jednoczłonowymi. Proporcja między nazwami prymarnymi i sekundarnymi wynosi w skali Mazowsza 1:3 (H. Górniewicz).

W zestawieniu nazw terenowych południowej części powiatu żuromińskiego występuje pełna różnorodność typów, różne formanty i praźródła językowe.

A. Nazwy terenowe w okolicy Bieżunia i w okolicy pobliskich wsi (wg stanu z 1836 r.)

1. Bagienko – k. Jonnego; n. topograficzna
2. Bagienko – k. Pozgi; n. topograficzna
3. Bąki – k. Jonnego; łąki podmokłe; n. kulturowa (tu warto dodać, że w ludowym nazewnictwie istnieje nazwa ryb „bąki” – karaski, które żyją w małych oczkach wodnych i torfowiskach)
4. Biała Góra – k. Dąbrówek; n. bielcowego wzniesienia przy lesie
5. Bieżany – k. Jonnego; n. łąki (też nazwa wsi nad Wkrą w pobliżu Ratowa)
6. Błota – k. Karniszyna; n. topograficzna
7. Borek – k. Bieżunia; n. topograficzna
8. Borki – k. Gołuszyna n. Wkrą; n. topograficzna
9. Brodek – k. Wykna; n. od podmokłego terenu; topograficzna
10. Brzezina – k. Poniatowa; n. topograficzna; lasek brzozowy
11. Brzuchowo – k. Przeradza; nazwa od ukształtowania terenu; topograficzna
12. Chmielnik – k. Poniatowa; n. od miejsca uprawy chmielu; kulturowa

13. Dębniaki – k. Jonnego; n. topograficzna
14. Dębowiec – k. Bieżunia; wzniesienie porośnięte dębami; n. topograficzna
15. Dziarnówka – k. Jonnego; n. od charakteru gleby
16. Górki – k. Zgliczyna Kościelnego; n. topograficzna
17. Grondy – k. Bieżunia (por. Grądy); miejsce suche pośród niskich łąk
18. Grudź – k. Karniszyna (por. Grądy)
19. Grundzik – k. Bielaw Gołuskich; zdrobn. od „grund” (por. Grądy)
20. Grzęba – k. Jonnego; n. od charakteru gleby (por. „Grzempa”)
21. Jeziórko – k. Bieżunia; n. topograficzna; gwarowa wersja zdrobnienia od „jezioro”
22. Karpina – k. Bieżunia; teren po wyciętych drzewach (olchach)
23. Klin – k. Władysławowa; n. topograficzna, od kształtu pól
24. Kobylak – k. pól w Młudzynie; n. błot (por. nazwę *Kobyła Łąka*,
25. Kolonia Łązyn – k. Obręba; n. pokrewna do „Ług” i „Łęg” (zarośla i błota)
26. Kontrawers – k. Wrześni i in. wsi; grunt sporny (por. Kontrowers)
27. Kontręwers – k. Małocina; sporne grunty (por. Kontrowers)
28. Kowalki – k. Jonnego; n. od zawodu, dzierżawcza
29. Księża Łąka – k. Bieżunia; n. dzierżawcza
30. Łaszczewska Górka – n. Wkrą w pobliżu Strzeszewa
31. Miłotka – k. Małocina; n. od gatunku trawy
32. Olcha – k. Bielaw Gołuskich; n. topograficzna
33. Podbrzeziny – k. Antoniewa; n. od położenia pól
34. Polodówka – k. Wilczego Ostrowia; teren torfowiska, bagien (od „lodowiec”)
35. Różnice – k. Jonnego; n. wynikająca z pomiarów gruntu
36. Siwa Góra – k. Jonnego; n. kopca granicznego z wsią Lipniki
37. Sosna – k. Pozgi; n. lasu; topograficzna
38. Tatarska Góra – k. szosy do Maka; n. porośniętej lasem wyniosłości
39. Uroczysko Żurawiec – k. Zimolzy; n. topograficzna
40. Wapniska – k. Elźbiecina; moczary, od, cerk.: *wapa ‘błoto’
41. Wielki Kamień – głaz graniczny k. Stawiszyna-Zwalewa
42. Wysoki Grond – k. Pozgi (por. Grądy)
43. Zajaszczki (in. Zajaski) – k. Bieżunia; n. topograficzna
44. Zalesie – k. Elźbiecina i in. wsi; n. topograficzna
45. Zalipie Rządowe – k. Poniatowa; n. dwuczłonowa; dzierżawcza
46. Zębówki – k. Bieżunia; n. łąk nad Wkrą; w cerkiewnym: *zębíti (zębą)* ‘rozdzierać, wydzierać sobie’
47. Na Lnie – nazwa topograficzna, od miejsca składowania lnu

48. U Wesółka – nazwa lasu w południowej części gminy Biezuń,
od właściciela lasu

B. Nazwy terenowe wokół wsi Sadłowo (wg mapy z 1932 r.)

1. Działy – n. kulturowa (por. „Za Działami”)
2. Dziarno – n. topograficzna; od charakteru gleby
3. Gajówki – n. topograficzna; od „gaj”
4. Góra – n. topograficzna; od wzniesienia terenu
5. Grudź – n. topograficzna (od *gruda*)
6. Kępiny – n. topograficzna; od charakteru roślinności
7. Kliny – n. topograficzna, od kształtu pola
8. Krusz – n. topograficzna; por. *Krusz*; także *Kruszcz*
9. Krzyżówka – n. topograficzna; do Wkry wpływała tu struga
10. Ogrody n. kulturowa; od charakteru upraw
11. Parówki – n. topograficzna; zdrobn. od „parowy”, „rowy”
12. Piaski – n. topograficzna; od charakteru gleby
13. Pod Kamieniem – n. topograficzna; od położenia
14. Pod Poniatowem – n. topograficzna; od położenia
15. Półmorgówki – n. kulturowa; od wielkości pól
16. Pręciki – n. kulturowa; zdrobn. od „pręt” (miara)
17. Pręty – n. kulturowa (od „pręt” – miara)
18. Szerokie Łąki – n. topograficzna
19. U Grobli – n. topograficzna
20. U Stogów – n. topograficzna
21. Za Działami – n. kulturowa (od „dzielić”)
22. Za Kamiennym Płotem – n. topograficzna; od położenia
23. Za Sadem – n. topograficzna; od położenia
24. Zagony – n. topograficzna; wąskie pola
25. Zdrój – n. topograficzna

C. Nazwy terenowe wokół wsi: Jonne, Felcyn, Seroki, Zimolza

1. Bągienek – n. topograficzna; od *bagno* – charakter gleby
2. Brzeziny – n. topograficzna; od drzew
3. Chmielniaki – n. kulturowa; od uprawy chmielu
4. Dębniaki – n. topograficzna; od porastających *dębów*
5. Długa Olszyna – n. topograficzna; od kształtu lasku
6. Działki – n. kulturowa; od „dzielenia”
7. Dziarno – n. topograficzna (por. *Dziarnówka*); od charakteru gleby
8. Dziarnówka – n. topograficzna; od charakteru gleby

9. Grudzie – n. topograficzna; od *gruda* – charakter gleby
  10. Kowalka – n. kulturowa; od zawodu
  11. Morgi – n. kulturowa; od wielkości pola
  12. Osina – n. topograficzna; od nazwy drzew
  13. Owsiska – n. topograficzna; od upraw
  14. Parowy – n. topograficzna; od *rowy*, *parów* ‘rów’
  15. Pasturki – n. kulturowa; od rzecz. *paść*, *pastuch*
  16. Po Krasce – n. dzierżawcza; od nazwiska osoby
  17. Pod Wrześnią – n. topograficzna; od położenia
  18. Poręba – n. topograficzna; od „wyrąbania” lasu, drzew
  19. Przyce – n. kulturowa; związana z uprawą lnu
  20. Szerokie Łąki – n. topograficzna, od rozmiaru łąk
  21. Wądoły – n. topograficzna; od *wądół*, *dół*
  22. Wiory – n. kulturowa; od *wióry*, *wiory* – resztki po drzewach
  23. Za Szosą – n. topograficzna; od położenia
  24. Za Wsią – n. topograficzna; od położenia
  25. Załące – n. topograficzna; od położenia „za łąką”
  26. Zaprzyczki – n. topograficzna; od *przycze* lub *przeczce*
  27. Zimówka – n. topograficzna; od rzecz. *zima*
  28. Żórawiec – n. topograficzna; od kwaśnej gleby i roślinności
- D. Nazwy terenowe w pobliżu wsi Wieluń-Zalesie (wg mapy z 1929 r.):**
1. Glinówki – n. topograficzna; od rzecz. *gлина*
  2. Jałowce – n. topograficzna; od charakteru roślinności
  3. Kąty – n. topograficzna; od rzecz *kąt* (por. „Sokołowy Kąt”)
  4. Piaski – n. topograficzna; od charakteru gleby
  5. Pod Pelki – n. topograficzna; od położenia
  6. Pod Stawiszyn – n. topograficzna; od położenia
  7. Wilewo – n. topograficzna; od położenia w pobliżu wsi
  8. Wzgórzonka – n. topograficzna; zdrobn. od *wzgórze*, *góra*
  9. Zabłocie – n. topograficzna; od położenia: *za błotem*
- E. Nazwy terenowe w pobliżu wsi Zgliczyn-Pobodze (wg mapy z 1934 r.):**
1. Góry – n. topograficzna; od charakteru terenu
  2. Klin – n. topograficzna; od kształtu pola
  3. Ostatnie – n. topograficzna; od położenia
  4. Pierwsze – n. topograficzna; od położenia
  5. Plebanki n. dzierżawcza; od posiadacza *plebana*
  6. Pólko – n. kulturowa, zdrobn. od *pole*

7. Rozgardy – n. kulturowa; od *rozgard* ‘łąka’, ‘pastwisko wspólne’
  8. Śródkowe – n. topograficzna; od położenia
  9. Wąskie – n. topograficzna; od wymiarów
- F. Nazwy terenowe w pobliżu wsi Sławęcín (wg mapy z 1935 r.):**
1. Manjaki (Maniaki) – n. topograficzna; od *bezdrożę*, miejsce dalekie
  2. Parcele – n. kulturowa; od *parcelować* ‘dzielić na parcele’
  3. Podgohuszyn – n. topograficzna; od *pod Gohuszyn(em)*
  4. Szkółka – n. kulturowa; od rzecz. *szkółka* (leśna)
- G. Nazwy terenowe w pobliżu wsi Dębsk:**
1. Czteropętowe – n. kulturowa; od wielkości pola
  2. Do Uwrocia – n. topograficzna; od *wrot*; cerk. *wratiti* ‘wrócić’ (od zakrętu)
  3. Poprzeczne – n. topograficzna; grunt położony poprzecznie
  4. Przecze – n. topograficzna; grunt położony poprzecznie
  5. Za Półwłóczki – n. kulturowa; od miejsca położenia i jednostki gruntu *włóka*
- H. Nazwy terenowe w pobliżu wsi Stawiszyn-Zwalewo (wg mapy z 1930 r.):**
1. Białe Błota – n. topograficzna; od charakteru gleby
  2. Bilka – n. topograficzna; od gwarowej formy *bil* ‘biel’, biały; od char. gleby
  3. Glinówki – n. topograficzna; od charakteru gleby – *gлина*
  4. Grudzie – n. topograficzna; od *gruda*; charakter gleby
  5. Kąty – n. kulturowa; od rzecz. *kąt* (por. *Sokołowy Kąt*)
  6. Łańskie Bagno – n. kulturowa; od rzecz. *lan* (na Mazowszu mierzono pola we *włókach* nie w *lanach*)
  7. Łysa Górka – n. topograficzna; wzniesienie bielcowe, trudne do uprawy
  8. Pasięka – n. kulturowa; od miejsca, gdzie las *posieczono* ‘wycięto’; karczowisko; także łąka otoczona drzewami
  9. Pely – n. dzierzawcza (por. nazwę *Pelki*)
  10. Piece – n. kulturowa; od miejsca z gliną, gdzie wypalano cegły
  11. Płósy – n. kulturowa; od *płos* ‘blonie’, łąka
  12. Pod Górą – n. topograficzna; od położenia
  13. Pod Sadłowem – n. topograficzna; od położenia pola
  14. Przy Figurze – n. topograficzna; od położenia
  15. Przyce – n. kulturowa; związana z uprawą lnu
  16. Przygon – n. topograficzna; od *gonić* bydło, przyganiać (gwarowe)
  17. Smrodynia – duże pole; n. kulturowa; od bagien wydzielających odór
  18. Trzcina – n. topograficzna; od charakteru roślinności
  19. U Brodu – n. topograficzna; od *bród* ‘strumyk’

20. Za Lasem – n. topograficzna; od położenia
21. Za Szosą – n. topograficzna; od położenia
22. Za Wądołami – n. topograficzna; od *wądoły* ‘doły, zagłębienia’

I. Nazwy terenowe w pobliżu wsi Dzieczewo:

1. Borki – n. topograficzna; od porastających lasków
2. Borowe – n. topograficzna; od położenia
3. Brzezina – n. topograficzna; od lasu brzoźowego
4. Chrapoń – n. topograficzna; od charakteru gleby (*chrapy* ‘błota’)
5. Glinówki – n. topograficzna; od charakteru gleby
6. Górki – n. topograficzna; od ukształtowania terenu
7. Gródź – n. topograficzna; od charakteru gleby
8. Kąty – n. topograficzna (por. nazwę *Sokołowy Kąt*)
9. Kurciuny – n. kulturowa; od pola długiego, lecz wąskiego (lub od przewisowej formy *kurcjanie* ‘szlachta’ (Arct))
10. Mączki – n. dzierżawcza; od nazwiska *Mączka* (*Mączek*)
11. Nowiny – n. kulturowa; od “nowego pola” uzyskanego po karczowisku
12. Pieńki – n. dzierżawcza (por. nazwę *Siciarz Pieńki*)
13. Plan – n. kulturowa; od posiadania *planu* – dokumentu własności
14. Po Ugorze – n. topograficzna; od *ugór*; od położenia
15. Pod Chmielem – n. topograficzna; od nazwy osoby *Chmiel*
16. Pólko – n. topograficzna; od *pole* (deminutiva)
17. Rowy – n. topograficzna; od występujących zagłębień, dolów
18. Smólnia – n. kulturowa (por. nazwę *Smólnia*)
19. Suwaki – n. kulturowa; prawdopodob. od *suwać* chleb do pieca
20. Tabułki – n. kulturowa; od *tabelka* (*tabułka*) ‘małe pola’
21. Wygon – n. kulturowa; od *gonić* (bydło)

J. Nazwy terenowe w okolicy wsi Ługi:

Podrozdział ten zasługuje na omówienie oddzielne. Okazało się bowiem, że nazwami wsi oraz nazwami terenowymi zainteresował się dawno temu Tadeusz Kuligowski (por. nazwę *Ługi*). On to na łamach przedwojennej gazety “Echo Powiatu Sierpeckiego” (1933, nr 9) próbował zarówno zebrać skrupulatnie nazwy, jak też je interpretować. W dość długim artykule wydrukowanym w odcinkach można zauważyć erudycję autora oraz doskonale wyczulenie językowe amatora-badacza. Aby oddać honor autorowi, przytaczam większą część wspomnianego artykułu. Warto zwrócić uwagę na ludowe, gwarowe niektóre formy nazw terenowych i próby (dość trafne) ich etymologii.

Oto ten cenny fragment z zachowaniem ówczesnej pisowni.

„(...) Najmniejszy obszar zajmowały Bargły. Grunty obejmują teren 222 morgów, a Ługi z Bargłami 658. Nazwę Bargłów ma dziś jedno pole (część pól). Nazwą Gryt są oznaczone pola, bór i paśniki z łąkami. Pola gryckie nie mają nazw dodatkowych, poza jednym polem, zwanem *Wąska*. Bór jest przedzielony wygonem na dwie części: *Stronę Prawą* i *Stronę Lewą*. Paśniki gryckie nazywają się: *Wąska*, *Karpy*, *Pod Olszyną*, *Zaborze* i *Kozi Grunt*. Wszystkie nazwy można wytłumaczyć. *Wąska* – kawał nieszerokiego pola i paśniku; *Karpy* – wzięły nazwę od pozostałości po olszynie; *Pod Olszyną* – dostało imię od położenia w pobliżu sławkowskiej olszyny; *Zaborze* – leżało za borem, a *Kozim Gruntem* nazywano paśnik, który mógł i może być orany i obsiewany, o ile byłby należycie uprawiany. Kawalek łąki koło źródła nosi nazwę *Zdroju*.

Z powyższych – nazwy Ługów, Gryt i Bargłów wywodzą się z prawdziwej przeszłości, tchną niezrozumiałą i nieznaną treścią. Starą i piękną nazwą jest *Zaborze*. Natomiast *Kozi Grunt* ma w sobie właściwe Ługowianom kpiarstwo.

Ługi, większe obszarem, posiadają wielką różnorodność w nazwach. Dokoła wsi, tuż za stodołami, znajdują się *Ogrody*. Droga ze wsi do szosy nazywa się *Oplótki*; do r. 19167 była ogrodzona, wysokim o chłopc, kamiennym płotem, rozebrany później i zabranym przez Niemców do budowy drogi bitej. *Wygonami* są nazywane drogi, któremi jest wyganiane bydło na pastwiska, ale nazwę *Wygonu* ma jedno z pól, które było obsiewane przez kilka lat, a następnie obracane w ugor, którym pędzono bydło na gryckie paśniki. Kawał pola na północno-wschodnim skraju wsi nazywa się *Wędołami*; tam na zimę chowa się kartofle, w jesieni buduje się parnik i trze len. Miejsca, gdzie wydobywa się glinę, nazywają się *Glinówkami*, a kupy kamieni, po składane na ugorach, otłogach i – dawniej – na miedzach, nazywają się *Kamiónkami*. Zwykle te nazwy mają i kawalki przyległych pól. *Kanalki* – to nazwy małych zbiorników wody w paśnikach. *Bagienko Duże* i *Bagienko Małe* – to również nazwy małych stawów na paśnikach i przyległych skrawków pastwiska. Pola niskie nazywają się *Dolkami*. A oto inne nazwy pól ługowskich: *Kliny*, *Błotko*, *Króśniaki* (*Chróśniaki*), *Chójka*, *Dąbrowa*, *Góry*, *Nowiny*, *Pod Nowinami*, *Okrągła*, *Pólki*, *Parówki*, (również i nazwa paśniku) *Spertochy*, *Doły*, *Zimna*, *Kapuśniki*, *Prosto we Wietrak*, *Prosto w Parówki*, *Zagórka Stara*,

Zagórka Nowa, Łostki, Pod Koboszyn, Pod Sławkowo, Za Oplótkami, Za Karczmą, Kiele Wieży, Za Wsią i Skrety.

Pod Trzaskami, Pod Koboszyn i Pod Sławkowo – to jedna grupa nazw, które nadano polom zależnie od tego, przy polach której sąsiedniej wioski się znajdowały.

(...) Obszar gruntów ługowskich należał dawniej do trzech wiosek. Wsie nosiły nazwy: *Bargły*, *Gryty* i *Ługi*.

Bargły były położone na wschód od Ługów, a Gryty na południe. Obecnie nie ma śladów po tych wsiach. Zostało tylko Ługi. Wymierające obecnie pokolenie starszych ludzi pamięta, kiedy przeniesiono z Bargłów do Ługów ostatnią chałupę, która do roku 1914 była własnością Kobylińskiego, a do 1919 – Ign. Jabłonowskiego.

W tym roku rozebrano ją. Gryty przestały być wsią samodzielną znacznie dawniej. Legenda ługowska powiada, że Gryty należały do rodziny Gryckich. Kiedy ludność Gryt wymarła na cholere, a jako właścicielki pozostały dwie panienki, one sprzedały Gryty Ługom, a same się gdzieś wyniosły. Ile jest prawdy w legendzie, czy Gryty i Bargły były przysiółkami Ługów, czy też wsiami, która wieś była najstarsza, co znaczą nazwy: Bargły i Gryty? – to są pytania trudne do rozstrzygnięcia.

Łatwo zrozumiałe są takie nazwy, jak: Za Wsią, Kiele Wieży, Za Karczmą, Za Oplótkami, Prosto w Parówki, Pod Nowinami. (Wieża była wystawiona przez Rosjan dla celów wojskowych). Nazwa: Prosto we Wietrak jest prosta, jak psychika Mazura, i zmuszająca do szczerzenia zębów w uśmiechu serdecznym. Kliny – to zagony, wychodzące kliniasto; Błotko – pole niskie, gdzie często stała woda; Króśniaki – wzięły nazwę od chróstu, porastającego na miedzach w tamtej okolicy pól; przyczem trzeba zwrócić uwagę na stary sposób wymawiania: Króśniaki zamiast – jak dziś – Chróśniaki; Góry – to zagony położone na pagórkach; Nowiny – to prawdopodobnie (tego nawet najstarsi nie pamiętają) po boru; Zagórki – Nowa i Stara mają nazwę, urobioną od górów (pagórków); Kapuśniaki są położone pośród pastwisk, powstały z pastwisk, a były przeznaczone do uprawy kapusty; Doły są położone na nierównym miejscu; Parówki mają nazwę od kilku parówek (bajorów, »kanalków«), znajdujących się na pobliskim pastwisku; Strętym nazywano jeden zagon, do którego wszystkie inne zagony dochodziły szczytem; w Ługach było przed komasacją (1913 r.) kilka strętów. Spertochy dostały nazwanie od sporów, jakie o nie to-

czyli między sobą Ługowiaczy. Okrągła – jak powiadają najstarsi – zastała nazwana tak po wypadku, jaki się na owym polu zdarzył: na polu, o które wykropili sobie nieraz skórę, Ługowiaczy i Wieluniacy, mieszkańcy Ługów, stając z kłonicami i z czym kto miał w obronie swej ziemi, wybili oko jednemu Wieluniakowi – i od tego – podobno – nazwano pole Okrągłą...? Chójka nosi swą nazwę – tak przypuszczam – od choiniaków, które tam rosły. Nikt ze wsi nie może wytłumaczyć, co oznaczają nazwy: Łostki (może od ostu), Dąbrowa (czy od dębiny, która tam może rosła przed wiekami i była słowiańskim świętym gajem?), Pólki i Zimna. Paśniki nazywają się: *U Kopca*, *U Kamienia* – bo leżał tam wielki kamień, na którym »mogło spać ośmioro ludzi«. *U Trzech Kamieni* i *U Czterech Kamieni*, nazwane od ilości leżących wielkich kamieni, *Jałowce*, porosłe krzakami jałowcowemi. *Szyja*, wpadająca wąskim pasem między pola. *Kępy*. *Za Kapuśniakami* (*Kolo Kapuśniaków*) oraz wymienione już między polami Parówki i Pode Trzaskami.

Wymienione nazwy były w szerokim użyciu do komasacji. Po skomasowaniu pól pewne nazwy są zarzucane, inne stopniowo wychodzą z użycia, a na ich miejsce są tworzone nowe. I tak: Kępy nazywa się *Torfniakami* od czasu rozpoczęcia wydobywania torfu. Torfniaki *U Czterech Kamieni* nazywało się *Pod Brychem*, gdyż są one położone niedaleko zabudowań, należących do niedawna do Brycha, zamieszkałego na jednej z kolonij Nadratowa Częściowego. Pola, leżące przy granicy Nadratowa Częściowego obok pól gospodarza Żurawskiego, są nazywane *Pod Żurawiem* (a jeszcze inaczej *Poprzeczniaki*). Istnieje skłonność chrzczenia pól z dodaniem wyrazu: pod. I tworzone są nazwy obok istniejących: Pod Wieluniem, Pod Kraśnikiem, Pod Garkowem, Pod Borem itd. Ale nazwy nowotworzone nie są znane przez mieszkańców całej wsi, tylko przez właścicieli jednego gospodarstwa. Nowozalesione pólka dostają nazwy: Borek, Olszynka itp.

Wymieniłem już nazwy niektórych gruntów spornych. Przypominam je jeszcze raz, są to Okrągła i Spertochy. O Okrągłą Ługi spierały się z Wieluniem, a o Spertochy Ługowiaczy między sobą. Spór o Okrągłą skończył się wybięciem oka jednemu z mieszkańców Wielunia, a spory o Spertochy zakończyły się ugodą i podziałem pola. Z jakąś właścicielką folwarku Nadratowo toczono spór o Zagórkę, która pozostała przy Ługach.

Dla porównania nazw ługowskich z nazwami innej wsi przytaczam nazwy Wróblewa (gm. Mostowo, powiat mławski), ograniczając się tylko do prostego wyliczenia: Ogrody, Nowiny, Za Górą, Kliny, Łąki, Paśniki, Wendoly, Kanałek, Za Kopcem, Pod Szreńskim, Za Rowem, Kapuśnik, Łączka, Bagno, Glinówki, Spalonki, Zafigurą, Parcie, Gródz, Sołtyska, Półkosa Płuski (Płużki), Zagony i Zawadki.

Pomocnikami moimi przy zbieraniu nazw byli: w Ługach – Stanisław (lat 57) i Marja (lat 53) Kuligowscy, a we Wróblewie – Kazimierz (lat 11) i jego ojciec, Bronisław (lat 42), Bramorscy oraz Helena (lat 13) i jej starzy rodzice Bramorscy.”

K. Nazwy terenowe wymagające szerszego omówienia:

1. Cerkwina

Jest to nazwa obszaru leśnego leżącego na południe od Bieżunia w pobliżu Władysławowa. Nazwa miejsca jest bardzo archaiczna.

Jest to las podmokły, mieszany, porośnięty olchami i brzezina. Najstarsza polska postać tego rzeczownika to *czyrśl. Została poświęcona w użyciu apelatywnym tylko na Mazowszu. W zapisie z roku 1407 brzmi: *czirsl* i oznacza nazwę czynności *czyrsleny* (1427) polegającej na najczęstszym w średniowieczu sposobie pozyskiwania w lasach gruntów uprawnych poprzez wycinanie *ciosła* pasa kory wraz z miazgą wokół pnia najstarszych drzew, by łatwiej uschły. Stąd pochodzi nazwa ukraińska tzw. „nowiny” (pod uprawę) w lesie – *čertež*. W języku prasłowiańskim: *črslb < od czas. *črtiti* (naciąć). Nazwy w Małopolsce powstawały od tego samego źródła słownikowego. Brzmiały one: *Cyrchla*, *Cyrkla*, *Cyrła*, *Cerkla*, *Cerla*.

Inne modyfikacje nazwy to: *Cyrśla* (k. Opola), *Czyrzla* (na Podlasiu), *Cyrchle* (k. Wielunia), *Cerklina* – nazwa pola koło Pajęczna.

Nazwa *Cerkwina* nie jest reliktem staromazowieckim, lecz przejęta została na Mazowsze z dialektu staromałopolskiego, kiedy to w XIII w. osadnicy z Małopolski kolonizowali puszcze mazowieckie.

Powyższy wywód językoznawczy pochodzi z prac prof. dr. hab. B. Krei z Uniwersytetu Gdańskiego.¹⁸⁹

Wracając do terenu lasów w okolicach Bieżunia, warto przytoczyć fragment dokumentu z roku 1870 ze względu na inne jeszcze nazwy miejsc:

„Lasy pod nazwą leśnictwo Biezuń, mające rozległości około morgów 2300, podzielone są na cztery rewiry zwane: *Ostrów*, *Mak*, *Jonne* i *Zimolza*, obejmują drzewo sosnowe, dębowe, brzoźowe, jodłowe i olszowe, w lasach tych są łąki, mianowicie zwanym *Bąk*, około morg 156 w posiadaniu dworu

(A. Zamoyskiego – wyd. aut.), w miejscach *Grunt Grabowy, Muszynki i Kociborek* móg 1780, które stanowią pastewnik uwłaszczonych włościan, w miejscu zwanym *Cerkwina* około móg 108”.¹⁹⁰

W innym dokumencie czasowo bliskim przytoczonemu wyżej występują także ciekawe nazwy łąk i pastewników: *Zajazdzki, Grondy, Żurawiec, Gront Grabowy, Muszajki*.¹⁹¹

Nazwa lasu “Cerkwina” jest używana w Bieżuniu do chwili obecnej.

2. Gólska Kępa

Jest to nazwa rezerwatu nad Wkrą w pobliżu Gólszyna, w dół rzeki Wkry od Bieżunia (por. nazwę – Gólszyn).

Pierwsza część nazwy nie jest trudna do wyjaśnienia – pochodzi od nazwy pobliskiej wsi Gólszyn.

Drugą część tej nazwy opisują słowniki etymologiczne. *Kępa* to wysepka, wyniosłość na rzece, bagnie, porośnięta zwykle krzewami. Nazwa jest notowana już w XV w. W języku starocerkiewnym była to *kupa* ‘tarnina, oset’; w prasłowiańskim *kap-ina dała derywat *kapa (jarzębina, kalina) (SEJPS, II, 127).

Podobnie objaśnia ten rzeczownik słownik Brücknera.

Kępa, kapa to kupka, pęk, gromadka; także: kępa drzew, malin, kwiatów, trawy. W innym znaczeniu to grupa drzew jednego wieku i gatunku otoczona innymi drzewami. Pochodzi od pnia *kęp-*.

S.F. Klonowicz, poeta staropolski, autor „Opisu obyczajów za panowania Augusta III” podaje rymowaną definicję:

„Gdzie dębowe drzewo z topolowym dawno porosło,
zową to ostrowem: kępą rzekają, gdzie chrost albo piasek
i drobny lasek” (Brü, II, 317).

Miejsce to uwiecznił w swych dociekaniach historycznych M. Przedpełski w artykułach związanych z „Krzyżakami” H. Sienkiewicza (por. „Bieżuńskie Zeszyty Historyczne” nr 1, 1993 r.). Obecnie istnieje tam park krajo-
brazowy chroniony prawem.

3. Grady

Jest to nazwa miejsca terenowego w gminie Biezuń, w pobliżu wsi Dąbrówki.

Słowniki podają, że *grąd*, także *grond*, *grund* jest mylnie wiązany z *gruntem*. Jest to wyraz prapolski. Oznacza wyniosłość na mokradłach. Od XVI w. wymieniany jest we wszelkich aktach granicznych, np. *grądowina*, *grądzik*, *siano grądowe* ‘siano nie z mokradła, lecz z suchego wzgórza’ (Brü, 156).

Słowniki notują jeszcze formy: *grąd* – z niem. *grund* – miejsce suche

pośród błotnistych łąk, ostrów między wodą (por. *Wilczy Ostrów*) (SA, 88); *gronda, grądzik, grądzieczek, grądk* ‘grządka’ (SW, I, 904).

Szersze określenie nazwy: „Są to miejsca wynioślejsze wśród mokradel i błot, wybierane zwykle dla zakładanych nowo osad, które stąd otrzymywały swoją nazwę. Zdaje się, że to samo znaczenie miały *grąby* i *grąble* (dzijsze *groble*)” (SGKP, II).

Wiele takich nazw istnieje na Mazowszu. Źródło wymienione wyżej podaje ich aż 38 z różnymi „dodaniami”, np. „polewne”, „małe”, „wielkie”, „michały”, „nowe”.

W 1870 r. w odniesieniu do *Grondów* (Grądów) koło Bieżunia zanotowano: „Grunt orny w miejscu Grondy około 100 prętów leży pomiędzy łąką dworską i Jana Stawiskiego, zostaje w posiadaniu młynarza Lewandowskiego”.¹⁹²

Z nazwą terenową „Grądy” związana jest też nazwa *Białogóra*. W 1870 r. zapisano: „Na osadzie Białogóra znajduje się karczma z drzewa w łąki pobudowana, studnia, grunta ornego około morgów 30 i zarośli sosnowych morg 1. Osada ta graniczy z wsią Adamowo i Dąbrówki, jest w dzierżawie Hersza König”.¹⁹³

Te miejsca terenowe znajdowały się blisko siebie. Nazwa „Grądy” używana jest do tej pory. Nazwa „Białogóra” brzmi obecnie – Biała Góra.

4. Grzempa

Jest to nazwa miejsca.

Brückner podaje ją w najrozmaitszych odmianach: *grepa, grepa, gręba, grapa, grzepa, grzypa*. Od XVI w. była używana na oznaczenie wyniosłości w terenie. Nazwa jest wyraźną odmianą *grądu*. Taki sam pień ma rzeczownik *grahń*, do którego dodawane były przyrostki: *-d, -b, -p* (Brü, 157).

Nazwa występowała też w formie *Grąp* (dopelniacz – *grąpia*; l.mn. – *grąpie*), *grempa*; *grąpie rudy* ‘ruda gruzlasta’, ‘ziemia w kawałkach’ (SW, I, 904).

Takie nazwy były dość powszechne w Królestwie Polskim: Grząby (pow. Rypin), Grzębki, Grzempy.

5. Kontrowers

Nazwa terenowa występująca na terenie powiatu żuromińskiego i gminy Biezuń dość często.

Przystępne objaśnienie tej nazwy występuje w „Protokole instalacyjnym z dn. 10-22 X 1863 r.” (Biblioteka PAN w Krakowie; sygn. 4318) i dotyczącym „zapobieżenia wszelkim nieporozumieniom między włościanami i Nadzierzawczynią na terenie granic folwarków i wsiów przy nich położonych do Dóbr Biezuńskich i Żuromińskich należących”.

Czytamy w tym dokumencie: „Kontrowers ten (k. Wrześni – wyj. aut.) żadnej stronie pod względem rąbania lasów nie jest dozwolony, żadna zatem

z niego dotychczas nie użytkuje, dlatego też las na nim rosnący jest wznioślejszy i znacznie od obok niego rosnącego się różni; do pastwisk w tym kontrowersie należą wsie tutejszych dóbr Jonne, Elźbiecin i Lutocin – jednakże ich dla wynikłego kontrowersu używać nie mogą”.

We współczesnej polszczyźnie istnieje rzeczownik „kontrowersja” i pochodne od niego formy.

6. Kośne

Jest to pole (łąka) w pobliżu cmentarza katolickiego w Bieżuniu. Dokument z roku 1870 opisuje to miejsce tak: „grunt przy cmentarzu katolickim w miejscu *Kośne* zwaném morg 1 pretów 150 jest w dzierzawném posiadaniu Jana Gilde (Protokół Pisarza Trybunału Cywilnego w Płocku)”.

Nazwa pochodzi, po przekształceniach, od rzeczownika *kość*. W dawnym języku „kostnica” to *kośnica* ‘trupiarnia’; miejsce składania kości. Nazwa zatem w żadnym względzie nie może być kojarzona z czynnością „koszenia”.

7. Krusz

Nie jest to nazwa wsi, lecz miejsce topograficzne, nazwa miejscowa istniejąca jeszcze w XVIII w. w pobliżu Sadłowa, gm. Biezuń.

Słowniki notują dość różne konteksty znaczeniowe nazwy. Według jednego *krusz* to ‘grudka’, ‘gruzolek’, ‘ziemia grudkowa zbita’ (SA, 141). Inny podaje, że *kruszczyzna*, *kruszyna* (*krszyna*) to roślina z rodziny storczykowatych (szakłak), zwana też „kruszczyk błotny”; w innym znaczeniu *kruszczyzna* (dawniej *krszyna*) to suche, suszone gałęzie, wyraz kojarzący się z formą *kruch* („kruchy”) (SW, II, 37).

Należy postawić tu hipotezę, że wobec różnych możliwości wyboru genezy nazwy bardziej prawdopodobne jest pochodzenie od ziemi grudkowej i błotnej.

Tezę potwierdzałaby notatka z roku 1870, kiedy przy inwentaryzacji dóbr w Sadłowie zapisano: „pastewnik w miejscu *kruszc* i *kępy* morg 294 obejmują rozległości”¹⁹⁴.

W innych rejonach kraju odnotować można nazwę *Krusz* oznaczającą obszerne błota w borach; wieś w gminie Młock nosi nazwę *Krusz*. Są też wsie: *Krusza*, *Krusze*, *Kruszany*, *Kruszewo* i *Kruszwica*(!). Nie może to jednak oznaczać rozstrzygnięcia ostatecznego.

Jestem skłonny przyjąć, że forma *Krusz* (ze zmiękczeniem na końcu) to wpływ wymowy gwarowej.

Ostateczne rozstrzygnięcie zawiera praca H. Górnovicza, już cytowana. Według tego uczonego nazwa miejsca pochodzi od nazwy osobowej *Krusz*. Od

tej nazwy tworzone były, przybierając liczbę mnogą, formy: *Krusze* w pow. Zambrów, *Krusze* pow. Nidzica, *Krusze* w pow. Wołomin. Szereg tworzenia wyrazu przedstawia się zatem następująco: *Krusz* > *Krusze* > *Krusz(ś)*.

Nazwa jest dość dawna, powstała w XVI wieku, a jej pierwsze zapisy to: *Cruse*, *Krusse* (1578).

8. Rumunki

Nazwa miejsca w pobliżu Przeradza Małego i Stopina, także w innych okolicach.

Formy: *rum* (już w „Biblii”), *rumowisko*, *rumek* to ziemia, gruz, szczątki murów. To także z niemieckiego – *Raum*; *rumunek* ‘pustkowie’ (Brü, 468).

Według innego słownika *rumunek* (l.mn. *rumunki*), to osada odosobniona, nie we wsi, lecz wśród pól, pod lasem, dzierzawiona przez gospodarza; także pustkowie po uprzątnięciu lasu przez kolonistów niemieckich (niem. *Räumung*); *rumunkarz*, *rumuniarz* – mieszkaniec rumunku, kolonista (SW, V, 771).

Z nazwą spotykamy się głównie w zachodnich powiatach byłego Królestwa Polskiego: lipnowskim, rypińskim, sierpeckim. Był to wpływ kolonizacji niemieckiej (SGKP, X).

9. Sośnica

Nie jest to obecnie nazwa wsi. To folwark istniejący jeszcze do końca XIX w. w pobliżu Sadłowa, gmina Biezuń.

Nazwa z pewnością pochodzi od nazwy „sosna”. Jest to wyraz prasłowiański. U wszystkich Słowian nazwa drzewa brzmiała tak samo. Wyrazy pochodne to: *sośnia*, *sosnowy*, *sosenka*, *sośnina*, *sośniak* (Brü, 507).

W innym słowniku od rzeczownika *sosna* są podane formy pochodne: *sośnia*, *sośna*, *sosia*, *soślina* (SW, VI).

Wydaje się, że nazwę należy poprzedzić pewnym wyjaśnieniem. Najpopularniejsze drzewo iglaste w Polsce „sosna” ma też u Konopnickiej i F.D. Książnina formę *sośnia*. Czyli pierwotny temat twardy *sosn-* rozwinął się we wtórny temat miękki *sośń-*. Nazw miejscowych z tak brzmiącym tematem jest dużo. Takie procesy językowe są też znane polszczyźnie ogólnej, np. *list* > *liście* > *liść*. Forma pośrednia i zarazem pluralna zakończona na *-bje* (*sośnie*) występuje np. w „Słowniku gwar polskich” J. Karłowicza.

Zatem powstanie wyrazu należy wyjaśnić następująco: *sosna* > (*to*) *sośnie* > (*te*) *sośnie* > (*ta*) *sośnia* (forma l. pojed.).¹⁹⁵

Nazwa sośnica jest zatem topograficzna.

W roku 1870 „na folwarku Sośnica były zabudowania: dom murowany, stodoła z cegły palonej dachówką kryta (...), także owczarnia o dwóch wieżkach

(...), gospodarstwo sześciopolewe, mające gruntu około morg 260 (...)

W dokumencie sądowym z 1874 r. czytamy: „Podług dawnego gospodarstwa na folwarku tym znajdowało się 6 pól, lecz te obecnie obrócone są na pastewnik”¹⁹⁶

Folwark ten ok. 1880 r. należał do parafii Chamsk. W 1888 r. został oddzielony od dóbr Biezuń. Miał wtedy: 1 dom, 9 mieszkańców, rozległość 291 morg, pastwisk 4 morgi, łąk 59 morg, zarośli 9 morgów, nieużytków 12 morg (SGKP, XI).

Nazwy wsi i przysiółków pokrewne: *Sosna, Sosne, Sośniak, Sośniany, Sośnice, Sośniczany, Sośniczowice, Sośnik, Sośnina*.

10. Tartak

Jest to miejsce topograficzne.

Znajduje się na południowy zachód między Władysławowem a Jonnem (por. nazwę – Władysławowo). Tu pracowali robotnicy leśni.

Jeszcze w okresie Królestwa Polskiego była tu osada w parafii Biezuń, gdzie znajdowały się 3 domy i 19 mieszkańców (SGKP, XII).

„Tartakami” nazywano osady leśne, przysiółki, zaścianki a także chutory na Ukrainie.

Nazwy pokrewne: Tartaków, Tartakowiec, Tartarek, Tartarów, Tartowizna.

11. Wilczy Ostrów

Jest to obecnie miejsce topograficzne położone w lesie, ok. 2 km na południe od Bieżunia.

Nazwa jest zestawieniem przymiotnika *wilczy* (< *wilk*) i rzeczownika *ostrów*.

Człon pierwszy jest jasny. natomiast człon drugi oznacza: 1. kępę na rzece, jeziorze, stawie; 2. wyspę porośniętą trawą, chrustem; 3. duże tereny błotniste; 4. uroczysko (SW, VII, 607).

W połączeniu obu wyrazów powstawały nazwy miejsc terenowych, np.: *wilczodół, wilczołyko, wilczy rynek* (‘łąka wśród lasów’), *wilczyniec* (‘miejsce w lesie’).

Nazwę „Ostrów” notuje „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego” (t. VII) jako wieś włościańską w parafii Rościszewo; także w gminie Dąbrowa, par. Szreńsk.

W naszym przypadku Wilczy Ostrów był dawniej folwarkiem w parafii Biezuń. Około 1880 r. folwark ten miał 4 domy, 23 mieszkańców (SGKP, XIII).

Przykłady nazw miejscowych podobnych: Wilczy Bór, Wilczogóra, Wilczopole, Wilczy Dół, Wilczy Kąt (por. nazwę – Sokolowy Kąt), Wilczy Kierz, Wilczy Ług (por. nazwę – Ługi).

Przypisy

1. M.M. Grzybowski "Materiały do dziejów ziemi płockiej. Ziemia zawkrzeńska", Płock 1984.
2. E. Umińska-Tytoń "Polskie nazwy terenowe od imion kobiecych" [w:] "Onomastica" XXXIII 1989, s. 31-59.
3. K. Zierhoffer "Nazwy miejscowe północnego Mazowsza", Wrocław 1957.
4. Ibidem.
5. H. Górniewicz "Rodowe nazwy miejscowe Wielkopolski, Małopolski i Mazowsza", Gdańsk 1968, s. 101-171.
6. W. Taszycki "Patronimiczne nazwy miejscowe na Mazowszu", Wrocław 1951, s. 33.
7. A. Brückner "Słownik etymologiczny języka polskiego", Warszawa 1974, s. 24.
8. "Słownik języka polskiego", pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego, t. I, s. 150.
9. K. Zierhoffer, op. cit., s. 111.
10. A. Borkiewicz-Celińska "Słownik historyczno-geograficzny województwa płockiego w średniowieczu", Łódź 1981, s. 10.
11. "Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich", pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego; Warszawa 1880-1902, t. I-II.
12. S. Ilski "Karniszyn nad Lutą, zarys dziejów" [w:] "Biezuńskie Zeszyty Historyczne" 9/96, s. 45-63.
13. K. Rymut "Nazwy miast Polski", Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987, s. 34.
14. E. Umińska-Tytoń, op. cit., s. 46.
15. J. Wybicki "Listy patriotyczne", opr. J. Lempicka, BN I 155, s. 46.
16. H. Górniewicz, op. cit., s. 34.
17. Prof. W. Taszycki w pracy "Polskie nazwy osobowe (1924)", s. 6. wyjaśnia pochodzenie nazwy osobowej *Biezuj tak: "Bardzo ciekawą część dwuczłonowego imiennictwa staropolskiego stanowią imiona rodzime, pouczające nas o uczuciach, jakie życie wewnętrzne, domowe naszych przodków ożywiały. Dziecko nie posiadające już dziadka ku jego pamięci nazywano *Biezdziadem* ('biez' = bez); podobnie wytłumaczymy imiona: *Biestryj* (tnz. bez-stryj) nie mający stryja; *Biezuj* 'nie mający wuja' ($\leq$ *Biezwu*).
18. M. Przedpełski "O powiecie sierpeckim, jego miastach i wsiach", 1959, s. 582-618, mps w Bibliotece Narodowej, nr AKC 13751.
19. W. Taszycki, op. cit., s. 77-78.
20. H. Górniewicz, op. cit., s. 36.
21. M. Przedpełski, op. cit., s. 619-640; także w SHGWP, s. 34-35 podają: "W 1475 r. ksiądz z Niedroża Starego rektor kościoła w Chamsku zrzeka się tegoż kościoła na rzecz biskupa płockiego. W 1484 r. doszło do ugody między Jakubem plebanem w Chamsku i Dorotą wdową po Stanisławie z Chamska: pleban będzie posiadał włókę leżącą obok uposażenia kościoła, należąca uprzednio do Doroty i Pomścibora; w 1502 r. zeznają świadkowie w sprawie dziesięcin należnych plebanowi w Chamsku – z Myśliń, Olszewa, Karniszyna, Dębska, Dźwierzna. W 1511 r. Piotr pleban zrzeka się kościoła w Chamsku. W 1518 r.

- ksiądz Stanisław z Siemiątkowa został przedstawiony Pomściborowi dziedzicowi z Chamska przez biskupa płockiego na plebanię w Chamsku. W 1598 r. kościół parafialny św. Katarzyny, kościół św. Wawrzyńca w Poniadowie były wtedy filią kościoła w Chamsku. Pierwotny kościół w Chamsku z XV-XVI w. był gotycki; zachowała się rzekomo murowana zakrystia z tego czasu. Wg Świeścickiego (»Opis starożytnej Polski«, Warszawa 1828) w Chamsku w XVI w. istniał mały zamek.”
22. por. T. Sławiński “Kretkowscy w Bieżuniu” [w:] “Bieżuńskie Zeszyty Historyczne” 9/96.
  23. A. Borkiewicz-Celińska, op. cit., s. 68.
  24. A. Bańkowski “Nazwy typu »Dzieciny«” [w:] “Język Polski” 1984, z. 1-2.
  25. Ibid., s. 126.
  26. A. Borkiewicz-Celińska, op. cit., s. 73.
  27. M.M. Grzybowski, op. cit., “Wizytacja z 26 IX 1775 r.”.
  28. K. Zierhoffer, op. cit., s. 167.
  29. T. Sławiński, op. cit.
  30. H. Stebelska “Teki archiwalne” 5, Warszawa 1957, s. 192.
  31. “Obwieszczenie Pisarza Trybunału Cywilnego w Płocku” z roku 1870.
  32. K. Zierhoffer, op. cit., s. 167: nazwa *Felcyn* tak jak *Falecin* pochodzi od imienia *Falimir* albo *Falibog*.
  33. por. przyp. 31.
  34. A. Brückner, op. cit., s.142.
  35. M. Arct “Słownik staropolski”, Warszawa 1914, s. 81.
  36. “Słownik języka polskiego”, p. red. Karłowicza i in., op. cit., t. I.
  37. K. Zierhoffer, op. cit., s. 175. Uczony twierdzi, że od tego samego pnia pochodzi nazwa *Glinojek* k. Raciąża.
  38. H. Górniewicz, op. cit., s. 121.
  39. “Herbarz polski”, por. bibliografia, t. IV, s. 136.
  40. SGKP (por. bibliografia), t. II.
  41. A. Brückner, op. cit., s. 143.
  42. SW (por. bibliografia), t. I, s. 842-843.
  43. SGKP, t. II.
  44. K. Zierhoffer, op. cit., s. 176.
  45. M. Przedpełski “marsz Władysława Jagielly przez Mazowsze Płockie pod Grunwald 3-9 lipca 1410 r.” [w:] “Notatki Płockie” 1981, nr 2/107, s. 12.
  46. M. Biolik, “Nazwy bagien, brodów i mokradeł w dorzeczu dopływów Zalewu Wiślanego” [w:] “Onomastica” 1989, s. 126.
  47. K. Zierhoffer, op. cit., s. 67.
  48. H. Stebelska, op. cit., s. 192.
  49. “Protokół instalacyjny” z roku 1766.
  50. “Obwieszczenie...”, op. cit.
  51. por. J. Reczek “Imię »Jan«, jego postaci oboczne i derywaty w »Słowniku staropolskich nazw osobowych«” [w:] “Język Polski” 1984, nr 1-2, s. 64-66.
  52. S. Ilski, op. cit., s. 48.
  53. W. Taszycki, op. cit., s. 48.
  54. K. Rymut, op. cit., s. 102.
  55. “Herbarz polski” (HP), t. V, s. 37 podaje, że “Karniski herbu Prus 3-tio, w płockim województwie. W liście Zygmunta I można przeczytać, że Janowi z Wieczny dziedzicowi na

- Karniszynie kasztelanowi sieprskiemu i wojskiemu płockiemu (kasztelanem sierpeckim był w roku 1526 – przyp. aut.) dla wielkich jego zasług pozwala dziedzicznie jego dobra Karniszyn w powiecie zawkrzeńskim, w miasteczko reformować, w niem jarmarki dwa razy na rok i targi cotygodniowe, 1526; Stanisław Karniski, Iwan nazwany, w Alexandrowicach pod Krakowem dziedziczył, wspominają go konstytucje 1587; z tego poznać, że się z dawną z Wieczwna pisał, że to jeden dom z Wieczwińskimi.” Wieś o obecnej pisowni *Wieczfnia* leży w pow. mławskim.
56. por. R. Rieger, art. [w:] „Język Polski” 1976, nr 5, s. 379-380.
57. M. Biolik, op. cit., s. 136.
58. A. Wolff, E. Rzetelska-Feleszko „Mazowieckie nazwy terenowe do końca XVI w.”, Warszawa 1982.
59. H. Górniewicz, op. cit., s. 117.
60. A. Wolff, E. Rzetelska-Feleszko, op. cit., s. 236-237.
61. Ibid., s. 91.
62. K. Zierhoffer, op. cit., s. 73.
63. „Obwieszczenie Pisarza Trybunału Cywilnego w Płocku” z roku 1870.
64. M. Przedpełski „O miastach i wsiach...”, op. cit.
65. A. Wróbel, „Z dziejów Ziemi Dobrzyńskiej” (zeszyt), Włocławek 1997.
66. H. Górniewicz, op. cit., s. 81-83.
67. A. Wolff, E. Rzetelska-Feleszko, op. cit., s. 95.
68. W. Taszycki, op. cit., s. 73.
69. T. Kuligowski „Moja wieś rodzinna we świetle nazw” [w:] „Echo Powiatu Sierpeckiego” 1933, nr 9, s. 7-9.
70. M. Przedpełski, op. cit., s. 615.
71. T. Kuligowski, op. cit.
72. Ibid.; Tadeusz Kuligowski, ps. „Cham”, syn Stanisława, ur. 18 X 1908 r. w rodzinie chłopskiej w Ługach, pow. sierpecki. W 1928 r. ukończył Seminarium Nauczycielskie w Mławie. W l. 1928-1939 był kolejno kierownikiem szkół w Wróblewie, Dobrej Woli, Dąbrowie pow. mławski. W 1937 r. jako działacz ZNP zorganizował strajk nauczycielski. Był działaczem SL. W 1940 r. wchodził w skład kierownictw SL „Roch” i Komendy BCh Podokręgu „Wkra” (...). Więziony. Po wyzwoleniu objął stanowisko sekretarza „Głosu Nauczycielskiego” w Warszawie i sekretarza Zarządu Okręgu ZNP. Wchodził w skład Rady Naczelnej PSL, a następnie PSL Lewica. W l. 1945-1950 studiował na wydziale pedagogiki Uniwersytetu Warszawskiego. Zmarł 6 X 1950 r. (Biogram [w:] T. Fijałkowski „Pod kryptonimem »Wkra«”, Warszawa 1987, s. 349.)
73. A. Wolff, E. Rzetelska-Feleszko, op. cit., s. 225-226.
74. SGKP, t. V.
75. K. Zierhoffer, op. cit., s. 251.
76. H. Górniewicz, op. cit., s. 266.
77. M.M. Grzybowski, op. cit., s. 266.
78. W. Taszycki, op. cit., s. 54.
79. A. Wolff, E. Rzetelska-Feleszko, op. cit., s. 91.
80. T. Sławiński „Sukcesja dóbr bieżuńskich w XVI-XVII w.” [w:] „Bieżuńskie Zeszyty Historyczne” nr 8, s. 113-114.
81. H. Stebelska, op. cit., s. 209.
82. por. Z. Klemensiewicz „Historia języka polskiego”, Warszawa 1961, t. I, s. 123.

83. T. Sławiński "Kretkowscy w Bieżuniu, op. cit.
84. K. Zierhoffer, op. cit., s. 272.
85. Z. Klemensiewicz, op. cit., s. 123.
86. J. Antoniewicz "Studia i materiały do dziejów ziemi zawkrzeńskiej", Warszawa 1971, poz. 127.
87. T. Sławiński "Kretkowscy w Bieżuniu", op. cit.
88. protokół z wizytacji parafii z dn. 26 IX 1775 r. [w:] M.M. Grzybowski, op. cit.
89. por. przypis 87.
90. F. Kozłowski "Dzieje Mazowsza za panowania książąt", Warszawa 1958, s. 70.
91. A. Wolff, E. Rzetelska-Feleszko, op. cit., s. 123, 226.
92. A. Brückner, op. cit., s. 896.
93. "Słownik języka polskiego" (SW), t. IV, s. 65.
94. "Obwieszczenie...", op. cit.
95. SGKP, t. VII.
96. K. Zierhoffer, op. cit., s. 291.
97. por. H. Górniewicz, op. cit., s. 119, 63, 82.
98. W. Taszycki, op. cit., s. 58.
99. M. Arct, op. cit., s. 398, także: W. Taszycki "Polskie nazwy osobowe", op. cit., s. 8.
100. w tzw. "falsyfikacie mogileńskim" [w:] "Źródła historyczne do dziejów Ziemi Mławskiej", oprac. A. Grochowski, R. Juszkievicz, Mława-Ciechanów 1988, s. 15.
101. SGKP, t. IX, s. 8.
102. "Protokół instalacyjny" z roku 1836, op. cit.
103. A. Brückner, op. cit., s. 663.
104. K. Zierhoffer, op. cit., s. 312.
105. Ibid., s. 313; tu warto dodać, że A. Brückner w swym "Słowniku etymologicznym" pisał, że od pnia "Rat" "aż trzy nasze »Raciąże« się wywodzą".
106. "Wielka Encyklopedia Powszechna" podaje: "Józef Niemojewski, ur. 1763 w Poznańskiem, zm. 16 VII 1839 w Rokitnicy (pow. lipnowski), generał wojsk polskich; w młodości służył w wojsku pruskim; w 1790 wrócił do kraju i wstąpił do brygady kawalerii narodowej A.J. Madalińskiego; w powst. kościuszkowskim walczył z Prusakami pod Kościanem i Kcynią; uczestniczył w zdobyciu Bydgoszczy. Po zdobyciu przez wojska rosyjskie Pragi aż do upadku Warszawy bronił mostu na Wiśle. Od r. 1796 był w legionach polskich we Włoszech. W 1806 r. został mianowany generałem; od 1807 w armii Księstwa Warszawskiego; w tymże roku bronił twierdzy Serock; brał udział w kampanii napoleońskiej w r. 1812. W roku 1816 wycofał się ze służby wojskowej i osiadł w rodzinnym majątku."
107. K. Zierhoffer, op. cit., s. 323.
108. A. Wróbel, op. cit., s. 55.
109. Z. Klemensiewicz, op. cit., t. I, s. 124.
110. por. "Kronika parafii Rościszewo" 1965, (mps) autorstwa ks. prefekta Stanisława Niedźwiedzkiego, s. 65-6 (ze zb. ks. kanonika S. Zaleskiego, proboszcza par. Biezuń; także: M. Przedpelski "Marsz Wł. Jagielly...", op. cit. oraz tegoż "Kępa Juranda. Wokół »Krzyżaków« H. Sienkiewicza" [w:] "Biezuńskie Zeszyty Historyczne", 1993, z. 1.
111. "Herbarz polski", t. VIII, op. cit., s. 140-142.
112. K. Zierhoffer, op. cit., s. 328.
113. A. Antoniewicz, op. cit., poz. 171.
114. H. Górniewicz, op. cit., s. 71.

115. J. Rieger, rec. pracy K. Rymuta "Nazwy miejscowe dawnego powiatu bieckiego" [w:] "Język Polski" 1976, LVI, nr 5, s. 380.
116. A. Brückner, op. cit., s. 480.
117. Z. Gloger (EstpG), s. 261.
118. "Herbarz polski", op. cit., t. X, s. 192.
119. H. Górniewicz, op. cit., s. 128.
120. Z. Klemensiewicz, op. cit., s. 123.
121. por. A. Brückner, op. cit.
122. "Słownik języka polskiego" (SW), t. VI, s. 374.
123. A. Borkiewicz-Celińska (SHGWP), op. cit., s. 12.
124. T. Sławiński "Kretkowscy...", op. cit., s. 25-39.
125. "Obwieszczenie...", op. cit.
126. H. Stebelska "Źródła do sprawy oczynszowania w dobrach Zamoyskiego" [w:] "Teki archiwalne", Warszawa 1957, s. 202.
127. SGKP, t. X.
128. H. Górniewicz, op. cit., s. 26, 120.
129. Ibid., s. 112-113, 83.
130. K. Zierhoffer, op. cit., s. 119, 295.
131. por. I. Gieysztorowa "Źle i dobrze o ludziach z Mazowsza XVI-XVII w." [w:] "Notatki Płockie" 1965, nr 3-4/33-34, s. 12.
132. T. Sławiński "Kretkowscy...", op. cit., s. 25-39.
133. A. Wolff, E. Rzetelska-Feleszko, op. cit., s. 238.
134. K. Zierhoffer, op. cit., s. 166.
135. M.M. Grzybowski, op. cit., s. 186.
136. Ibid., s. 206.
137. M. Biolik, op. cit., s. 133.
138. J. Rieger, op. cit., s. 381.
139. F. Sławski (SEJPS), t. II, s. 121-122.
140. S. Rospond "Słownik etymologiczny miast i gmin PRL", Wrocław 1984.
141. SW, op. cit., t. II, s. 313-314.
142. SGKP, op. cit., t. XV, cz. II.
143. A. Brückner, op. cit., s. 225.
144. SGKP, op. cit., t. XI.
145. A. Wolff, E. Rzetelska-Feleszko, op. cit., s. 225-226.
146. K. Zierhoffer, op. cit., s. 345.
147. J. Treder "Jeszcze o obocznych nazwach miejscowości »Chałupy«" [w:] "Język Polski" LV, nr 3, s. 197-198.
148. M.M. Grzybowski, op. cit. podaje, że w skład gminy Stawiszyn w 1775 r. wchodziły wsie: Bielawy Gołuskie, Drzazga, Gołuszyn, Górki, Kobyła Łąka, Kosmy Siemiątkowo, Ludwinów, Ługi, Myślin-Wątróbki, Myślin-Dźwierzno, Myślin-Kocewo, Pełki, Pączkowo, Sławęcín, Sławkowo, Stawiszyn-Zwale (por. nazwę Zwalewo – przyp. aut.), Stawiszyn-Łaziska (od: "Łazy" – przyp. aut.), Trzaski, Wieluń-Wilewo, Wieluń-Zalesie, Zgliczyn-Glinki, Zgliczyn Kościelny; por. też: SGKP, t. XI.
149. H. Stebelska, op. cit., s. 205.
150. SHGWP, s. 12.
151. T. Sławiński "Kretkowscy...", op. cit.
152. M.M. Grzybowski, op. cit., s. 125.

153. K. Zierhoffer, op. cit., s. 369.
154. A. Wolff, E. Rzetelska-Feleszko, op. cit., s. 110.
155. H. Górniewicz, op. cit., s. 136.
156. M.M. Grzybowski, "Wizytacja z 26 IX 1777", op. cit.
157. H. Stebelska, op. cit., s. 209.
158. M. Piotrowski "Szeński miasto zapomniane, zarys dziejów", Warszawa 1986, s. 6, 43.
159. K. Rymut, op. cit., s. 238.
160. K. Zierhoffer, op. cit., s. 368.
161. H. Górniewicz, op. cit., s. 21-22, 144.
162. M.M. Grzybowski, op. cit., s. 266.
163. por. K. Zierhoffer, op. cit., s. 368.
164. SHGWP, op. cit., s. 146.
165. M.M. Grzybowski, op. cit., s. 309.
166. M. Biolik, op. cit., s. 131.
167. K. Zierhoffer, op. cit., s. 377.
168. K. Pacuski "O rodzie Gozdawów na Mazowszu w XIV-XV w. i jego tradycjach"
[w:] "Notatki Płockie" 1992, nr 3/152, s. 3-8.
169. M.M. Grzybowski, op. cit., "Ziemia Płońska", s. 155.
170. A. Brückner, op. cit., s. 638.
171. SW, op. cit., t. VII, s. 885.
172. SGKP, op. cit., t. XIV.
173. H. Górniewicz, op. cit., s. 122.
174. K. Zierhoffer, op. cit., s. 400.
175. M.M. Grzybowski, op. cit., s. 206.
176. H. Górniewicz, op. cit., s. 144.
177. Ibid., s. 151.
178. W. Taszycki, op. cit., s. 69.
179. M.M. Grzybowski, op. cit.
180. SHGWP, op. cit., s. 350.
181. T. Sławiński, "Kretkowscy...", op. cit., s. 35.
182. M.M. Grzybowski, op. cit.
183. H. Stebelska, op. cit., s. 202.
184. SGKP, op. cit., t. XIV.
185. A. Brückner, op. cit., s. 654.
186. SW, op. cit., t. VIII, s. 766.
187. K. Rymut, op. cit., s. 284.
188. W. Taszycki, op. cit., s. 72.
189. B. Kreja "Gwarowa »sośnia« 'sosna' i podobne nazwy drzew (jedla, olsza, jasioń)"
[w:] "Język Polski" 5/1985.
190. "Obwieszczenie...", op. cit.
191. Dokument sądowy z 1874 r.
192. "Obwieszczenie Pisarza Trybunału w Płocku" z dn. 6-18 czerwca 1870 r. (...) podpisał
Asesor Kolegialny A. Bielski (APWoM).
193. Ibid.
194. Ibid.
195. B. Kreja, op. cit., s. 349
196. por. przypis 192.

Bibliografia

A. Słowniki i wydawnictwa encyklopedyczne (rozwińnięcie skrótów):

1. SHGWP – A. Borkiewicz-Celińska „Słownik historyczno-geograficzny województwa płockiego w średniowieczu”. Łódź 1991.
2. SGKP – „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, p. red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, t. I-XV, Warszawa 1880-1902.
3. HP - „Herbarz polski» K. Niesieckiego S.J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nepomucena Bobrowicza”, t. I-X, Lipsk 1839-1845.
4. SW – „Słownik języka polskiego”, p. red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego, t. I-VII, Warszawa 1900 (in. zwany „Słownikiem warszawskim”).
5. Brü – A. Brückner „Słownik etymologiczny języka polskiego”, Warszawa 1974.
6. EstpG – Z. Głogier „Encyklopedia staropolska ilustrowana”, t. III, Warszawa 1900.
7. SEJPS - F. Sławski „Słownik etymologiczny języka polskiego”, t. II, Kraków 1958-1965.
8. Dor – „Słownik języka polskiego”, p. red. W. Doroszewskiego, t. I-XI, Warszawa 1958.
9. SA – M. Arct „Słownik staropolski”, Warszawa 1914.

B. Szczegółowe prace historyczne i językoznawcze:

1. J. Antoniewicz „Studia i materiały do dziejów ziemi zawkrzeńskiej”, t. I, Warszawa 1971.
2. A. Borkiewicz-Celińska „Osadnictwo Zawkrza w okresie książęcym”, Warszawa 1971.
3. J. Gieysztorowa, J. Łukasiewicz, A. Zahorski „Cztery wieki Mazowsza. Szkice do dziejów 1526-1914”, Warszawa 1968.
4. A. Gieysztor, H. Samsonowicz „Dzieje Mazowsza do 1526 r.”, Warszawa 1994.
5. H. Górnowicz „Rodowe nazwy miejscowe Wielkopolski, Małopolski i Mazowsza”, Gdańsk 1968.
6. M.M. Grzybowski „Materiały do dziejów ziemi płockiej. Ziemia Zawkrzeńska”, Płock 1984; „Materiały do dziejów Ziemi Płockiej. Ziemia Płońska”, Płocka 1989; „Z archiwaliów diecezjalnych płockich XIX w., dekanat biezuński”, Płock 2003.
7. S. Ilski „Karniszyn nad Lutą. Zarys dziejów” [w:] „Biezuńskie Zeszyty Historyczne” nr 9/1996.
8. M. Karaś „Imię, nazwisko, przezwisko = nazwa osobowa w polszczyźnie” [w:] „Onomastica” XXI, 1976.
9. B. Kreja „Gwarowa »sośnia«, »sosna« i podobne nazwy drzew (jedla, olsza, jasioń)” [w:] „Język Polski” 5/1985.
10. T. Kuligowski „Moja wieś rodzinna we świetle nazw” [w:] „Echo Powiatu Sierpeckiego” 1933, nr 9.
11. K. Pacuski „O rodzie Gozdawów na Mazowszu w XIV-XV w. i jego tradycjach” [w:] „Notatki Płockie” 1992, nr 3/152.
12. M. Piotrowski „Szeńsk miasto zapomniane, zarys dziejów”, Warszawa 1986.
13. M. Przedpelski „O powiecie sierpeckim, jego miastach i wsiach”, 1959, mps w Bibliotece Narodowej w Warszawie, nr sygn. AKC 13751; „Marsz Władysława Jagiełły przez Mazowsze Płockie pod Grunwald 3-9 lipca 1410 r.” [w:] „Notatki Płockie” 1981, nr 2/107.

14. „Rocznik Mazowiecki”, t. IV, Warszawa 1972.
15. K. Rymut „Nazwy miast Polski”, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987.
16. T. Sławiński „Sukcesja dóbr bieżuńskich w XVI-XVII w.” [w:] „Bieżuńskie Zeszyty Historyczne” nr 8/1996.
17. T. Święcicki „Opis starożytnej Polski”, Warszawa 1828.
18. W. Taszycki „Patronimiczne nazwy miejscowe na Mazowszu”, Wrocław 1951; „Polskie nazwy osobowe”, Warszawa-Lublin-Łódź-Poznań-Zakopane 1924.
19. A. Wolff, E. Rzetelska-Feleszko „Mazowieckie nazwy terenowe do końca XVI w.”, Warszawa 1982.
20. K. Zierhoffer „Nazwy miejscowe północnego Mazowsza”, Wrocław 1957; (stąd mapy tworzenia się nazw w średniowieczu).
21. „Źródła historyczne do dziejów Ziemi Mławskiej”, oprac. A. Grochowski, R. Juszkie-wicz, Mława-Ciechanów 1988.

C. Mapy i plany wykorzystane w rozdziale „Nazwy terenowe”:

1. „Mapa wsi Zgliczyn-Pobodze z przyległością Chraponia w gminie Ratowo w pow. mławskim” (1934).
2. „Plan gruntów wsi Stawiszyn-Zwalewo” (1930).
3. „Mapa pocztowa Królestwa Polskiego z wykazaniem wszelkich dróg oraz odległości na nich ułożona podług najnowszych źródeł urzędowych”, Warszawa 1892.
4. „Mapa Królestwa Polskiego z oznaczeniem miast, osad, wsi, komór, kolei, dróg bitych, traktów pocztowych i rzek dla użytku rolnictwa, handlu, przemysłu i turystyki”, wyd. Towarzystwa Automobilistów Królestwa Polskiego.
5. „Plan gruntów wsi Stawiszyn-Zwalewo i hipotecznych Stawiszyn-Zwalewo Lit. G w gminie Stawiszyn, powiecie sierpeckim, województwie warszawskim położonych”, wyd. 29 maja 1935, stan z r. 1930; sporządził Jan Rogójski.
6. „Plan klasyfikacyjny gruntów wsi Zgliczyn-Pobodze z przyległością Chraponia (...) podlegających scaleniu na mocy Okręgowego Urzędu Ziemskiego w Warszawie z dn. 31 XII 1931 r.” (plan sporządził Leon Roszkowski).
7. „Plan klasyfikacyjny gruntów przyległych do wsi Sadłowo” (1932).
8. „Plan klasyfikacyjny gruntów przyległych do wsi: Jonne, Felcyn, Seroki, Zimolza.”
9. „Plan klasyfikacyjny gruntów przyległych do wsi Wieluń-Zalesie” (1929).
10. „Plan klasyfikacyjny gruntów przyległych do wsi Sławęcín” (1935).
11. „Plan klasyfikacyjny gruntów wsi Dębsk.”
12. Opis gruntów wokół Bieżunia w tzw. „Protokole instalacyjnym” (1820).

Wykaz nazw miejscowych omówionych w tekście

- A**
 ADAMOWO 170
 AGNIESZKOWO 171
 ANTONIEWO GÓRY 172
- B**
 BABIEC 172
 BIELAWY GOŁUSKIE 172
 BIEŻUŃ 173
 BRUDNICE 176
- C**
 CHAMSK 177
 CHROMAKOWO 178
- D**
 DĄBRÓWKI (DĄBRÓWKA) 179
 DĘBSK 180
 DZIECZEWO 181
 DŹWIERZNO 182
- E**
 ELŻBIECIN 183
- F**
 FELCYN 184
- G**
 GLINKI 184
 GŁODOWO 185
 GOŁUSZYN 186
- J**
 JAKUBOWO 187
 JAWOROWO-LIPA 187
 JONNE 188
- K**
 KARNISZYN 189
 KAROLEWO 190
 KOBYLA ŁĄKA 190
 KOCEWO 191
 KRUKOWIEC 192
- L**
 LUDWINOWO 192
 LUTOCIN 192
- Ł**
 ŁOPACIN 194
 ŁUGI 194
- M**
 MAK 197
 MAŁOCIN 197
 MARYSIN 198
 MŁUDZYN 198
 MOJNOWO 199
 MYŚLIN (WĄTRÓBKI) 200
- O**
 OBRAŃ 201
- P**
 PARLIN 202
 PONIATOWO 202
 POZGA 203
 PRZERADZ MAŁY 204
 PRZERADZ WIELKI 204
- R**
 RATOWO 205
 ROŚCISZEWO 206
- S**
 SADŁOWO 207
 SEMBORZE BIEŻUŃSKIE 208
 SEROKI 209
 SICIARZ I SICIARZ PIEŃKI 211
 SIEDLIŚKA 212
 SŁAWĘCIN 213
 SMÓLNIA 213
 SOKOŁOWY KĄT 214
 STANISŁAWOWO 215
 STAWISZYN 216
 Stawiszyn-Łaziska 217
 Stawiszyn-Wygoda 217
 Stawiszyn-Zwalewo 216
 STRZESZEWO 218
 SWOJĘCIN 219
 SZREŃSK 215
- T**
 TRZASKI 216
- W**
 WIELUŃ-ZALESIE,
 WIELUŃ-PEŁKI,
 WIELUŃ-WILEWO 217
 WŁADYSŁAWOWO 219
 WRZEŚNIA 220
 WYKNO 222
- Z**
 ZGLICZYN 222
 Zgliczyn Kościelny 222
 Zgliczyn Smolny 224
 Zgliczyn Witowy 224
 Zgliczyn-Glinki 222
 Zgliczyn-Pobodzy 223
 ZIMOLZA 224
- Ż**
 ŻUROMIN 226